31215

ರಹಸ್ಯತ್ರಯ ಸಾರ ಸಂಗ್ರಹ

(ಪ್ರತಿ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ)

శ్రీః

శ్రీమతే నిగమాంత మహాదేశికాయ నమః.

ప్రపత్తిశాస్త్రమ్.

శ్రుతి స్మృతీతిహాసపురాణాగమ భాషాప్రబంధ
ప్రభృతి సకల రహస్యగ్రంథసార
సఙ్గ్రహభూతమ్.

మహామహోపాధ్యాయ పండితరత్న ధర్మాధికారి

లక్ష్మీపురం శ్రీనివాసాచార్య

సంగృహీతమ్.

బెంగళూరు సిటి
వి. బి. సుబ్బయ్యా అండ్ సన్స్ ఎం. బి. డి. పవర్ ముద్రాయంత్రాలయే
ప్రకాశితమ్.

1937

ಅವತರಣಿಕೆ.

ಪ್ರಪತ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಂ.

ಶ್ರುತಿ, ಸ್ಮೃತಿ, ಇತಿಹಾಸ, ಪುರಾಣ, ಆಗಮ, ಭಾಷಾಪ್ರಬಂಧ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ರಹಸ್ಯಗ್ರಂಥಗಳ ಸಾರಾಂಶವು.

ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಸಕಲ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲೂ ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದ ಬೇಕೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ವಿವಾದವಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ದಯಾಮಯನಾದ ಜಗದ್ರಕ್ಷಕನಾದ ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ದೇಶ, ಜಾತಿ, ಕುಲ, ಗೋತ್ರ ವರ್ಣ, ಆಶ್ರಮ ಮೊದಲಾದ ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ತಾರತಮ್ಯ ಮೂಲಕ ವಾದ ರಾಗದ್ವೇಷಗಳು ಬರೀ ಸಾಂಕೇತಿಕಗಳು.

ಅವನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅವನ ಪಾದಾರವಿಂದಗಳಲ್ಲಿ ಶರಣವರಣವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಸರ್ವಸುಲಭವಾದ ಮಾರ್ಗವು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಪರಾಧ ಮಾಡಿದವನು ಸ್ವಾಮಿಯ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ಚರಣ ಗ್ರಹಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸುಲಭವಾದ ಮಾರ್ಗವಿಲ್ಲ.

ಮರೆಹೊಕ್ಕುವುದೆಂಬ ಪ್ರಪತ್ತಿಯು ಲೋಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಮೂರುವಿಧ ವಾಗುವುದು. ಪ್ರಪತ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಸಾಂಗವಾಗಿ ಬೇಕಾದ ಇಷ್ಟಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಪ್ರಪತ್ತಿ ಮಾಡುವುದು ಒಂದು ವಿಧವು.

ದಾದಿ ಮೊದಲಾದವರು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಬಾಲನಾದ ಸಾಮಂತರಾಜಕುಮಾರನು ಸಾರ್ವಭೌಮ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದುವರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿ ಮಾಡುವುದು ಎರಡನೆಯದು.

ಮಹಾರಾಜರುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಅಂತರಂಗ ಪ್ರೀತಿ ಪಾತ್ರರಾದ ಮಂತ್ರಿ ಮೊದಲಾದ ಪರಿಜನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ಆಶ್ರಿತರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜನ ಅನುಗ್ರಹವು ಲಭಿಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸದಾಚಾರ್ಯರುಗಳ ಸಮಾಶ್ರಯಣದಿಂದ ಭಗವದನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದು ಮೂರನೆಯದು. ಈ ಮೂರು ವಿಧಗಳಿಗೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ವನಿಷ್ಠೆ, ಉಕ್ತಿನಿಷ್ಠೆ, ಆಚಾರ್ಯನಿಷ್ಠೆ ಎಂದು ನಾವು ಹೇಳುವೆವು.

ಈ ಆಚಾರ್ಯನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಪಶು ಪಕ್ಷಿ ಮೃಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರಗಳಾಗಬಹುದು.

ಹೀಗೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಪತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಮನುಷ್ಯನು ಪ್ರಪತ್ತಿ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅದರ ಪರಿಕರಗಳನ್ನೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವ ತನ್ನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಪತ್ತ್ಯನಂತರ ತನ್ನ ಕೃತ್ಯವನ್ನೂ ಇತರ ಭಾಗವತರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಾನಿರ ಬೇಕಾದ ರೀತಿಯನ್ನು ಪ್ರಪತ್ತಿಕುಲದಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಮಂತ್ರ ಮಂತ್ರಾರ್ಥಗಳ ನಿರ್ಣಯವನ್ನೂ ಹೇಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರಬೇಕೆಂಬ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವು ವಿಶದವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಸಂಗ್ರಹ ಗ್ರಂಥವು ಸಕಲಜನ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿ ಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಪ್ರಪತ್ತಿಯೆಂದರೆ ತನ್ನ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ತಾನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪ್ರಯತ್ನ ಭಾರವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥನಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವುದು. ಎಂದರೆ ನನ್ನ ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ ತಮ್ಮಿಂದ ನನ್ನ ಇಷ್ಟವು ಸಿದ್ಧಿಸಬೇಕೆಂಬ ಭಾವನೆಯು.

ಪ್ರಪತ್ತಿಯೆಂದರೆ ಇಷ್ಟೇನೆ? ಎಂದು ಮೃದು ಪ್ರಜ್ಞರು ತಿಳಿಯುವರು. ಅವರಿಗೆ ಫಲಸಿದ್ಧಿಯು ಅಷ್ಟೇನೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಪತ್ತಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮಹಾವಿಶ್ವಾಸವೆಂಬ ಒಂದು ಅಂಶವು ಇರುವುದು. ಅದನ್ನು ಅಳತೆಮಾಡಲು ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಮಹಾವಿಶ್ವಾಸದೊಡನೆ ಸೇರಿರುವ ಪ್ರಪತ್ತಿಯು ಇಷ್ಟೋ? ಅಷ್ಟೋ? ವಾಚಕರ ಮನಸ್ಸೇ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿರು ವುದು. ಇದರಮೇಲೆ ಬರುವ ಆಕ್ಷೇಪ ಸಮಾಧಾನಗಳು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿರುವುವು.

ಇತಿ ಸತಾಂ ವಿಧೇಯಃ

ಲಕ್ಷ್ಮೀಪುರಂ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯಃ

శ్రీః

విజ్ఞాపనమ్

ఇదం చ ప్రపత్తిశాస్త్రం శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణాగమభాషా ప్రబంధప్రముఖ సకలశాస్త్రసారసంగ్రహరూపం శ్రీమద్భిః సర్వైరపి పూర్వాచార్యైః విస్తరేణ ప్రకాశితం కాలదేశ సందర్భానుసారేణ నిఖిల జిజ్ఞాసు మనుజ సాధారణం సంక్షిప్య సంగృహీతమ్.

శాస్త్రమిదమీశ్వరం దయామయం సకల జగద్రక్షకమనాలోచిత విశేషాశేష లోకశరణ్య మభ్యుపగచ్ఛతాం సర్వేషామాచార్య నికాయానాం సమ్మతమతీవాదరణీయం చేత్యేతన్నిర్వివాదమ్.

ప్రపత్తిర్నామ—

అనన్యసాధ్యేస్వాభీష్టే మహావిశ్వాసపూర్వకమ్ ।
తదేకోపాయతాయాచ్ఞా ప్రపత్తిశ్శరణాగతిః ॥ ఇతి ॥

సేయం ప్రపత్తిః చతుర్విధానామపి పురుషార్థానాం సాధన భూతా । అత్ర దేశ జాతి కుల గోత్ర వర్ణాశ్రమాది విశేషానాలోచ నేన ఉపాయాంతరాశక్తిరూపాకించన్య మాత్ర సమాలోచనేన ప్రాణి మాత్రస్యాధికారః ॥

సైషా స్వనిష్ఠా ఉక్తినిష్ఠా ఆచార్యనిష్ఠేతి అధికారిభేదేన త్రివిధా । సదాచార్యోపదిష్ట మన్త్రమన్త్రార్థతత్త్వ విశద జ్ఞానపూర్వకం భగవతి భరసమర్పణం ప్రథమా ।

ఏవం విశదతమ జ్ఞాన విధురాణాం అకించనానాం మహా విశ్వాసశాలినాం శరణ్యవిజ్ఞేయ పూర్ణప్రపత్తిగర్భేణ సదాచార్యోప

దిష్టేన వాక్యేన మద్రక్షణం తవైవ భరతయా స్వీకరణీయమితి భగవతి ప్రార్థనా ముగ్ధసామంత కుమారస్య సార్వభౌమ సమీపే ధాత్ర్యాది సముపదిష్ట వాక్యేన రక్షకాంతరశూన్యోఽహం భవంతం శరణముపగత ఇతి ప్రార్థనావత్ ద్వితీయా ॥

తృతీయాతు—ఆచార్యస్యాత్మాత్మీయ సమర్పణే శిష్యాద్యాత్మరక్షాభరసమర్పణస్యాప్యంతర్భావః । శిష్యాద్యర్థమాచార్యస్య పృథగనుష్ఠానం వా ॥

కథంచిత్ ఏవం ప్రపన్నానామేవ మోక్ష ఇతి శాస్త్రార్థః ॥

ఇతి సతాం విధేయః,

లక్ష్మీపురం శ్రీనివాసదాసః.

శ్రీః

విషయసూచికా

౧ గురుపరంపరాసహితోపోద్ఘాతః ... ౧
౨ సారనిష్కర్షః ... ౩
౩ ప్రధాన ప్రతితంత్రః ... ౪
౪ అర్థపంచకమ్ ... ౬
౫ తత్త్వత్రయమ్ ... ౧౦
౬ పరదేవతా పారమార్థ్యమ్ ... ౧౭
౭ ముముక్షుతా ... ౧౯
౮ అధికారి విభాగః ... ౨౦
౯ ఉపాయ విభాగః ... ౨౨
౧౦ ప్రపత్తి యోగ్యః ... ౨౪
౧౧ పరికర విశేషః ... ౨౫
౧౨ సాంగప్రపదనమ్ ... ౨౭
౧౩ కృతకృత్యః ... ౨౯
౧౪ స్వనిష్ఠాభిజ్ఞానమ్ ... ౩౦
౧౫ ఉత్తరకృత్యమ్ ... ౩౧
౧౬ పురుషార్థకాష్ఠా ... ౩౪
౧౭ శాస్త్రీయనియమనమ్ ... ౩౫
౧౮ అపరాధ పరిహారః ... ౩౬
౧౯ స్థానవిశేషః ... ౩౮
౨౦ నిర్యాణమ్ ... ౩౯
౨౧ గతిచింతనమ్ ... ౪౨
౨౨ బ్రహ్మానుభవః ... ౪౪
౨౩ సిద్ధోపాయశోధనమ్ ... ౪౮
౨౪ సాధ్యోపాయశోధనమ్ ... ౫౨
౨౫ ప్రభావవ్యవస్థా ... ౫౮
౨౬ ప్రభావరక్షా ... ౬౪
౨౭ మూలమన్త్రార్థః ... ౧
౨౮ ద్వయార్థః ... ౭
౨౯ చరమశ్లోకార్థః ... ౧౫
౩౦ ఆచార్యకృత్యమ్ ... ౩౦
౩౧ శిష్యకృత్యమ్ ... ౩౧
౩౨ నిగమనమ్ ... ౩౩

అశుద్ధశోధనమ్

౩—౧౮ గత్యర్థకః
౧౫—౨౦ కర్మేత్యతిమాత్ర
౧౭—౩ ప్రవర్తకః
౨౧—౧౩ అనుష్ఠానపక్షే

శ్రీః.

శ్రీమతే నిగమాన్తమహాదేశికాయనమః.

శ్రీమద్రహస్యత్రయసారసంగ్రహ ప్రారమ్భః.

ఆదౌ గురుపరమ్పరాసారః.

అథాత శ్రీమద్రహస్యత్రయసార బ్రహ్మవిద్యాం సంజిఘృక్షామో విశిష్టైకార్థ్య సంసిద్ధయే. తామేతాం విద్యాం జ్ఞాతుమిచ్ఛుర్ముముక్షుః స్వదాచార్యపరమ్పరామనుసందధీత. ఆచార్యవత్త్వమేవహి సర్వేషాం మోక్షకారణమ్. సాచాచార్యపరమ్పరా స్వాచార్యమారభ్య సర్వేశ్వరమభివ్యాప్నోతి. సహిసర్వేశ్వరస్సర్వేషాం లోకానాం పరమాచార్యః. యతః ఖల్వసౌపురాసర్వాననుజిఘృక్షుః హంసమత్స్యహయగ్రీవ నరనారాయణ గీతాచార్యాద్యవతారైస్సాక్షాత్, చతుర్ముఖ సనకసనత్కుమార నారద పరాశరవాల్మీకి శుకశౌనకాదిభిః పరంపరయాచాధ్యాత్మ విద్యామిమామతిమహతీం ప్రవర్తయామాస. ప్రతిష్ఠాపయామాస చ తామేతామవిప్లవం పరాంకుశ పరకాల మధురకవీశ్వరముని నాథముని యామునముని రామానుజముని ప్రభృతిభిరాచార్యైః. తస్మాత్ప్రశస్తతమేయం విద్యా సధ్యాచార్యైః స్వచ్ఛిష్యేభ్యఏవోపదేష్టవ్యా. తేపిశిష్యాః కృతజ్ఞతమాస్సంతస్తామేతాం గురుపరమ్పరాం భజేరన్ సర్వదాఽనుసందధీరంశ్చ.

౧. ఉపోద్ఘాతః.

ఏవం పరమాచార్యభూతస్య సర్వేశ్వరస్య శ్రియఃపత్యుః పరమాత్మనః హృదయంగమః పుత్రః శిష్యః ప్రేష్యః శేషభూతోదాసభూతశ్చైష జీవాత్మా తత్తచ్ఛాస్త్రైస్స్ఫుటమవధార్యతే. తథా స్వాభావిక శేషిణోఽఖిలహేయప్రత్యనీక కల్యాణగుణగణస్య ఉభయవిధవిభూతినాథస్య సర్వేశ్వరస్య దివ్యమహిషీ పరిజనపరిచ్ఛదాని

తస్య దివ్యలోకే నిరతిశయ మానందమనుభవతః ఏతాదృశమైశ్వర్యవంతమానందరూప మాత్మానం సర్వోపి జీవాత్మాన స్సదాఽనుభూయకృతార్థా భవేయురితి సౌహార్దశాలినో భగవతః సర్వదేశ సర్వకాల సర్వావస్థోచిత సర్వవిధ కైంకర్యేషు స్వరూపయోగ్యతావత్తయా నిత్యసూరివదాయభాగ్యపి జీవాత్మాఽసౌ అనాదిమాయయా సుప్తః ప్రకృతిమరుకాన్తారే పరిభ్రమన్ తత్త్వహితవిషయక యథావత్ప్రకాశరహితః మృగయాసక్త నృపతికులపరిభ్రష్ట శబరకులప్రవిష్ట రాజకుమారవత్ స్వాభావికం స్వస్వరూపం విస్మృత్య ఔపాధికం పరస్వరూపమాత్మన్యారోప్య బభ్రామ.

సత్యామేవంస్థితౌ కేచిద్ధార్మికాః సదుపదేశానుష్ఠానాదినా స్వస్వరూపానుగుణవృత్తాని సముపదిశ్య స్వరూపానురూపాతిశయిత పురుషార్థరుచిం హేయోపాదేయ విభాగక్షమతాంచ సంపాదయంతి అస్యజీవస్య, రాజకుమారలక్షణాదినా జాతివిశేషం విజానంతః కారుణికా ఇవరాజకుమారస్య.

తతశ్చాస్యచేతనస్య స్వాభావికం భగవచ్ఛేషత్వం యాదృచ్ఛికానుషంగిక ప్రాసంగికాది సుకృతవిశేషమూలకం మహారాజకరుణాకటాక్షవిషయత్వం ధార్మికమూలకమాస్తిక్యం హేయోపాదేయ విభాగక్షమత్వం అద్వేషాభిముఖ్యాదికంచా నుకూలపక్షమవలోకయంతః పరమకారుణికేన పరమశేషిణా ప్రేరితాః కారుణికోత్తమాః కేచిదాచార్యాః స్వాభావికం భగవత్సంబంధముపదిశ్య భగవత్ప్రాప్త్యుపాయానుష్ఠానాభినివేశ ముత్పాద్య తదీయం ప్రయోజనమేవపరమం స్వయంప్రయోజనం మన్యమానాః సద్యస్సముత్పన్న వత్సేషుధేనవఇవ స్నిహ్యామానాః అజ్ఞానసంశయ విపర్యయనివర్తకాని దివ్యసుభాషితాన్యుపదిశన్తి.

తతస్తాదృశ సుభాషితాన్యవలంబ్యైశ్వ రేశితవ్యయోః స్వరూ

పస్వభావసంబంధాః భోగాపవర్గయోశ్చ త్యాజ్యోపాదేయాః స్వహా పోపాయగతిప్రకారాః ఉక్తానుక్త విరోధినశ్చేత్యేతేఽర్థా అవశ్యం జ్ఞాతవ్యా ముముక్షుణా. తఏతే సర్వేప్యర్థాః అధ్యాత్మవిషయక శబ్దరాశౌ సారతమె రహస్యత్రయె ప్రతితన్త్రిసారోద్ధారేణసం గృహ్యాతే.

శ్రీ సారనిష్కర్షః.

అథ నిరతిశయ పరమపురుషార్థ స్తదుపాయశ్చ ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాందురధిగమశ్శబ్దైక సమధిగమ్యశ్చ. తత్రచ శబ్దసందోహే బాహ్యకుదృష్టిశాస్త్రసముదాయః అత్యంతాసారతయాఽనుపాదేయః. వేదేపి పూర్వభాగె ఐహికఫలసాధనస్య కర్మణః ప్రతిపాదకోంశః అల్పసారతయాఽనుపాదెయః. తత్రైవాముష్మికఫలసాధన ప్రతిపాదకభాగస్తు ఐహికసుఖాదతిశయితస్య సుఖస్యావబోధితయా కెషాం చిత్సారత్వేన ప్రతీయమానోపి దుఃఖమూలత్వ దుఃఖమిశ్రత్వ దుఃఖోదర్కత్వాది దోషదుష్టసుఖావబోధితయాఽనుపాదేయఏవ.

ఉత్తరేపి భాగె స్వాత్మానుభవమాత్రసాధన ప్రతిపాదకాంశస్సారతరోపి నిరతిశయ పరమాత్మానుభవాపెక్షిణా మనుపాదెయః. తస్మాత్పరమాత్మప్రాప్తి తదుపాయానాం ప్రతిపాదకోంశఏవ సారతమః వివేకినాముపాదేయః.

తత్రాపి రహస్యత్రయమిదం సుతరాం సారతమమ్. తత్ర ప్రథమరహస్యం స్వార్థవిజ్ఞానేన సర్వార్థవిజ్ఞాన సంపాదకతయా ద్వితీయం సకృదుచ్చారణమాత్రేణ కృతకృత్యతాకరణ ప్రభావవత్తయా తృతీయం పునః స్వేనవిధీయమానస్యైవైకస్య ఉపాయస్య సర్వోపాయఫలసాధనత్వ వ్యవస్థాపకతయాచ ప్రధానప్రతితన్త్రి తత్త్వహితానాం సంగ్రాహకమిదం త్రయమేవాత్యన్తమాదరణీయమ్.

3. ప్ర ధా న ప్ర తి త న్త్రః.

ప్రధానప్రతితన్త్రోనామ ప్రధానో ముఖ్యః ఇతరసిద్ధాన్తిభి రనంగీకృత స్వసిద్ధాన్తమాత్ర సిద్ధోఽర్థవిశేషః. సచజగదీశ్వరయో శ్శరీరాత్మభావసంబంధాదిః. ఈశ్వరస్య శరీరిత్వంనామ చేతనాచేతన ద్రవ్యం ప్రతి నియమేన ధారకత్వం నియన్తృత్వం శేషిత్వంచ. చేతనాచేతనద్రవ్యస్య శరీరత్వంతు ఈశ్వరనిరూపితంధార్యత్వం నియామ్యత్వం శేషత్వంచ.

తత్రధారకత్వం స్వరూపేణ త్రివిధచేతనాచేతనసత్తాస్థితి ప్రవృత్తిప్రయోజకత్వమ్—తథాహి—పరమేశ్వరః స్వస్వరూప నిరూపక ధర్మానివ నిరూపిత స్వరూపధర్మానివ స్వవ్యతిరిక్త సమస్తద్రవ్యాణి సాక్షాత్స్వరూపేణ బిభ్రతి. తత్తద్ద్రవ్యాశ్రితగుణాంస్తు తత్తద్ద్వారేతి. తత్తజ్జీవైర్ధ్రియమాణాని శరీరాణితు తత్తజ్జీవద్వారాధరతీతి కేచిదాచార్యాః. తత్తజ్జీవద్వారతా సాక్షాదపిచేత్యపరే, ఏవంచ స్వవ్యతిరిక్తం సర్వంవస్తు స్వస్వరూపంప్రత్యపృథక్సిద్ధ విశేషణమిత్యస్య సర్వస్యాపి సత్తాస్థితి ప్రవృత్తయః ఆశ్రయసత్తా నిర్వాహ్యాః.

అథనియంతృత్వం స్వసంకల్పేన సర్వవస్తుసత్తాస్థితి ప్రవృత్తిప్రయోజకత్వమ్. తథాహి—అనిత్యానాం వస్తూనా మనిత్యేచ్ఛోత్పన్నత్వం నిత్యానాం నిత్యేచ్ఛాసిద్ధత్వంచ సత్తాయాం సంకల్పాధీనత్వమ్, ఏవంసత్తానువృత్తిరూపాస్థితిః ప్రవృత్తిశ్చేశ్వర సంకల్పాధీనైవ. సర్వమీశ్వరసంకల్పాశ్రితం ఈశ్వరసంకల్ప విధృతమితిచ కథయతాం శాస్త్రాణాంచాత్రైవ తాత్పర్యమ్

తర్హి—సర్వవస్తూనాం సత్తాస్థితి ప్రవృత్తిషు సంకల్పమాత్రేణ సంపత్స్యమానాసుసతీషు కింస్వరూపెణేతి? ఉచ్యతే—సంకల్పః సర్వాణివస్తూని పరమాత్మస్వరూపాశ్రితాని కరోతి. తస్మాత్సర్వసత్తాస్థితి ప్రవృత్తయస్సఙ్కల్పాధీనా స్వరూపాశ్రితా ఇతి నిష్కర్షః.

యథా — లోకేపి శరీరం శరీరిణః స్వరూపాశ్రితం సంకల్పాధీనంచ పశ్యామః. జీవస్థితౌ సత్త్వాం శరీరసత్తా, జీవస్థిత్యభావే శరీరానవస్థితిరిత్యన్వయవ్యతిరేకా చ్ఛరీరం స్వరూపాశ్రితమ్. అయమర్థస్సుషుప్త్యాద్యవస్థాసు సుస్పష్టం విజ్ఞాయతే. జాగ్రద్దశాయాం సంకల్పేనాధః పతనమంతరేణావస్థాపనసంభవా త్సంకల్పాధీన మిత్యపి. అత్ర స్వరూపాశ్రితత్వం వస్తూనామాధేయత్వం సంకల్పాధీనత్వం నియామ్యత్వమితి విశేషః.

తథా పరమేశ్వరః సర్వం పారార్థ్యైకస్వభావం వస్తుజాతం స్వప్రయోజనాయోపాదత్తే, తతశ్చాతిశయవాన్ భవతీతి సర్వశేషీత్యుచ్యతే, తత్ప్రీతియోగిత్వాం త్సర్వంవస్తు శేషభూత మిత్యుచ్యతే.

అనేనాధారాధేయభావేన అస్య చేతనస్య భగవదీయజ్ఞానశక్త్యాదేరివ అపృథక్సిద్ధ స్వరూపలాభః ఫలతి. శేషశేషిభావేన ఆత్మాభిమానానుగుణ పురుషార్థ వ్యవస్థాప్రకారేణ శేషత్వ స్వరూపానురూపే శేషివిషయక శేషభావరూపే పురుషార్థేఽభిరుచిశ్చ ఫలతి. నియంతృ నియామ్యభావేనతు స్వరూపానురూప పురుషార్థానురూపస్య నిరపేక్షస్యోపాయవిశేషస్యావగమశ్చ ఫలతి. ఏవంచాయం చేతనోఽనన్యాధారః అనన్యప్రయోజనోఽనన్య శరణశ్చేతిసిద్ధమ్.

అత్ర శేషత్వ శేషిత్వే చేతనాచేతన సాధారణధర్మౌ, దాసత్వ స్వామిత్వే తయోర్విశేషా చేతనైకాంతౌ, తేషామయంనిష్కర్షః — స్వపరమప్రయోజనభూత పరగతాతిశయాధాయకత్వం శేషత్వమ్, స్వపరమప్రయోజనభూత స్వప్రతిసంధానార్హ పరగతాతిశయాధాయకత్వం దాసత్వమ్. శేషత్వాభిమత ప్రయోజ్య ప్రయోజనభూతాతిశయభాక్త్వం శేషిత్వమ్. శేషిత్వాభిమతప్రయోజ్య పరమప్రయోజనభూత స్వపురుషార్థాతిశయభాక్త్వం స్వామిత్వమితి.

అస్య చేతనస్య రక్షణవిషయే పరమేశ్వరో నిరుపాధిక శేషి

త్వాత్ ప్రాప్తః, నిరుపాధిక నియంతృత్వాచ్ఛక్తః, స్వయంతు నిరుపాధిక శేషత్వా దప్రాప్తః. నిరుపాధికనియామ్యత్వాదీశ్వరాధీన ప్రవృత్తిక అసమర్థశ్చ, లోకేపి నిరుపాధికస్వామినః సమర్థశ్చ స్వీయస్యాసమర్థస్య వస్తునో రక్షణే స్వతః ప్రాప్తః. అథాప్యసావీశ్వరః కర్మవశ్యానిమాన్ చేతనాన్ కస్మింశ్చిదుపాయవిశేషే ప్రవృత్తిముత్పాద్యైవ రక్షతీతి స్వసంకల్పనియతం నాతస్స్వముక్తిప్రసంగ ఇతి.

౪. అర్థపంచకమ్.

ఏవమీశ్వర నిరూపిత మీశితవ్యస్య సంభవినం ఆధేయత్వ విధేయత్వ పృథక్సిద్ధత్వ శేషత్వ శరీరత్వ వ్యాప్యత్వ రక్ష్యత్వ కింకరత్వ భోగ్యత్వ భోక్తృత్వ లక్షణం దశవిధం సంబంధ ముపజీవ్య పఞ్చార్థాన్విచారయన్తి తత్త్వవిదః. తేచ ప్రాప్యః ప్రాప్తా ప్రాప్త్యుపాయః ప్రాప్తిః ప్రాప్తివిరోధీ చేతి.

తత్ర ప్రాప్యః—సర్వకార్యైక కారణం సకలజగత్సృష్ట్యాది వ్యాపారలీలః అపరిమిత జ్ఞానానన్దానేకస్వరూపః అఖిలహేయ ప్రత్యనీకః ప్రాప్యత్వ ప్రాపకత్వోపయుక్త జ్ఞానశక్త్యాద్యనంత కల్యాణగుణగణః శరీరభూతశుద్ధాశుద్ధ విభూతిద్వయయుక్తః పరవ్యూహాది పంచప్రకార దివ్యమంగళవిగ్రహోపేతః సర్వాస్వవస్థాసు సహధర్మచారిణ్యా శ్రియాఽవినాభూతః సర్వలోకశరణ్య శ్శరణాగతవత్సల స్సర్వప్రకార నిరతిశయభోగ్యః పరబ్రహ్మాభిధానః పురుషోత్తమో నారాయణః.

ప్రాప్తా—దేహేన్ద్రియాదివిలక్షణః స్వయంప్రకాశః స్వస్మై భాసమానః బద్ధముక్తసాధారణైః భగవత్కైంకర్యస్వరూపయోగ్యతాజ్ఞానఫలకైః జ్ఞానత్వానందత్వామలత్వాణుత్వాదిస్వరూపైః ఉపాయాధికార్యసాధారణైః ఉపాయానుష్ఠానయోగ్యతాజ్ఞానఫలకైః శేషత్వపారతన్త్ర్యాది స్వరూపైశ్చ ధర్మైస్సహితః పరశేషతైకరసః పరాధీనస్వ

రూపస్థితిప్రవృత్తికః పరిపూర్ణభగవదనుభవయోగ్యస్వరూపానుగుణ స్వచ్ఛన్దకైంకర్యాభిలాషీ జీవాత్మా.

ప్రాప్త్యుపాయః–సంసారసాగరోత్తరణాయ సాధనతయా స్వబుద్ధ్యాఽపేక్షణీయ శ్శాస్త్రప్రతిపాదితోఽర్థః. సచ ద్వివిధస్సిద్ధోపాయస్సాధ్యోపాయ శ్చేతి, తత్రాద్యః— నిత్యసిద్ధస్వరూపగుణసహితః సర్వజ్ఞతయా పరహితవేదీ సర్వశక్తతయా సర్వానిష్టనివారణక్షమః సర్వభూతనిసర్గసుహృత్తయా సర్వానిష్టనివారణే సదాభిముఖః అవసరప్రతీక్షః వ్యాజవిశేషవశీకరణీయః సంకల్పవిశేషే సహకారినిరపేక్షః స్వార్థప్రవృత్తః మోక్షప్రదానావ్యవహితకారణసంకల్పాశ్రయ శ్శ్రియఃపతిః.

సాధ్యోపాయస్తు సామాన్యతః పురుషేణానుష్ఠేయతయా శాస్త్రచోదితం పురుషార్థసాధనమ్. మోక్షార్థసాధ్యోపాయస్తు భక్తిః ప్రపత్తిశ్చేతి ద్వివిధః. తత్ర భక్తిః—కర్మయోగజ్ఞానయోగసంస్కృతాన్తఃకరణసాధ్యా అష్టాంగయోగయుక్తా వర్ణాశ్రమధర్మేతికర్తవ్యతాకా తైలధారావదవిచ్ఛిన్న స్మృతిసన్తతిరూపా అహరహరభ్యాసాధేయాతిశయా ఆప్రయాణ మనువర్తనీయా ప్రారబ్ధేతరపుణ్యపాపనివర్తికా స్వయత్నసాధ్యాంతిమ ప్రత్యయవిశేషలక్షణా.

ప్రపత్తిస్తు—మహావిశ్వాసాది సంస్కృతాంతఃకరణసాధ్యా షడంగయోగసంజ్ఞితా అనన్యోపాయసర్వాధికారికా అనుకూల్యసంకల్పాదిమాత్రపరికరవతీ సుకరా ప్రార్థనాన్విత సకృద్భరన్యాసరూపా అనాధేయాతిశయా ఆదేహపాతం స్వస్వరూపావృత్త్యాదికర్తవ్యవిశేషసహితా ప్రారబ్ధకర్మనివర్తనక్షమా స్వయత్నసాధ్యాంతిమప్రత్యయవిశేషః.

అథ ప్రాప్తిః— స్వాధికారానుగుణవశీకరణవిశేషేణోత్తరపూర్వాఘాశ్లేషవినాశవతః స్థూలశరీరవియోగపూర్వకేణోర్ధ్వగతి

విశేషేణ సముత్క్రాన్తస్య అర్చిరాదిమార్గేణాతివాహికైః అతివాహిత త్రిగుణమండలస్య అపధూతసూక్ష్మశరీరస్య అప్రాకృతందేశవిశేషమధిగతవతః అవిర్భూతస్వరూపస్యాపహతపాప్మత్వాది గుణాష్టకవిశిష్టస్య పురుషధౌరేయస్య దేశకాలస్వరూప పరిచ్ఛేదరహిత సర్వవిధకైంకర్యపర్యంత పరిపూర్ణబ్రహ్మానుభవః.

ప్రాప్తివిరోధీతు—బీజాంకురన్యాయేనానాదితయా ప్రవృత్తేన అకృత్యకరణ కృత్యాకరణ ప్రవాహేనసంజాతః ప్రాయశ్చిత్తశతైరపి దురాణామనతిలంఘనీయఫలః ఆగమైకసమధిగమ్యః అనుపేక్షణీయవిపాకసమయః ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యంతమభివ్యాప్తః అత్యంతవిషమప్రవాహః అతిఘోర నరకాద్యనర్థపరంపరా హేతుభూతః చక్రవత్పరివర్తమానః ఆమోక్షమనువర్తమానః కార్యకారణ వర్గసహితః సన్తన్యమానోభగవన్నిగ్రహః.

తస్యచాయం విస్తరః

అసౌఖలునిగ్రహః చైతన్యసంకోచకర త్రిగుణాత్మక ప్రకృతిసంసర్గవిశేషముత్పాద్య ప్రకృతిపరిణామవిశేషైః శరీరాదిభిః సమ్బన్ధం చ జనయిత్వా చేతనాంస్తత్పరతన్త్రాన్ కరోతి. తస్యామప్యవస్థాయాం శాస్త్రానధికారతిర్యగాదిదశాయాం బహుకాలమవస్థాపయతి. శాస్త్రయోగ్యమనుష్యాదిజన్మస్వపి బాహ్యకుదృష్టిదృష్టిభిరాకులయతి.

తాదృశమతేష్వననుప్రవిష్టాంస్తు మూలప్రకృతి ప్రభృతిమోహనపింఛికయా తత్త్వాజ్ఞాన విపరీతజ్ఞానవిషయప్రావణ్యవిశిష్టాన్ కరోతి. తతఏవ సుఖలవార్థమకృత్యకరణాదిరూపమాజ్ఞాతిలంఘనం కారయిత్వా పునరపరాధపరంపరాయాంప్రవేశ్య తత్ఫలతయా గర్భజన్మజరామరణ నరకాదిచక్రపరివృత్తౌ విపరివర్త్య క్షుద్రసుఖలవసాధన రాజసతామసశాస్త్రముఖేన సన్తన్యమానకర్మపాశ ప్రగ్రథిత దేవతాన్తరభక్తాన్ విధాయ తద్వితీర్ణక్షుద్రపురుషార్థైః కృతార్థాభిమానినో

వ్యామోహయతి.

ఉపాసన ప్రవృత్తానపి క్షుద్రదేవతోపాసనేషు నామాద్యచేతనోపాసనేషు వా ప్రవేశ్య క్షుద్రఫలైరేవ సఫలయతి. ఆత్మోపాసకానపి ప్రకృతిసంసృష్టస్యస్వస్య బ్రహ్మదృష్ట్యోపాసనే స్వరూపేణోపాసనే వా ప్రకృతివియుక్తస్యస్వస్య బ్రహ్మదృష్ట్యోపాసనే స్వరూపేణోపాసనే వా ప్రవేశ్య తానేతాంశ్చతుర్విధాన్ అల్పాస్వాదంస్వాదయిత్వా పునరావర్తయతి.

బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మోపాసనప్రవృత్తాన్ స్వాత్మశరీరకబ్రహ్మోపాసన ప్రవృత్తాంశ్చాంతరాయభూతేన స్వాత్మానుభవేన అష్టైశ్వర్యసిద్ధ్యా వా వస్వాదిపదప్రాప్త్యా వా బ్రహ్మకాయ నిషేవణాదినా వా రాజ్యాభిషేకార్థమానీయమానస్య రాజకుమారస్య హస్తావలంబనదాయిన్యాం భుజిష్యాయామనురాగేణ గమనవిలంబవత్ ప్రారబ్ధకర్మఫలభూతదేహేంద్రియేషు తదనుబంధిపరిగ్రహేషు తన్మూలభోగేషు వాభిలాషేణవిలమ్బ ముత్పాద్యాన్యపరాన్ కరోతి. సర్వేప్యేతే పర్వవిశేషాధీనతారతమ్యవన్తోపి సంసారిణ ఏవ.

అథ కథం బ్రహ్మోపాసనప్రవృత్తానామపి భగవత్ప్రాప్తివిరోధీస్వాదయంనిగ్రహః? కర్మయోగాది ప్రవృత్తానామప్యభిక్రమాదినాశవిరహేణ ఫలావశ్యంభావస్మరణాదితి; అత్రోచ్యతే— పురుషాణాం ప్రారబ్ధకర్మాతివిచిత్రమ్, తేన కల్పాన్తరే మన్వంతరే యుగాన్తరే జన్మాంతరే వా కదాకస్యమోక్ష ఇతినవిజ్ఞాయతే; అత్యంతానుకూలానాం వసిష్ఠాదీనామపి మోక్షేవిలంబోనుశ్రూయతే, అత్యంతం ప్రతికూలానామపి క్షత్రబంధ్వాదీనాం క్షిప్రంమోక్షస్సంజాత ఇత్యవధార్యతే, తస్మాద్విలంబరహిత మోక్షహేతుభూతసుకృతవిశేషః కస్యఽవిలంబహేతుభూతనిగ్రహ కారణదుష్కృతవిశేషః కస్యేత్యేతదశక్యమధారయితుమ్. తస్మాదేవ మనిష్టపరంపరా

యాః నిదానభూతేన ఆజ్ఞాతిలంఘనేన సంజాతస్య భగవన్నిగ్రహస్య ప్రధానవిరోధినః పరిహారణం భగవచ్చరణారవిందయోః శ్శరణవరణ మేవేతి సమీచీనస్సిద్ధాన్తః. ఇతి॥

౫॥ తత్త్వత్రయమ్—

అథ తత్త్వత్రయముపవ్యాఖ్యాస్యామః - తత్రాదౌ ప్రకృత్యాత్మభ్రమస్య స్వతన్త్రాత్మభ్రమస్య నిరీశ్వరవాదరుచేశ్చ నిరసనీయతయా భోక్తృభోగ్యనియన్తృరూపం చేతనాచేతనేశ్వరాత్మకం తత్త్వత్రయం విజ్ఞాతవ్యమ్.

సర్వస్యాపివస్తునః స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తయః ప్రమాణప్రతినియతాః. తత్రస్వరూపం స్వాసాధారణ ధర్మనిరూపణీయో ధర్మీ. సైవసత్తేత్యుచ్యతే. స్థితిస్సత్తాయాః కాలాన్తరానువృత్తిః. సాహీశ్వరసంకల్పానుగుణా నిత్యవస్తునో నిత్యా ఽనిత్యవస్తునశ్చానిత్యా. ప్రవృత్తిస్తు వ్యాపారః ప్రవృత్తినివృత్తిరూపః.

ప్రమాణం హి ప్రమాజననావసరేవస్తునః స్వరూపం స్వరూపనిరూపకధర్మాన్ నిరూపితస్వరూపవిశేషణాన్ అర్థక్రియాకారిత్వలక్షణం వ్యాపారంచ అవగమయతి. తత్రస్వరూపం స్వనిరూపకధర్మవిశిష్టమేవ బోధయతి. తచ్చ స్వరూపం స్వరూపనిరూపకధర్మపురస్కారణం వినా వ్యవహర్తుమప్యశక్యమ్. తాదృశధర్మ [illegible] జిజ్ఞాసాయదా స్వరూపం శశవిషాణమనురుంధ్యాత్.

అతఃప్రకృతే చేతనస్వరూపం జ్ఞానత్వానందత్వామలత్వాణుత్వాదిరూప స్వరూపనిరూపకధర్మైర్నిరూప్య సత్యం జ్ఞాన మానంద [illegible] మణ్విత్యేవం ప్రకారైర్నైవయుక్తం వ్యవహర్తుమ్. [illegible] మీశ్వరనిరూపితం శేషత్వంతు నిరూపితస్వరూపవిశేష [illegible] నిరుపాధిక సంబంధరూపత్వా త్సంబంధిస్వరూపనిరూ [illegible] జ్ఞాతు మశక్యత్వాచ్చ.

స్వరూపనిరూపకధర్మశ్చద్వివిధః—స్వరూపమాత్రప్రతిపత్త్యర్థో సజాతీయవిజాతీయ సకలేతర వ్యావృత్తిప్రతిపత్త్యర్థశ్చేతి. తత్ర శేషత్వస్య ప్రథమాకారాసంభవేఽపి అణుత్వేసతి చేతనత్వవత్ స్వతశ్శేషత్వేసతి చేతనత్వస్య జీవలక్షణత్వసంభవాత్ ద్వితీయాకార స్సంభవతీతి స్వరూపనిరూపకత్వమపి వక్తుంసామ్ప్రతమ్.

ఏవం విభుత్వేసతిచేతనత్వం అనన్యాధీనత్వం నిరుపాధికశేషిత్వమిత్యాదిక మీశ్వరలక్షణమ్. జీవేశ్వరరూపస్యాత్మ సామాన్యస్య లక్షణంచేతనత్వంప్రత్యక్త్వంచ. తత్రచేతనత్వం జ్ఞానాశ్రయత్వమ్. ప్రత్యక్త్వం స్వస్మైస్వయంప్రకాశమానత్వమ్. తథాప్రకాశవేలాయాం ధర్మభూతజ్ఞాన నిరపేక్షమహమిత్యవభాసతే.

ఈశ్వరవ్యతిరిక్తా ఏతేచేతనాః బద్ధముక్తనిత్యరూపేణ త్రివిధాః, తత్రబద్ధాః అనాదికర్మప్రవాహేణానువృత్త సంసారాః బ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యంతాఃక్షేత్రజ్ఞాః. ముక్తాః శాస్త్రచోదితోపాయ విశేషేణ సంజాతేన భగవత్ప్రసాదేనాత్యంతం వినివృత్తసంసారాః సంకోచరహితేన భగవదనుభవేన నిరతిశయానందవంతః. నిత్యాస్తు అనాదికాలాత్ జ్ఞానసంకోచాభావేన అస్పృష్టసంసారాః నిత్యం కైంకర్యం కుర్వన్తోఽనన్తగరుడ విష్వక్సేనాదయః.

చేతనానాం చైతేషాంస్థితిరవిశిష్టా, ప్రవృత్తిస్తు పరాధీనం స్వార్థం కర్తృత్వం భోక్తృత్వంచ. యతశ్చేశ్వరః స్వభోగాయైవైతేషాం చేతనానాం కర్తృత్వం భోక్తృత్వంచోత్పాదయతి.

తత్రబద్ధానామవిద్యాకర్మవాసనారుచి ప్రకృతిసంబంధవత్త్వమస్త్యేభ్యస్స్వరూపే విశేషః. పరస్పరంవిశేషస్తు జ్ఞానసుఖాదితారతమ్యాత్ప్రత్యక్షసిద్ధః. ఏతేచబద్ధాః స్వకర్మానుగుణానీశ్వరదత్తాని శరీరాణి ధర్మిస్వరూపేణ ధర్మభూతజ్ఞానేనచ బిభ్రతి. తత్ర స్వరూపసాధ్యం ధారణం శరీరసత్తాయాముపయుజ్యతే. ధర్మభూత

జ్ఞానసాధ్యంతుపురుషార్థ తదుపాయానుష్ఠానే, కృతకృత్యానాం భగవదనుభవకైంకర్యే, పాపకృతాం త్వేత ద్విపరీతఫలచేతివిశేషః.

ఏతేషామేవబద్ధానా మితరేభ్యఃస్థితౌవిశేషః సంసారబంధస్య యావన్మోక్షమనువృత్తిః. ప్రవృత్తౌ తు పుణ్యపాపానుభయరూప స్త్రివిధోవ్యాపారః॥

అథముక్తానాం ప్రతిబంధకనివృత్త్యాఽఽవిర్భూత స్వరూప త్వమితరేభ్యః స్వరూపేవిశేషః. స్థితౌ పూర్వావధిమతోఽస్యావి ర్భావస్య ఉత్తరావధిరాహిత్యమ్. ప్రవృత్తౌతు పరిపూర్ణభగవ దనుభవజనితప్రీతికారిత యథాభిమతకైంకర్యప్రాప్తిః.

నిత్యానామనాద్యావిర్భూత స్వరూపత్వేసతి పరతన్త్రత్వ మితరేభ్యః స్వరూపేవిశేషః. స్థితావనాద్యనువృత్త భగవదనుభవః. ప్రవృత్తౌ అనాదయః ప్రవాహతోనిత్యాః కైంకర్యవిశేషాః.

ఏతేషాం సర్వేషామాత్మనాం ధర్మభూతజ్ఞానమపి ద్రవ్యమ్. తస్యచస్వరూపం విషయప్రకాశదశాయాం స్వాశ్రయంప్రతి స్వయం ప్రకాశమానత్వమ్. తదేతదీశ్వరస్య నిత్యానాంచ నిత్యవిభు. ఇత రేషాం సంసారావస్థాయాం కర్మానురూపబహువిధ సంకోచవికాస విశిష్టం ముక్తావస్థాయాం నైజవికాసేన యావత్కాలంవిభు. స్థితిస్తు స్వరూపతోనిత్యత్వాన్నిత్యా. ప్రవృత్తిస్తు విషయప్రకాశకత్వం ప్రయత్నావస్థయా శరీరాదిప్రేరకత్వం బద్ధదశాయాం సంకోచవి కాసవత్త్వం ఆనుకూల్యప్రాతికూల్య ప్రకాశనముఖేన భోగరూపా వస్థాయోగిత్వంచ.

ఏతేషాంసర్వేషామేవాత్మనాంస్వరూపం స్వస్మై స్వయంప్రకా శతే. అస్యచప్రకాశస్య కదాపికస్యాపి సంకోచవికాసౌనస్తః. ధర్మ భూతజ్ఞానంతు విషయప్రకాశవేలాయామేవ స్వాశ్రయంప్రతిస్వయం ప్రకాశతే. అనయోశ్చధర్మ ధర్మిణోః జ్ఞానత్వంస్వయంప్రకాశకత్వం

సాధారణమ్. విషయిత్వం ప్రత్యక్త్వంచ యథాక్రమమసాధారణమ్. తత్రజ్ఞానత్వం కస్యచిద్వస్తునః ప్రకాశత్వమ్, తచ్చస్వస్యవా పరస్య వాకస్యచి ద్వస్తునః వ్యవహారప్రయోజకస్సంబంధః. సచధర్మిణస్తాదాత్మ్యరూపః. ధర్మస్య సంయోగాదిరూపః. స్వయంప్రకాశత్వంచ స్వాత్మానంవిషయీకుర్వతో జ్ఞానాంతరస్యాపేక్షా మన్తరేణ స్వవ్యవహారప్రయోజకస్సంబంధః. విషయిత్వం స్వవ్యతిరిక్త వస్తుప్రకాశత్వమ్. ప్రత్యక్త్వంస్వస్మై భాసమానత్వమ్. తచ్చస్వ ప్రకాశప్రయోజ్యవ్యవహార రూపప్రయోజనభాక్త్వమ్.

ఏవంధర్మిస్వరూపగతం ప్రత్యక్త్వమపి స్వయంప్రకాశమ్. యథా ఘటమహంజానామీతి ధర్మభూతజ్ఞానప్రకాశే కర్మతయా భాసమానా ద్ఘటాదేర్విలక్షణతయాభాసమానం జ్ఞానత్వంస్వయం ప్రకాశం తథాఅహమితిధర్మిస్వరూపప్రకాశే ధర్మ్యంశే కర్మతయా భానాభావాత్ ప్రత్యక్త్వమపిస్వయం ప్రకాశమిత్యాస్థేయమ్. ఏవంధర్మధర్మిణోస్స్వయంప్రకాశత్వేపి నిత్యత్వాదిధర్మపురస్కారేణ జ్ఞానాన్తరవేద్యత్వమస్తి. యదాస్వధర్మభూతజ్ఞానంస్వస్య జ్ఞానాంతరేణావభాసతే తదాప్రసరణ భేదమాత్రేణ జ్ఞానాంతరవ్యపదేశః.

అథాచేతనం త్రివిధం ప్రకృతికాలశుద్ధసత్త్వభేదాత్. త్రివిధమప్యచేతనం పరేషామేవభాసమానమ్. తత్రాచేతనత్వం జ్ఞానానాశ్రయత్వమ్. పరేషామేవ భాసమానత్వంచ స్వప్రకాశసాధ్యవ్యవహారరూప ప్రయోజనశూన్యత్వమ్. ఏతల్లక్షణద్వయం ధర్మభూత జ్ఞానస్యాపి సాధారణమ్. ఏతేష్వచేతనేషు ప్రకృతికాలౌజడౌ. శుద్ధసత్త్వమజడమ్. అజడత్వంస్వయంప్రకాశత్వమ్. తద్భిన్నత్వం జడత్వమ్.

శుద్ధసత్త్వమపి జడమితికేచిత్. అజడత్వే అస్మదాదీనాం శాస్త్రమన్తరాకుతో నభాసేతేతివదన్తి. తానేవంప్రతిబ్రువతే

భగవచ్ఛాస్త్రాభిజ్ఞాః, యథాహి జీవాత్మస్వరూపం స్వస్మైస్వయం ప్రకాశం ధర్మభూతజ్ఞానంచ స్వాశ్రయస్యైవ స్వయంప్రకాశం నేతరేషాం తథా శుద్ధసత్త్వమపి నియతవిషయం స్వయంప్రకాశమ్. యథావాధర్మభూతజ్ఞానస్య స్వయంప్రకాశనసామర్థ్యం విషయప్రకాశ విరహదశాయాం కర్మవిశేషేణ ప్రతిబద్ధం ముక్తిదశాయాం అప్రతిబద్ధం తథాస్యాపి స్వాత్మప్రకాశనసామర్థ్యం బద్ధదశాయాం ప్రతిబద్ధం ముక్తిదశాయామప్రతిబద్ధమ్. తస్మాదాత్మస్వరూపమివజ్ఞానాదిశబ్దవ్యపదేశ్యం శుద్ధసత్వమపి స్వయంప్రకాశమితి ప్రమాణప్రతిపన్నమత్రనయుక్తయః ప్రక్రమన్తే.

ఇత్థమస్యస్వయంప్రకాశత్వే రూపరసాదిగుణవత్త్వం పృథివ్యాదివిభాగార్హత్వం పరిణామశాలిత్వంచ కథమితిచోద్యం ధర్మభూతజ్ఞానస్య ధర్మిస్వరూపస్యచ విద్యమానం వైషమ్యమివ ప్రమాణబలేన పరిహార్యమ్.

ఇత్థమేతేషాం త్రివిధాచేతనానాం స్వరూపం స్థితిశ్చ ప్రత్యపాది. ప్రవృత్తిస్తు ఈశ్వరసంకల్పానురూపాః విచిత్రపరిణామాదయః. తేషుత్రిగుణద్రవ్యస్య సతత పరిణామశీలస్య సత్త్వరజస్తమాంసి యదాసమాని తదాప్రళయః, యదాతువిషమాణి తదా సృష్టిఃస్థితిశ్చ. గుణవైషమ్యవిశిష్టప్రదేశే మహదాదయో వికారాః. అత్రావికృతం వికృతంచ ప్రకృతిప్రదేశమేకీకృత్య ప్రకృతిః మహాన్ అహంకారః పఞ్చతన్మాత్రాణి పఞ్చభూతాని ఏకాదశేన్ద్రియాణిచేతి చతుర్వింశతి తత్త్వవిభాగః. వివక్షావిశేషేణచ క్వచిత్తత్త్వసంఖ్యాన న్యూనాధికభావః.

ఏతేషాం తత్త్వానామభిమానినోదేవాః నిత్యసూరయః సర్వేశ్వరస్య పరరూపేఽస్త్రభూషణాది రూపేణస్థితా ఇత్యతః తత్త్వాన్యస్త్రభూషణాదిరూపాణీతి శాస్త్రవ్యవహారః.

తానిచద్రవ్యాణి స్వరూపతో౽నిత్యాని, నామాన్తరభజనా
హాఽవస్థా విశిష్టతయా అనిత్యాని. సజాతీయావస్థా సంతత్యనుచ్ఛేద
వత్తయా కానిచిత్ప్రవాహతో౽నిత్యాని.

ఏతేషాంసర్వేషాం స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తీనా మీశ్వరాధీన
త్వంచ ఈశ్వరసత్తాయా మీశ్వరేచ్ఛాయాం చాసత్యాం తేషాంస
త్తాదిశూన్యత్వమ్. తస్మాదేషాం ఆనుకూల్యం స్వాభావసిద్ధమీశ్వరసం
కల్పాయత్తమ్. అతో౽ముక్తానామీశ్వరస్యచ సర్వం సదానుకూల
మేవ. బద్ధానాంపునః తత్తత్కర్మానుగుణం పురుషభేదేన కాలభేదె
నచ ప్రతికూలమనుకూలంచ. స్వాత్మస్వరూపస్యతు యథాస్వం సర్వ
దానుకూలత్వమెవేశ్వర సంకల్పనియతమ్.

అతఏవ దేహాత్మభ్రమవతా మత్యంతం హేయ మపీదం
శరీరం కర్మవిశేషేణానుకూలతయా ప్రతిభాతి. ముముక్షూణామూ
పాధికేన ప్రతికూలరూపేణహేయంభవతి. ముక్తానాం పునఃశరీరం
స్వాభావికేనానుకూల రూపేణోపాదేయంచభవతి. తస్మాత్ అహం
కారమమకారయుక్తస్య స్వార్థం స్వీక్రియమాణం సర్వంప్రతికూలమ్.
స్వస్వరూపజ్ఞానవతః స్వామిశేషత్వంచవిజానతః సర్వమనుకూలమెవ.

ఏవం స్వాధీనసత్తాదిమతః పరమేశ్వరస్యస్వరూపమపి సత్య
త్వాదిరూప. స్వరూపనిరూపక ధర్మాధీననిరూపణతయా సత్యం జ్ఞానం
ఆనన్దఘనమనన్తమమలమిత్యాది పదాభిధేయంభవతి. తస్యానన్తేషు
గుణేషు జ్ఞానబలైశ్వర్య వీర్యశక్తి తేజాంసి పరత్వోపయుక్తాని. సౌశీ
ల్యవాత్సల్యాదీని సౌలభ్యోపయుక్తాని. ఏతే సర్వేపిగుణాః స్వరూ
పాశ్రితా వేదితవ్యాః.

తస్యేశ్వరస్యపరం రూపమనన్తమేకమేవ పరవ్యూహవిభవా
ర్చాన్తర్యామి భేదాత్ పంచప్రకారమివ వ్యపదిశ్యతే. తత్రవ్యూ
హశ్చతుర్విధః, వాసుదేవసంకర్షణ ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధ భేదాత్.

పరరూపస్య వ్యూహాన్తర్గత వాసుదేవ రూపస్యచ విశేషవిరహాత్ త్రివిధో వ్యూహ ఇతి కేచిత్. ఏతేషు త్రిషు రూపేషు పూర్వోక్తానాం జ్ఞానాదిగుణానాం షణ్ణాం ద్విక త్రికస్య ఉపాసకానుగ్రహాయావిష్కారః. కేశవాదీని ద్వాదశరూపాణ్యపి వ్యూహాన్తరాణి.

విభవాస్తు పద్మనాభాదయః షట్త్రింశత్ అష్టాత్రింశత్ ఏకోనచత్వారింశత్ ఇతి సంహితాభేదేన ప్రభేదవన్తః. హిరణ్యగర్భరుద్రబుద్ధాదిక్షేత్రజ్ఞ విగ్రహవిశేషేణ శక్తివిశేషేణ వాధిష్ఠాయాతిశయిత కార్యకారిణో విద్యాధిదేవాది ప్రాదుర్భావా అపి విభవభేదా ఏవ.

అర్చావతారాస్తు ఆశ్రితాపేక్షానుగుణం విశిష్టప్రతిష్ఠానన్తరం శిలాదిప్రాకృతబిమ్బేషు పరవ్యూహాద్యప్రాకృతవిగ్రహ విశిష్టవేషేణ క్షీరనీరన్యాయేనానుప్రవిష్టాః. దేశకాలాదివిప్రకర్షంవినా మాంసచక్షుషామప్యనుభవయోగ్యాః అర్చనప్రణామధ్యానాది సౌకర్యాతిశయ జననద్వారా ముక్తిప్రదారూపవిశేషాః.

అన్తర్యామ్యవతారాస్తు సర్వవ్యాపినః దివ్యాత్మస్వరూపాదతిరిక్తాః హార్దాన్తర్యామిణః ఉపాసకహృదయసన్నిహితాః హృద్యాగసమారాధ్యాః రూపవిశేషాః. ఇదంచావతారరహస్య జ్ఞానమేతస్మిన్నేవజన్మని స్వాధికారానుగుణం సమీహితముపాయం పూరయిత్వా జన్మాన్తరానుభవమన్తరాముక్త్యుపకారకమితి స్థితమీశ్వరస్వరూపమ్॥

స్థితిస్తునిత్యైవ. ప్రవృత్తిః పునః సకలజగత్సృష్టి స్థితిసంహార మోక్షప్రదత్వాన్తః ప్రవేశనియమనాదికమ్. సోయమీశ్వరస్సర్వాస్వప్యవస్థాసు లక్ష్మీవిశిష్టఏవావతిష్ఠతే. తత్రేశ్వరస్య దణ్డధరత్వాదికం, శ్రియః పురుషకారత్వాదికంచ వైషమ్యముభయేచ్ఛాధీనవ్యవస్థిత విభాగప్రయుక్తమ్.

తదేతత్తత్త్వజాతం కేచిత్సర్వవిశిష్టవేషేణైకధానుసందధతే, అపరే ఈశేశితవ్యభేదేన ఆత్మానాత్మభేదేన చ ద్వేధా, అన్యే చిదచిదీశ్వరభేదేన త్రేధా, ఏవం రక్ష్యరక్షకహేయోపాదేయభేదేన చతుర్ధా. తథా ప్రాప్తృప్రాప్యప్రాప్త్యుపాయప్రాప్తిప్రాప్తివిరోధిభేదేన పంచధా, తత్ర సంబంధమన్తర్భావ్య షోఢా, ప్రకృతికాలజీవేశ్వర నిత్యవిభూతి ధర్మభూతజ్ఞానాద్రవ్యరూపేణ సప్తధా చానుసందధతే. తత్తాదృశమనుసంధానం తత్తత్ప్రయోజన విశేషనిబంధనమితి నిరవద్యమ్.

౬॥ పరదేవతా పారమార్థ్యమ్.

ఏవం సిద్ధేపి సామాన్యతః ప్రకృతిపురుషేశ్వరవివేకే పరదేవతా విశేషనిర్ణయం వినా ప్రయోజనాంతర వైముఖ్యసహిత దేవతాన్తరవైముఖ్యరూప పరమైకాన్తిత్వాసిద్ధేః పరమైకాన్తివ్యతిరిక్తస్య వ్యవధానం వినా మోక్షాసిద్ధేశ్చ సోయమీశ్వరస్తాదృశ దేవతా విశేష ఇతి నిష్కర్ష ఆవశ్యకః.

తత్ర చేతనాచేతనయోరత్యన్తభేదస్య ప్రామాణికత్వాత్ సర్వం జగత్ పరం బ్రహ్మైవేతి పక్షో న ఘటతే. స్వాభావికస్య జీవేశ్వరభేదస్య దేవాదిరూపజీవానాం పరస్పరం భేదస్య చ సుఖదుఃఖాది వ్యవస్థయా ప్రామాణికత్వాద్బ్రహ్మరుద్రాదీనాం సర్వేషాం దేవానామీశ్వరేణ సహాస్వేషాంచ పరస్పరమభేద ఇతి పక్షోపి దుర్ఘటః. ఏతేష్వపి దేవేషు ప్రధానభూతానాం బ్రహ్మరుద్రాదీనాం కార్యత్వకర్మవశ్యత్వ సిద్ధ్యా స్వేచ్ఛావతీర్ణస్య త్రిమూర్తిమధ్యస్థస్య విష్ణోరేవ పూర్వావస్థా విశిష్టవేషేణ సర్వజగత్కారణత్వ నిత్యత్వాదిసిద్ధ్యా చ త్రిమూర్తిత్రయం సమమితి మూర్తిత్రయమేకతత్త్వమితి త్రిమూర్త్యుత్తీర్ణ ఈశ్వర ఇతి తేష్వేవ బ్రహ్మా వా రుద్రో వా ఈశ్వర ఇతి సామ్యైక్యోత్తీర్ణవ్యక్త్యన్తర పరత్వపక్షా న సంఘటన్తే.

ఏతే చ బ్రహ్మరుద్రాదయో దేవాః సర్వేశ్వరస్య నారాయణస్య కార్యభూతాః కర్మవశ్యాః మాయయా పరతన్త్రాః విభూతిభూతాశ్శరీ

రభూతాః జ్ఞానసఙ్కోచవికాసవన్తః శుభాశ్రయత్వవిధురాః ముముక్ష్వనుపాస్యా ఇతిచ సర్వసమ్ప్రతిపన్న ప్రమాణప్రసిద్ధమ్. నారాయణఏకఏవ సర్వప్రకారేణాపి సమాభ్యధికరహితః స్వవ్యతిరిక్త సకలజన్తు సముపాస్య ఇతిచ.

క్వచిత్ బ్రహ్మరుద్రాదీనాం మోక్షోపకారకతాకథన మాచార్యాదీనామివ జ్ఞానహేతుతామాత్రేణేతినిర్ణీతమ్. సూర్యాది దేవతాన్తరభక్తేష్వపి పరావరతత్త్వేష్వైక్యబుద్ధివ్యత్యయబుద్ధి సమత్వబుద్ధ్యాదిరహితాః అనాసురస్వభావా ఏవ పురుషాః పరమ్పరయా భగవదనుగ్రాహ్యాస్స్యుః. అనీదృశా భగవన్నిగ్రాహ్యా ఏవస్యుః.

అతఏవ మోహనశాస్త్రోక్త కర్మసు క్షిప్రం దృష్ట ఫలసిద్ధి ప్రదర్శనమపి భగవన్నిగ్రహ ప్రకారవిశేషః. సత్యసంకల్పస్య భగవతో నిగ్రహవిషయీభూతం పురుషం నఖలుబ్రహ్మాదయోఽపిరక్షితుమీశతే. తథాఽనుగ్రహ విషయీభూతం భగవాన్స్వయమేవ సకలాభ్యోవిపద్భ్యోరక్షతి.

దేవతాన్తరభజనేన విలమ్బ్యాపి మోక్షసిద్ధిర్నసులభా, భగవద్భజనేనతు నిరతిశయైశ్వర్యాది సిద్ధిరపిదృష్టా. తదిదం భజనం తాపనివృత్త్యర్థం గఙ్గాస్నానమివక్రమేణరజస్తమోనిబర్హణం సత్త్వోన్మేషణంచవిదధత్ మోక్షపర్యంతమపిభవేత్.పరంత్వత్రాస్తి విలంబః. మోక్షరుచ్యైవస్వశక్యోపాయే ప్రవృత్తస్యతునాస్తివిలమ్బోపి. స్వతన్త్రప్రపత్తినిష్ఠస్యతు స్వసంకల్పం వినా విలమ్బావిలమ్బయోః నాస్తికిమపినియామకమ్. తదేతేనియమాః స్వతన్త్రేచ్ఛాసిద్ధాఇతి ప్రమాణపరతన్త్రసమ్మతమ్.

అథ యద్యపి కేనచిచ్చార్వాకేణ సేవకే నారాధితే రాజ్ఞి శరీరాన్తరవస్థితో జీవాత్మా యథా పరితుష్యతి తథా నిరూపితవివేకవిధురైరపిసమర్పితేషు దేవతాన్తరేషు తేషామన్తరాత్మా పరమాత్మా

పరితుష్యతి. తథాపిశాస్త్రార్థవైకల్యేన ఫలవైకల్యం ప్రమాణప్రతినియతమ్. తత్రభగవదాత్మకత్వజ్ఞానవతాం క్షిప్రం ఫలకామనయా దేవతాన్తరముపాసితవతాం తత్తత్ఫలంసకలమేవ. తత్రఫలాన్తరకామనయాపి భగవన్తమేవాశ్రితవతాం అతిశయితాఫలసిద్ధిః. అనన్యప్రయోజనతయాసమాశ్రితవతాంతు ఆను షంగిక శరీరారోగ్యైశ్వర్యాదిసిద్ధిః భగవత్సంకల్పనియతా విద్యావిశేషరాగవిశేషాది నియతాచ.

సోయం పరదేవతావిశేషో మహాపురుషః శ్రీపతిత్వలక్షణేనేతరేభ్యోవ్యావృత్తః ప్రాప్యః ప్రాపకశ్చ. తమన్తరా ప్రాప్యాంతరం శరణ్యాంతరంచనాస్తీతి నిగమః.

౨॥ ముముక్షుత్వమ్.

యెపునః ఇత్థమర్థానధ్యాత్మశాస్త్రవిశేషైరవధార్య స్వయంప్రకాశత్వజ్ఞాతృత్వకర్తృత్వ భోక్తృత్వశరీరిత్వాణుత్వ నిత్యత్వనిరవయవత్వచ్ఛేదన దహనక్లేదన శోషణాద్యనర్హత్వవృద్ధిహ్రాసరహితత్వాదిరూపైర్విశేషైఃస్వవిశేషణీభూత దేహేన్ద్రియమనః ప్రాణధీభ్యోవైలక్షణ్యంచవిజ్ఞాయ పరలోకగమనదేహాన్తరప్రాప్త్యర్హత్వనిశ్చయేన సామాన్యతోలోకోత్తీర్ణ పురుషార్థయోగ్యాః నరకపతనజన్మాన్తరక్లేశేభ్యోతిభీతాః తద్ధేతుభూతపాపేభ్యోనివృత్తాః ఆధేయత్వవిధేయత్వశేషత్వాల్పశక్తిత్వాణుత్వాజ్ఞానసంశయవిపర్యయ దుఃఖాదియోగ్యత్వాశుభాశ్రయత్వాదిభిః పరమేశ్వరవ్యావృత్తి నిశ్చయేన స్వరూపప్రాప్తభగవత్కైంకర్యరూప పరమపురుషార్థయోగ్యాః అల్పత్వాస్థిరత్వదుఃఖమూలత్వదుఃఖమిశ్రత్వదుఃఖోదర్కత్వదేహాత్మాభిమానమూలత్వస్వాభావికానందవిరుద్ధత్వరూపాన్ సప్తవిషయానుభవదోషాన్ యథాసంభవమాత్మమాత్రానుభవదోషాంశ్చ తత్ప్రతిద్వన్ద్వభూతాన్ భగవదనుభవగుణాంశ్చ సర్వాపేక్షిత సంగ్రహ

రూపమన్త్రరత్నముఖేనానుసంధాయ ప్రవృత్తిధర్మాన్నివర్తన్తే నివృత్తిధర్మే చ ప్రవర్తన్తే త ఏవ ఖల్వత్రాధికారిణః.

పూర్వోక్తప్రకారేణ పరావరతత్త్వవేదినోఽపి యది వైరాగ్య పూర్వకం పరమపురుషార్థోపాయానుష్ఠానే న ప్రవర్తేరన్ తర్హి శాస్త్రశీలవృత్తరూపైః శ్రుతఫలైః విధురాః హాస్యాస్స్యుః. అథ చ యే శ్రుతానురూపస్వోచిత పరమపురుషార్థోపాయానుష్ఠానే త్వరాతిశయ వన్తో భవన్తి తే స్వానుష్ఠానేనాన్యేషామపి తోషమావహన్తోఽతిశయితామేవ సమృద్ధిం సమవాప్నుయురితి.

౮॥ అధికారివిభాగః.

ఏవం పరమపురుషార్థోపాయేషు నివృత్తిధర్మేషు ప్రవృత్తా అధికారిణో ద్వివిధాః, అద్వారకప్రపత్తినిష్ఠాస్సద్వారక ప్రపత్తినిష్ఠాశ్చేతి. తత్రాద్యాః మోక్షనిష్పత్తౌ భక్తిమద్వారీకృత్య స్వతన్త్రితయా ప్రపత్తిమనుతిష్ఠన్తే. అనన్తరాస్తు మోక్షనిష్పత్తౌ భక్తిం ద్వారీకృత్య తదఙ్గతయా ప్రపత్తిమనుతిష్ఠన్తే ఉభయవిధా అపి స్వతన్త్రాఙ్గప్రపత్తిభ్యాం ప్రపన్నాః ఫలసాధనభక్తిభ్యాం చ భక్తా అపి

తత్రోక్తినిష్ఠా ఆచార్యనిష్ఠాః ఇత్యేతేఽధికారిణోఽపి అద్వారక ప్రపత్తినిష్ఠానామవాన్తరవిశేషాః. తత్రోక్తిర్నామ ఆనుకూల్య సంకల్పాద్యఙ్గేషు విశదతమావభాసవిహీనానాం భగవద్వ్యతిరిక్తగత్యన్తరశూన్యత్వరూపాధికారవతాం సత్యామపేక్షాయాం రక్షిష్యతీతి మహావిశ్వాసశాలినాం శరణ్యవిజ్ఞేయపూర్ణప్రపత్తిగర్భం సదాచార్యోపదిష్టేన వాక్యేన మద్రక్షణం తవైవ భరతయా స్వీకరణీయమితి భగవతి ప్రార్థనా. ముగ్ధసామన్తకుమారస్య సార్వభౌమసమీపే ధాత్రీ సముపదిష్టవాక్యేన రక్షకాన్తరశూన్యోఽహం భవన్తమేవ శరణముపగత ఇతి ప్రార్థనావత్.

ఆచార్యనిష్ఠా నామ ఆచార్యస్యాత్మాత్మీయసమర్పణే శిష్యాద్యాత్మరక్షాభరసమర్పణస్యాప్యన్తర్భావః శిష్యాద్యర్థమాచార్యస్య

పృథగనుష్ఠానంవా. ఏవం భాగవతాభిమాన భగవద్విషయవాసాదీ న్యపి ఉపాసనేప్రపదనేవా ప్రవర్తయన్తి. నిష్పన్నోపాసనానాము త్తరోత్తరముపచయంజనయన్తి. స్వతన్త్రప్రపత్తినిష్ఠానాం కైంక ర్యోపచయంజనయన్తి.

ఇత్థం విశదజ్ఞానపూర్వకం సముదాయజ్ఞానపూర్వకంవా అం గతయాస్వతన్త్రతయావా స్వయంవా ఆచార్యేణవాఽనుష్ఠితాం ప్రపత్తింవినాసర్వేశ్వరః పరమపురుషార్థంనప్రయచ్ఛతీతిశాస్త్రసిద్ధమ్.

తత్రవ్యాసాదీనామివోపాయాన్తరసమర్థానాం సద్వారక ప్ర పత్తినిష్ఠానామాకించన్యరహితానాం విలమ్బాక్షమానతామనన్యగతి కతారహితానామన్తిమప్రత్యయావధికస్యోపాసనస్య యథావన్నిష్ప త్త్యనంతరభావిప్రారబ్ధకర్మపర్యవసానదశాభావిచ మోక్షః ఫలమ్.

సర్వాధికారాం సర్వానిష్టనివర్తనక్షమాం సర్వేష్టసాధికాం సుకరాం సకృత్కర్తవ్యా మాశుకారిణీం ప్రతిబంధానర్హాం బ్రహ్మా స్త్రన్యాయేనసహకారిప్రయోగా సహాంచ స్వతన్త్రాం ప్రపత్తిమను ష్ఠితవతాంతు ఫలంప్రతికస్యచిదపిప్రతిబంధకస్యాభావాత్ ఏతద్దేహ సాధ్యకైంకర్యానుభవాభిసంధికారణీభూత స్వానుమతిస్థాపిత శరీరా వసానావధికః పరిపూర్ణకైంకర్యప్రాప్తిరూపో మోక్షః ఫలమ్.

సర్వేశ్వరస్యసకలపుమర్థ దాన సమర్థస్య భగవతః పాదార విన్దయోః ప్రపత్తిరుపాస్తిరివ చతుర్విధస్యాపి ఫలస్యసాధకత్వాత్ యథామనోరథం సమయవిశేషేమోక్షస్యాపిసాధకత్వాచ్చ జ్యాయ సీతిసిద్ధమ్.

ఏవం సద్వారకాద్వారకప్రపత్తినిష్ఠానాం ప్రభూతకైంకర్యా పేక్షాయాం తుల్యాయామపి ఐతద్దేహిక కైంకర్యవైషమ్య మిచ్ఛా వైషమ్యప్రయుక్తం తద్వైషమ్యమపిప్రారబ్ధసుకృత వైషమ్యనిబంధ నమ్. అన్తిమశరీరానంతరభావి ఫలప్రాప్తౌతు నకించిదపి వైషమ్యమ్.

ఈశ్వరనిరూపితం పారతన్త్ర్య మకర్మవశ్యతారూపం స్వాతన్త్ర్యంచ సమమేవసర్వేషామితి.

౯॥ ఉపాయ విభాగః.

అథేత్థముభయవిధయోరధికారిణోరనుష్ఠేయ ఉపాయః జ్ఞానవికాసవిశేషః. అనేనచోపాయేనసాధ్యః ప్రాప్తిరూప ఉపేయోఽపి జ్ఞానవికాసవిశేషః. తత్రప్రథమఃకరణసాపేక్షః శాస్త్రవిహితః సత్యత్వాదిరూపస్వరూపనిరూపక ధర్మసహిత తత్తద్విద్యావిశేష ప్రతినియతగుణవిశిష్టవేషేణ పరబ్రహ్మవిషయకః.

ద్వితీయస్తు కరణనిరపేక్షః స్వరూపప్రాప్తః గుణవిభూత్యాదిభిః పరిపూర్ణ పరబ్రహ్మవిషయకః. తస్యచైతస్యానుభవస్య పరీవాహరూపతయా కైంకర్యవిశేషోప్యుపేయః.

నిరుక్తోపాయోపేయభూత జ్ఞానవికాస విశేషస్య విషయీభూతం పరం బ్రహ్మాపి ఫలప్రదత్వభోగ్యత్వరూపాభ్యాం ఉపాయః ఉపేయంచ భవతి. తత్రాద్వారక ప్రపత్తినిష్ఠవిషయే ఉపాయాన్తరవ్యవధానాపేక్షావిరహ సహకృత ఫలప్రదత్వరూపేణ ఉపాయాన్తరస్థాననివేశేన విశిష్టత్వాదీశ్వరస్యోపాయత్వమ్. సద్వారకప్రపత్తినిష్ఠవిషయేతుకర్మయోగారమ్భమారభ్య ఉపాసనాపూర్తిపర్యన్తం మధ్యేనుష్ఠేయైర్దుష్కరై రుపాయైస్సాధ్యాయాః పాపనివృత్తేః సత్త్వవివృద్ధేశ్చప్రపత్తివశీకృతస్యభగవతః ఉపాయాన్తరస్థాననివేశనసంజననాత్ ప్రకృతోపాసనాయాః స్సమ్పూరణాచ్చోపాయత్వం ధ్యేయమ్.

తత్రకర్మయోగోనామ శాస్త్రజన్యజీవపరమాత్మయాథార్థ్యజ్ఞానపూర్వకం స్వశక్త్యా ఫలసంగాదిరహితైః కామ్యకర్మభిః నిత్యనైమిత్తికకర్మభిశ్చాంగభూతైస్సాకం యావత్ఫలోదయ మనుష్ఠేయ

తయా అంగితయాచ పరిగృహీతః దేవార్చనతపస్తీర్థదానయజ్ఞాద్యన్యతమః కర్మవిశేషః.

అయమేవహి కర్మయోగః అధికారిభేదేన జ్ఞానయోగం ద్వారీకృత్యాద్వారీకృత్యవాయమనియమాది పరికరసహితేన ఆత్మసాక్షాత్కారానుగుణచిత్తసమాధానరూపేణ యోగాభ్యాసేన ఆత్మసాక్షాత్కార సాధనంభవతి. యథాప్రపత్తిః భక్తిం ద్వారీకృత్యాద్వారీకృత్యవామోక్షం సాధనంభవతి.

జ్ఞానయోగో నామ కర్మయోగవిజితాన్తఃకరణేన క్రియమాణం స్వస్వరూపస్య నిత్యత్వజ్ఞానత్వానందత్వానుకూలత్వా ద్యాకారేణ నిరంతరంచిన్తనమ్.

అథైతాభ్యాం కర్మయోగ జ్ఞానయోగాభ్యాం యోగద్వారా ఆత్మసాక్షాత్కారేనిష్పన్నే వైషయికనిఖిలసుఖ వైతృష్ణ్యావహేస్వాత్మానుభవే పర్యవసానమనాసాదయతాం భక్తియోగ ప్రవేశదశాయాం సంపుటిత మహారత్నదర్శనే సంపుటదర్శనమివ అన్తర్యామి దర్శనే శరీరభూత జీవాత్మదర్శన ముపయుక్తం సత్ భక్తియోగాధికారకోటౌనివిశతే.

భక్తియోగో నామ అనన్యనిష్ఠస్యా నన్యాధీనస్యానన్యశేషస్య భగవతః స్వరూపరూపగుణ విభూత్యాదివిషయకః నిరతిశయప్రీతిరూపో ధ్యానవిశేషః. సఏవచ తైలధారావన్నిరంతరస్మృతిరూపః ఆప్రయాణమహరహరభ్యాసా ధేయాతిశయః అన్తిమప్రత్యయావధికః జ్ఞానవికాసహేతుభూతసత్త్వవివృద్ధిప్రతిబంధ రజస్తమోనివర్తకవర్ణాశ్రమధర్మేతికర్తవ్యతాకః సాక్షాత్కారసదృశవైశద్యవిశిష్టః.

సోయం మోక్షోపాయతయావిహితో భక్తియోగః పరభక్తిరిత్యుచ్యతే. అస్య హేతుభూతః సాత్త్వికపరిశీలనాదిజన్యః భగవద్విషయకప్రీతివిశేషః శాస్త్రజన్యభగవద్విషయకవిశదజ్ఞానాభినివేశహే

త్వాత్ భక్తిరిత్యుచ్యతే. సాచపరభక్తిః సాక్షాత్కారాభినివేశ ముత్పాద్య తజ్జన్యభగవత్ప్రసాదవిశేషేణ తత్కాలనియతం సాక్షాత్కారముత్పాదయేత్. సోయంసాక్షాత్కారః పరజ్ఞానమిత్యుచ్యతే.

ఏవంనిరతిశయభోగ్యరూప భగవత్స్వరూప సాక్షాత్కారానంతరం సంజాతః ప్రీత్యతిశయః పరమభక్తిః. సాహి పరిపూర్ణబ్రహ్మానుభవాభినివేశముత్పాద్యావ్యవధానేనమోక్షం భగవన్తం ప్రదాపయతి.

అస్మింశ్చ భక్తియోగే౽త్రైవర్ణికానామనధికారాత్ త్రైవర్ణికేష్వపి జ్ఞానేనశక్త్యా ఉభాభ్యాంవా విహీనానాం విలంబాసహాతిప్రసంవేగశాలినాంచానధికారాత్ అద్వారకప్రపత్తిరేవ మోక్షోపాయతయా భక్తియోగస్థానేవిధీయతే. ఉపాసకస్యపరభక్త్యనంతరభావిదశావత్ స్వతన్త్రప్రపత్తినిష్ఠస్య స్వాపేక్షానుగుణాః ప్రపత్త్యనంతరభావిన్యోనుకూలా అవస్థాస్సర్వాఅపిప్రపత్తేః ఫలభూతాః.

ఏవం ప్రపత్తేర్భక్తేశ్చాధికారిభేదేన తుల్యఫలత్వాత్ వికల్పః. సేయంప్రపత్తిః వాచికీకాయికీ మానసికీ త్రైకరణికీ చేతిచతుర్ధా. సర్వాపియథాధికారం ఫలప్రదా చేతి.

౧౦॥ ప్రపత్తియోగ్యః.

అథాస్యాం న్యాసవిద్యాయామధికారవిశేషః పరికరవిశేషోంగిస్వరూపవిశేషశ్చావగంతవ్యః. తత్రసామాన్యాధికారోనామ? తత్తత్ఫలకామనాసహితం తత్తదుపాయసామర్థ్యమ్. సామర్థ్యంచ జ్ఞానం, యథాజ్ఞానమనుష్ఠానార్హత్వమ్, శాస్త్రానుమతజాతిగుణాదియోగిత్వంచ. నిరుక్తాధికారవిశిష్టస్య సాధ్యతయానూద్యమానం ప్రయోజనంఫలమ్. ఏతాదృశఫలసాధనతయా విధీయమాన ఉపాయః.

అత్రస్వతన్త్రప్రపత్తినిష్ఠస్య భక్తియోగనిష్ఠాపేక్షయా ముముక్షుత్వశాస్త్రజన్య సంబంధజ్ఞానాదావైక్యేసత్యపి ఆకించన్య మన

న్యగతికత్వంచ విశిష్టోధికారః. తత్రాకించన్యముపాయాన్తర సామర్థ్యాభావః. అనన్యగతికత్వం ప్రయోజనాన్తరవైముఖ్యమ్, శరణ్యాంతర వైముఖ్యమపి. తీవ్రతమ ముముక్షావిరహే ద్దేహానువృత్త్యాది ప్రయోజనాన్తర సక్తస్యతుప్రపత్త్యనుష్ఠానేసతి ప్రయోజనాన్తరసంగానుగుణో మోక్షవిలంబోభవతి.

నిరుక్తాకించన్యానన్య గతికత్వయోర్నిబంధన ముపాయాన్తరేష్వజ్ఞానమశక్తిః ఫలవిలమ్బాసహిష్ణుతాచ. శరణ్యాంతరవైముఖ్య నిబంధనం భగవదేకపారతన్త్ర్యాధ్యవసాయః ప్రయోజనాన్తరవైముఖ్యంచ. ఏతాదృశాధికారసమ్పత్తౌ సత్త్యాం ప్రపత్తేర్జాత్యాదినియమ విరహాత్సర్వాధికారతాసిద్ధాభవతి.

౧౧॥ పరికరవిశేషః.

ఆత్మనిక్షేపరూపాయా మస్యాంవిద్యాయాం ఆనుకూల్యసంకల్పః ప్రాతికూల్యవర్జనం కార్పణ్యం మహావిశ్వాసః గోప్తృత్వవరణం చేతిపంచ పరికరాః. ఆనుకూల్యసంకల్పోనామ-స్వామ్యభిమత కరణానుకూలపారార్థ్యజ్ఞానజన్యః విహితేప్రవృత్త్యా భగవదానుకూల్యం కరిష్యే ఇతిసంకల్పః.

ప్రాతికూల్యవర్జనమ్-స్వామ్యభిమతకరణానుకూలపారార్థ్యజ్ఞానజన్యః నిషిద్ధనివృత్త్యాభగవత్ప్రాతికూల్యంనకరిష్యేఇతిసంకల్పః. అనయోశ్చప్రయోజన ముపాయపరీహారః.

కార్పణ్యమ్ - ఉపాయాన్తరాసామర్థ్య ప్రయోజనాన్తరవైముఖ్య శరణ్యాంతరవైముఖ్యానుసంధానం, తచ్చశరణ్యకారుణ్యోత్తేజనార్థ ముపాయాన్తరస్పర్శరాహిత్యార్థం చోపయుజ్యతే.

మహావిశ్వాసః - అనుకూలాన్ సర్వాన్ భగవాన్ రక్షిష్యతీతి సుదృఢోధ్యవసాయః. సచవక్ష్యమాణశ్లోక పంచకముపపద్యప్రప

న్తైరవశ్యకర్తవ్యతాయాం భరన్యసనానంతరం లేశమాత్రేపి స్వరక్షణవ్యాపారే స్వస్యానన్వితత్వరూపే నిర్భరత్వేచ ప్రయోజకః.

గోప్తృత్వవరణంతు స్వాభిప్రాయనివేదనం, తచ్చభగవతః ఫలప్రదానేచ్ఛోత్పాదనే సముపయుజ్యతే. ఏవమేతానిప్రపత్త్యనుష్ఠానదశాయా ముపయుక్తత్వాత్ప్రపత్త్యవినాభూతస్వభావాని

శఙ్కాపఞ్చకంతు-సార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తియుక్తో భగవాన్ కథం కర్మయోగాదీనా మప్యనర్హతా సంపాదకైరనంతైర పరార్ధైర పరార్ధ్యైశ్చ మమాభిగన్తవ్యస్స్యాత్ ॥ ౧॥ తత్తత్కర్మానుగుణ ఫలప్రదఃకథంవిధి శివసనకాదీనామపిదుర్లభమ పరిచ్ఛేద్యం ఫలంమహ్యం ప్రయచ్ఛేత్ ॥ ౨॥ సర్వోపకారనిరపేక్షః కాయక్లేశార్థవ్యయకాలదైర్ఘ్యాదికం వినాసకృదనుసంధానరూపేణ సముదాయజ్ఞానపూర్వకసకృదుచ్చారణరూపేణవా వ్యాపారేణ కథంప్రసాద్యేత్ ॥ 3॥ క్షుద్రదేవతావత్ క్షిప్ర ఫలప్రదానస్వభావరహితః కథంవినావిలంబందద్యాత్ ॥ ౪॥ సమాధికదరిద్రస్సర్వేశ్వరః కథంవా తారతమ్యమవిచార్య జన్మవృత్తాదినాతినీచాయ మహ్యమపరిమితం ప్రయచ్ఛేదితి॥ ౫॥

అస్యచశంకాపంచకస్య యథాక్రమం నివర్తకాని పురుషకారసంబంధ గుణవ్యాపారప్రయోజనాని, తత్రపురుషకారోనామ అభిమతదానసమర్థంపురుషం ప్రత్యభిగమ్యతామైసహాయతయాస్వీకృతంచేతనాన్తరం, అస్యచవిశేషః అప్రత్యాఖ్యేయత్వమ్. ఏతాదృశాప్రత్యాఖ్యేయ పురుషకారవిశేషేణ సర్వజ్ఞోపిసర్వశక్తిరపి అన్తఃపురపరిజనానామివ అనంతాపరాధక్షమాపూర్వకమభిగమ్యో భగవాన్ భవతి.

సంబన్ధోనామ-స్వామిత్వదాసత్వభావః అస్యచవిశేషః సర్వప్రయత్నేనాప్యనిరసనీయత్వమ్. అనేనానిరసనీయేన సంబన్ధవిశేషేణ

కర్మానురూపఫలప్రదోపి ప్రపత్తిరూపవ్యాజేనప్రసన్నః స్వతఃప్రాప్త మపరిచ్ఛేద్యం ఫలంప్రయచ్ఛతి.

గుణఃవాత్సల్యసౌశీల్యాదిః. తస్యవిశేషః నిరుపాధికత్వమ్. అనేననిరుపాధికవాత్సల్యాదినాఽవాప్తసమస్తకామోపి సర్వోపకారనిరపేక్షోపి అనేనకృతంయంకంచిదుపకారం పరమోపకారతయా శిరసాప్రతిగృహ్య కృతజ్ఞస్సన్ సముపకురుతే.

వ్యాపారస్సఙ్కల్పః. అస్యవిశేషః సహకార్యంతరాపేక్షారాహిత్యమ్. అనేననిరపేక్షసంకల్పేన యజనభజనాదీనాం విలంబ్యఫలప్రదోపి అనన్యశరణప్రపదనస్యాపేక్షితసమయే ఫలప్రదోభవతి.

ప్రయోజనంతు ఫలం, తస్యవిశేషః ఆశ్రితప్రయోజనైకప్రయోజనత్వమ్. సమాధికదరిద్రోపి నిరంకుశస్వతంత్రత్వాత్ ఆశ్రితప్రయోజనైక ప్రయోజనత్వాత్ అవిచార్యైవతారతమ్యం అపరిచ్ఛేద్యమపి ఫలంప్రయచ్ఛత్యేవ.

ఏవం విశిష్టంపురుషకారాదిపంచకం సదాచార్యకటాక్షవిశేషాత్ సమ్యగ్విమృష్టమేతైతాదృశ మహావిశ్వాసోదయః. తదేతత్సర్వమనుష్ఠానవేలాయాం కరణత్రైణానుసంధేయమ్.

౧౨॥ సాంగం ప్రపదనమ్.

అథాస్మిన్ శాస్త్రార్థే యథావస్థితాత్మనిక్షేపః అంగీ-సచ ఆత్మాత్మీయరక్షణవ్యాపారే స్వాధీనతయా ఆత్మాత్మీయరక్షణఫలే స్వార్థతయాచ స్వస్వామ్యస్వయోగ్యతైన గంధభరనాస్తీత్యేకః సర్వరక్షక సర్వశేషిణా సర్వేశ్వరసంప్రత్య అత్యంతపారతంత్ర్యవిశిష్ట శేషత్వానుసంధానలక్షణః.

అన్యానుసంధానపి శేషస్య నిష్ప్రాకారస్తు శేషిణః స్వాతంత్ర్యస్య సర్వేశ్వరస్య స్వప్రయోజనాయ స్వయమేవసారక్షణేఽధికారః ...

న్యార్హః నన్యాధీన శేష భూతోఽహం నమమ శేషత్వాయార్హః. యత్కించిద్వస్తు పశుపుత్రాదికం నిరుపాధికతయామదీయ మిత్యప్యభిమన్తుమనర్హః. ఆత్మానమాత్మీయంచ స్వతన్త్రతయా ప్రధాన ఫలితయాచ సంరక్షితుమప్యనర్హః. ఆత్మాఽఽత్మీయంచ సర్వ భవత ఏవ శేషభూతం, అస్యరక్షణభరః సర్వరక్షకాయభవత ఏవ, రక్షణఫలమపి ప్రధానఫలినేభవత ఏవేతిభావనా.

ఇత్థమఙ్గపంచక విశిష్టస్యాస్యాంగినః విచారదశాయాం ప్రత్యేక మనుసంధానసంభవేపి విశిష్టవాక్యార్థ ప్రతిపత్తిదశాయాం సాంగస్య ప్రధానస్యైకబుద్ధ్యారూఢత్వాత్ సకృత్కర్తవ్యత్వం సిద్ధ్యతి. ఏవమభ్యాసపాటవశాలినోధానుష్కస్య లక్ష్యవేధార్థమనేక వ్యాపారసాధ్యస్యబాణమోక్షస్యైవ క్షణకృత్యత్వంచసిద్ధ్యతి.

సాంగప్రధానానుష్ఠానక్రమస్తు - కర్తృత్వత్యాగ మమతా త్యాగ ఫలత్యాగ ఫలోపాయతాత్యాగపూర్వకం ఆనుకూల్య సంకల్పాద్యర్థానుసంధానేనసహ గురుపరంపరోపసత్తిపూర్వకం ద్వయ వచనముఖేన స్వరూపఫలన్యాసగర్భం ఆత్మరక్షాభరసమర్పణమితి.

అత్రానుకూల్యసంకల్పస్యైవ ప్రాతికూల్యవర్జన మహావిశ్వాసయోరపి సంకల్పరూపత్వాత్ ఉపాయపరికరతయాసకృత్త్వేపి అనంతరముపాయఫలతయా యావదాత్మభావిత్వాత్ యావజ్జీవం నిరపరాధకైంకర్యంప్రారబ్ధశరీరావసానే మోక్షంచఫలతయా సముచ్చిత్య ప్రపత్తికర్తారోనిపుణా ఇతి హృదయమ్.

ఇతి శ్రీమద్రహస్యత్రయసారసంగ్రహే ప్రథమః పరిచ్ఛేదః.

శ్రీమతేనిగమాన్త మహాదేశికాయనమః.

శ్రీః

(౧౩) అథ కృతకృత్యాధికారః.

ఇత్థం ప్రపత్తిరూపోపాయవిశేషనిష్ఠః పురుషః ప్రపత్తేర నంతరం ఫలం ప్రతి కర్తవ్యాంశవిరహాత్ కర్తవ్యాంశస్య సకృదను ష్ఠానేనైవ సిద్ధత్వాత్ స్వతన్త్రే సత్యసంకల్పే భగవతి న్యస్తభర మాత్మాన మవధార్య నిర్భరః, విశ్వసనీయం సమర్థం సిద్ధోపాయ త్వేన స్వీకృతం సర్వేశ్వరం ఫలప్రదం అనుసంధాయ నిస్సంశయః సవాసనం పరిత్యక్తానన్యపురుషార్థాన్, ససాధనం పరిత్యక్తానన్యో పాయాన్, అకించనస్య అయత్నేన నిధిసిద్ధివత్ సంపత్స్యమానాం పరమపురుషార్థసిద్ధిం చావలోక్య సంతుష్టః స్వసజాతీయాగ్నీందాదిది దేవతాన్తర పరిచరణకారణీభూతస్య ఋణస్యాపాకృతత్వాత్ నిత్య నైమిత్తికేషు కర్మసు మన్త్రగతానా మగ్నీన్ద్రాది శబ్దానా మవయవ శక్తిపౌష్కల్యేన నారాయణ పరత్వమవధార్య శాస్త్రవేద్యాజ్ఞానుజ్ఞా పరిపాలనరూప కైంకర్యముఖేన ప్రత్యక్షవిదితపరమపురుషాభిప్రాయో ముక్త ఇవ భగవతః కించిత్కరస్సన్ ఉపాయపూర్త్యా కృతకృత్య ఇతి పురుషార్థపూర్త్యా కృతార్థ ఇతి చ శాస్త్రైః శాస్త్రజ్ఞైశ్చ ప్రశంస నీయో భవతి ॥

ఏతాదృశస్య ముముక్షోః ప్రపత్తేః ప్రాగుద్యతః శోకస్య అధికారికోటి ప్రవిష్టత్వాత్ తాదృశ శోకాభావేధికారా పూర్త్యా నోపాయపూర్తిః. ప్రపత్తేశ్చానంతరమనుష్ఠితోపాయమాత్మానమవ ధార్యాపి విశ్వాసమాన్ద్యాదినా శోకశ్చేదప్యుపాయాపూర్తిః. తతో న కృతకృత్యతా. తస్మాద్వీతశోక ఏవ కృతకృత్య ఇతి వినిశ్చయః.

(౧౪) అథ స్వనిష్ఠాభిజ్ఞానాధికారః.

ఏవ మేతాదృశనైర్భర్య ప్రయోజకతయా కృతకృత్యతామవధారయితుం స్వరూపోపాయ పురుషార్థ విషయక నిశ్చయలక్షణాయాః స్వనిష్ఠాయా అభిజ్ఞానమావశ్యకమ్. తత్ర స్వరూపనిష్ఠాయామభిజ్ఞాపకాని లింగానీమాని—పరకృత పరిభవవేలాయాం పరిభావకోదాహృత దోషాణాం దేహానుబంధిత్వ జ్ఞానేన స్వరూపాననుబంధిత్వ జ్ఞానేన చ విషాదరాహిత్యం, తేషు చ పరిభావకేషు వృథా పతిష్యన్తీత్యపార కారుణ్యం స్వగతదోషస్మారకతయోపకారస్మరణం స్వస్వ కర్మానుగుణ ఫలప్రదానలక్షణ దయారసవతా భగవతా ప్రేర్యమాణాః పరిభవన్తీతి తేషు నిర్వికార చిత్తత్వం ప్రారబ్ధంచ కర్మసమూలం వినశ్యతీత్యతిసంతోషశ్చ ॥

తదేతేషు చిహ్నేషు పరిదృశ్యమానేషు అచిద్విలక్షణే సర్వభూతానుకూల్యాద్యర్హజ్ఞానశాలిని, సర్వతోముఖాకించన్యవతి, స్వతస్సర్వసమస్య కర్మానుగుణ ఫలప్రదస్య స్వతన్త్రస్య శేషిణః శేషభూతే పరతన్త్రే పరాయత్తహితే స్వస్వరూపే నిష్ఠాస్తీతి విజానీయాత్ ॥

అథోపాయనిష్ఠాయామభిజ్ఞాపకాని చిహ్నాని—భగవద్వ్యతిరిక్తే స్వస్మిన్ పరస్మిన్ వా స్వరక్షణసామర్థ్యరాహిత్యబుద్ధిః, మరణసర్యన్తేషు భయహేతుషు సత్స్వపి అభిమతాసక్తి విశేషేణ ప్రీతిః, రక్షకావష్టంభేన మహతీ ధృతిః, భరన్యాస విషయే స్వయత్న నివృత్తిః, అనిష్ట నివృత్తీష్ట ప్రాప్తిషు తాదధీన్యమతిశ్చ సత్స్వేతేషు చిహ్నేషూపాయేప్యస్తి నిష్ఠేతి విజానీయాత్ ॥

అథ పురుషార్థనిష్ఠాయామిమాన్యభిజ్ఞానలింగాని—ప్రారబ్ధకర్మ విశేషానురూప భగవత్సంకల్పాయత్తత్వబుద్ధ్యా, దేహయాత్రాయాం నైశ్చిన్త్యం శాస్త్రావిరుద్ధస్య ప్రయత్నాగతస్య విషయస్య, ప్రారబ్ధ కర్మఫలరూప ఋణాపాకరణబుద్ధ్యా స్వీకరణం, ప్రాప్తయోరపి సుఖ దుఃఖయోః హర్షశోకపరిత్యాగః, స్వరూపానురూప పరమ ప్రాప్య కైంకర్యాభిరుచిః తాదృశ కైంకర్యప్రాప్తౌ త్వరాచేతి. సత్స్వేతేషు చిహ్నేషు అపరిచ్ఛేద్య పరమపురుషార్థేప్యస్తి నిష్ఠేతి జానీయాత్॥

ఏవం స్వస్మిన్ నిష్ఠాత్రయసంపత్తిం విజానతోఽస్యాధికారిణః బ్రహ్మవిదపచార వ్యతిరిక్తేషు భీతిహేతుషు స్వరూప ప్రాప్తకైంకర్య వ్యతిరిక్తేషు ప్రీతిహేతుషు న ప్రసరేయుః కటాక్షాః. యదృచ్ఛయా సత్యామపి ప్రసృతౌ భీతిః ప్రీతిర్వా నైవోత్పద్యేత ॥

(౧౫) ఉత్తర కృత్యాధికారః.

ఏవం కృతకృత్యాః స్వనిష్ఠాభిజ్ఞానవంతః అధికారిణః స్వాదుతమత్వాత్ స్వయం ప్రయోజనం శాస్త్ర విభక్తకాలవిశేషనియతం శృంఖలావదన్యోన్య మనుబద్ధం స్వామిసంతోషస్య కారణం కార్యం చ స్వరూపానురూప కాలక్షేపార్థముత్తర కృత్యమనుతిష్ఠేయుః ॥

తన్నిష్ఠానుగుణంచ జ్ఞాతవ్యాంశేషు అజ్ఞాతమంశం నిష్కృష్య కృతకృత్యా ఇత్యనాదృత్య జ్ఞానభక్త్యాద్యపేక్షాయాం బాధకాభావాత్ పరమశేషిణి చిత్తరంజనార్థం విశేషజ్ఞ సకాశాత్ విజ్ఞాయ స్వస్వవర్ణాశ్రమజాతి గుణాద్యనుగుణం కర్తవ్యాంశం నిష్కృష్య అనుష్ఠాయ చ ఏతదనుష్ఠానభావనయా స్వోత్కర్షం పరనికర్షం చ కదాపి నానుసందధీరన్ ॥

అథ కదాచిచ్ఛరణ్య ప్రసాద విశేషమూలేషు ఫలోద్గమపర్వసు ప్రాప్తేష్వపి స్వాధికార ప్రవిష్టమాకించన్యమనివార్యం కార్పణ్యంచ పురస్కృత్యానాదేః కాలాత్ప్రవృత్తామనర్హతాం మహతీం చ కైంకర్య వినష్టి మనుచింత్యానవాప్యావసాదం పథ్యతమేన హితతమేన చ శరణోపదేశ విశేషేణావతారరహస్యాదిరూపం తీర్థమవగాహ్యా-శ్వాస్యాత్మానం అపర్యనుయోజ్యానవధికశరణ్య ప్రభావేన ఇదానీం ప్రాప్తాం యోగ్యతాం తదనుగుణామాజ్ఞానుజ్ఞానువర్తనరూప కైంకర్యానుభూతించావలంబ్య సాత్త్వికాహార సేవనాదినా కాయకరణాది శుద్ధిం సంపాద్యాయోగ్యేషు విషయాన్తరేషు ప్రసరన్తీమనాదివాసనాం ప్రత్యావర్తయేయుః ॥

తత్రాప్యభిమతదేశాన్తరగమనాయ నదీం తితీర్షవః పరతీర గతాం నావం ప్రతీక్షమాణాః తదన్తరాస్వేచ్ఛయానుపరిపూరే విహార ద్యూతే ప్రవర్తమానాః దుష్పరిహారే పణబంధే అననుప్రవిష్టా అపి ద్యూతశాస్త్ర నియమమనుసృత్యైవ యథాదీవ్యంతి రాజకుమారాః. యథావా అయత్న సిద్ధౌషధ విశేష పరిహృత పిత్తాః భాగ్యశాలినః కేవలం భోగార్థమేవ క్షీరం సేవంతే. తథా సర్వప్రశాసితుః భగవతః ఆజ్ఞానుజ్ఞారూప శాసనానుగుణం కాలవిశేషాదినియతం కైంకర్యం కేవలం భోగ్యబుద్ధ్యైవానుతిష్ఠేయుః ॥

ఏవం దేవర్షిసిద్ధమనుష్యాదిరూప తత్తదధికారి విశేషచ్ఛన్దాను రోధేన, పరమైకాన్తిన స్స్వస్యచ ఛన్దానురోధేన సమవతీర్ణైరర్చావ తారే భగవతి సర్వాతిశాయిషాడ్గుణ్య సంపూర్తిం నిరతిశయం పావ నతమత్వం ప్రత్యక్షాది ప్రమాణత్రితయే హేతుఫలభావేన సంభావి

తానాం కువాసనా కుబుద్ధి కుతర్క కుహేతు కుభావ నాస్తికత్వాది రూపదోషాణాం సర్వోవినివర్తకత్వం, వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యాశ్రిత పార తన్త్ర్యం మనోహరత్వం చానుసంధాయ తత్తత్సంబంధవర్గ పరత్వ సౌలభ్యాద్యనుగుణాం వృత్తి మంగీకుర్వీరన్ ॥

ఇత్థం భగవదుపక్రమాయాః భాగవతపర్యన్తాయాః కైంక ర్యాఖ్య పురుషార్థసిద్ధేః ప్రధానకారణం సదాచార్య కటాక్ష ఏవేతి అవధార్య శ్వోభిషేక్ష్యమాణ రాజకుమారస్య సన్నిధౌ రాత్రావా రోపితం ప్రదీపమివ తత్కటాక్షలబ్ధం తత్త్వజ్ఞానం తన్మూలకం కైంకర్యం చానుసంధాయ, ఏవమాచార్యసంబన్ధోపక్రమస్య ముక్తి పర్యంతస్యార్థస్య ముక్తావపి యావదాత్మభావినో భగవదనుభవ స్యాపి ప్రధానకారణమపర్యనుయోజ్య స్వాతన్త్ర్యమూలం సర్వ సంశయవినివర్తకం సత్యసంకల్పస్య శ్రీపతేః సహజం కారుణ్యమితి చానుసంధాయ కృతజ్ఞా ఆసీరన్॥

అథైవముత్తరకృత్యే మనోవాక్కాయ రూపకరణత్రితయేన త్యాజ్యేషూపాదేయేషుచ సారతమార్థాస్తు-పరమపురుషార్థరుచ్య సంకోచాయ విస్మర్తవ్యేషు ప్రధానో విషయాస్వాదః. కృతఘ్నతా వినివృత్తయే స్మర్తవ్యేషు ప్రధానః ఆచార్యకృతః ప్రథమకటాక్ష ప్రభృతిరుపకారః। కార్పణ్యావిలోపాయావక్తవ్యేషు ప్రధానః స్వోత్కర్షః. ఉపాయనిష్ఠాఽవిస్మరణాయ వక్తవ్యేషు ప్రధానః ద్వయ మన్త్రః। స్వామినో భగవతో ప్రీత్యనుదయాయా కర్తవ్యేషు ప్రధానః భగవత్కైంకర్యోత్తరావధిభూతః శాస్త్రానుమతః ఆచా ర్యాది భాగవత కైంకర్య విశేషః ॥

(౧౬) అథ పురుషార్థకాష్ఠా.

భగవత్కైంకర్యం హ్యస్య పురుషార్థః। సచేత్ భాగవత కైంకర్య పర్యంతః స్యాత్ సైవహి పురుషార్థకాష్ఠా। తత్ప్రకారస్త్విత్థమ్—సర్వేశ్వరం ప్రతి శేషభూతోఽసౌ చేతనః శేషివిషయే కంచనాతిశయమాదధీత। సచాతిశయః వస్తు శక్త్యనురోధేన ప్రవర్తతే। శరీరత్వాది ముఖేన క్రియమాణస్యాతిశయస్యా చేతనసాధారణ్యాత్ విశిష్య చైతన్యముఖేన అతిశయే కర్తవ్యేసతి తత్ర శాస్త్ర విరుద్ధ ప్రవృత్తౌ సత్యాం శాసితు ర్దణ్డధరస్యేశ్వరస్య లీలారసోత్పాదనద్వారాతిశయ మాధత్తే। శాస్త్రావిరుద్ధ ప్రవృత్తౌ సత్యా మీశ్వరస్య సంతోషముత్పాద్య తదీయౌదార్యాదిగుణ ప్రకాశనద్వారాతిశయ మాధత్తే॥

ఏవం నిత్యాముక్తాశ్చేశ్వరాభిప్రాయ సాక్షాత్కార పురస్సరం క్రియమాణేన కైంకర్యేణ భోగవిశేషోత్పాదనముఖేన యథాతిశయాధాయకాః. తథా సావపి కృతకృత్యః శాస్త్రముఖేనేశ్వరాభిప్రాయం విదిత్వాతిశయాధాయకో భవతి. తత్ర శాస్త్రవిరుద్ధాచరణేన లీలారసోత్పాదనం స్వస్యానర్థపర్యవసాయి భవతి. బద్ధదశాయాం శాస్త్రేణ ముక్తిదశాయాం ప్రత్యక్షేణ భగవదభిప్రాయానుగుణాచరణేన భగవతో లీలాభోగరూప పురుషార్థజననం ఆనుషంగిక స్వాభిమత పురుషార్థ పర్యవసాయి భవతి ॥

తత్రచేశ్వరాభిప్రాయ విమర్శే రాజ్ఞో రాజకుమారోపలాలనవత్ భగవతో భాగవత కైంకర్య మత్యన్తమభిమతత్వాత్ప్రధానం సత్ భగవన్తం స్వాంతర్యామి కైంకర్యమివచ ప్రీణయతి ॥ ఏవం న కేవలమభిమతత్వాదేవ. అపితు శేషత్వస్య సద్వారకత్వాదపి కైంకర్యం

సద్వారకంస్యాత్ భాగవత సహితస్యాపి భగవచ్ఛేషిత్వాత్। కించ–
యథా స్వచ్ఛన్దలీలః స్వతన్త్రో రాజా స్వోపభుక్తం మాల్యాభరణా
దికం గజతురగాది కణ్ఠేఽర్పయతి తథాఽత్యన్తపరతన్త్రమేనం భగవాన్
యథేష్టం వినియోక్తుమర్హతి। తతశ్చ భగవచ్ఛేషత్వం భాగవత
శేషత్వపర్యన్తం స్యాత్। తస్మాత్ యథాశక్తి భగవత్కైంకర్యాకార
వివృద్ధిరూపం భాగవత కైంకర్య మనుష్ఠేయమ్॥

తత్ర భాగవతానాం పరస్పరేణ కృత మతిశయమనుపజీవ్య
పరస్పరస్యాతిశయ మాదధతామతిశయాధాయకత్వవేషేణ శేషత్వం
అతిశయాశ్రయత్వవేషేణ శేషిత్వం చ పరస్పరోపకార్యోపకారకవత్
సంభవతీతి నవిరుధ్యతే। తత్రేశ్వరః స్వతన్త్రేచ్ఛయా సర్వేషాం భాగ
వతానాం శేషిత్వం తత్తద్భాగవతేచ్ఛాసహకృతేచ్ఛయా శేషత్వం
చోత్పాదయతి। తతశ్చ పరస్పరం భాగవతానాం స్వరూపసత్తా
లాభః పురుషార్థకాష్ఠాలాభశ్చ సమ్పన్నో భవతి। ఈశ్వరస్యేశ్వ
రత్వలాభః భోక్తృత్వలాభశ్చ సిద్ధో భవతి॥

ఏవం నిశ్చితార్థైః సారవిద్భిః కృతకృత్యైః అపరాధరుచ్యతి
శంకా దేవతాన్తరస్పర్శ స్వాధీనభోగ స్వార్థభోగ ప్రభృతి దోష
విధురాణాం పరమైకాన్తినామేవ ప్రసాదః సర్వదా స్వయం ప్రయో
జనతయాఽపేక్షణీయ ఇత్యనవద్యమ్॥

(౧౭) శాస్త్రీయ నియమనమ్.

అథేత్థం శేషత్వ సంబన్ధమూలస్య భగవద్భాగవత కైంకర్య
స్యానుష్ఠానం శాస్త్రసాపేక్షానురాగాదాహోస్విత్ తన్నిరపేక్షాను
రాగాద్వేతి మీమాంసాయాం ప్రకృతిమణ్డలాన్తర్గతస్యాస్యాధికారిణః

ప్రదీపవచ్ఛాస్త్రమేవాపేక్షితమతో న యథారుచి కర్తుం యుక్తమ్ । కింతు శాస్త్రోక్త నియమానుసారేణైవ యుక్తమనుష్ఠాతుమ్ । శాస్త్రేణైవ వికల్పితే విషయే యథారుచీతి జ్ఞేయమ్ ॥

ఇత్థం శాస్త్రోక్త నియమానువర్తన మపూర్ణోపాయానా మధి కారిణా ముపాయపూర్తి ప్రతిరోధి దురిత శమనముఖేన భగవత్ప్రసాదం జనయతి । పూర్ణోపాయానాం త్వతిలంఘన హేతుకా ప్రీత్యను దయముఖేన భగవత్ప్రీతిం వర్ధయతి ॥

తత్ర శాస్త్రవిహితో ధర్మః ఆజ్ఞానుజ్ఞాభేదేన ద్వివిధః । తత్రా జ్ఞాసిద్ధ ధర్మానుష్ఠానం అననుష్ఠాన నిబాధనం ప్రత్యవాయం ప్రతి రుణద్ధి । అనుజ్ఞాసిద్ధ ధర్మానుష్ఠానం తాదృశ ప్రత్యవాయానావహ మపి భగవత్ప్రీత్యర్థమేవోపాదిత్సితంసత్ క్రమస్యాజ్ఞాసిద్ధత్వాత్ ఆజ్ఞాతిక్రమదోష పరిహారాయ సక్రమమేవోపాదేయ మితి సిద్ధమ్ ॥

(౧౮) అపరాధ పరిహారః.

ఏవం భగవచ్ఛేషత్వైక స్వభావస్య శాస్త్రనియత తత్కైంక ర్యైకరసికస్యాధికారిణః అనాపది బుద్ధిపూర్వకాపరాధః స్వీకృత కైంకర్యైక నిష్ఠావిరుద్ధత్వాత్ ప్రాయశో న సంభవతి । ప్రారబ్ధకర్మ విశేషవశాత్ దేశకాలావస్థాదివశాత్ ప్రమాదవశాత్ సుషుప్త్యాద్య వస్థావశాచ్చ సంభవన్నప్య శ్లేషవిషయతయా వినశ్యతి ॥

అథ మోక్షార్థ ప్రపత్త్యనుష్ఠానవేళాయాం బుద్ధిపూర్వక పాపా రమ్భకపాపానామపి నివృత్తిమనన్తర్భావయతాం సర్వేణేవ శరీరేణ సహ నివసతా మాత్మగుణపూర్తి విరహాత్ మన్ద ధైర్యాణామివ బుభుక్షూణాం బుద్ధిపూర్వకేపి క్వచిద్విపరీతానుష్ఠానేసతి నిసర్గసుహృత్

రక్షణోన్ముఖః శ్రియఃపతిః లజ్జానుతాపాదిభిః యథాధికారం ప్రాయశ్చిత్తమాసాదయతి ॥

ఏవం ప్రారబ్ధకర్మవిశేషవశాత్ కఠినప్రకృతీనాం యథాధికారం ప్రాయశ్చిత్తమకృతవతాం కాణత్వఖఞ్జత్వాది లక్షణోపక్లేశరూప పాపనివర్తకోపాయాన్ పురస్కృత్య క్షమా ప్రేమదయా వాత్సల్యాదినా మన్దీభూతప్రతాపః భగవాన్ లఘునా దణ్డేన సంరక్షతి । ఏవం కరణమపి పూర్వప్రపత్తి ఫలీభూత క్షమా ప్రకార భేద ఇతి భగవతి కృతజ్ఞతామేవ పరిపోషయేత్॥

తస్మాత్సంభవత్యపి బుద్ధిపూర్వోత్తరాఘే తత్ప్రాయశ్చిత్తాకరణేపి దణ్డవిశేషో నాస్తి, విలమ్బాసహిష్ణూనాం పరమఫలస్య నాస్తి విలమ్బః. ప్రారబ్ధసుకృతవిశేషాధీనైహిక కైంకర్యవిచ్ఛేదో నాస్తీత్యాదిపక్షాః శరణ్యగుణానాం శరణాగతిప్రభావస్యచ వైభవవాదాః। అన్యథా ప్రపన్నపూర్వాచార్యానుష్ఠానస్య శాస్త్రస్య చ విరోధో దుష్పరిహరః. కించోపాసకస్యాపి బుద్ధిపూర్వోత్తరాఘే విద్యామాహాత్మ్యసన్నస్య ప్రత్యవాయః। తస్మాత్ప్రపన్నస్య రాజపుత్రాపరాధవత్ లఘుర్దణ్డః. తాదృశస్యాపి దణ్డస్య పరిహారాయ పునః ప్రపదనాదికం విధీయతే. శిష్టతయా వ్యపదేశ్యానాంతు లోకసమ్ప్రదాయ ప్రసిద్ధనిమిత్తేషు యథాశక్తి ప్రసిద్ధమేవ ప్రాయశ్చిత్తం కర్తుముచితమ్॥

తత్రైవంసతి యద్యయమాగామి బుద్ధిపూర్వపాపాత్ బిభేతి తదా తత్కారణీభూతప్రారబ్ధపాపాంశస్యాపి నివృత్తిముద్దిశ్య మోక్షార్థం ప్రపదనమనుష్ఠేయమ్ । అనన్తరంవా పృథగేతదర్థమనుష్ఠేయమ్ । అతఏవ సర్వేశ్వర ఇవ నిత్యసూరయోపి అవతారదశాయాం

కర్మవశ్యత్వమభినీయ లోకహితాయాపరాధ పరిహారాదిక మన్వతిష్ఠత్ ॥

తత్రాపి భాగవతాపచారః రాజదారాపరాధవత్ భూయో భగవన్నిగ్రహసంకల్పావహః । తస్మాత్స్వస్య పరాశరవ్యాసాదీనాంచ భాగవతత్వపరమపురుషార్థయోగ్యత్వాదినా సామ్యేపి తులసీచమ్పకానామివ గోమయమృగమదాదీనామివచ భగవత్సంకల్ప విశేషప్రయుక్త తత్తదుపాధి స్వభావవశాత్ సిద్ధావుత్కర్షాపకర్షౌ అసూయాప్రాదుర్భావప్రకరణామ్నాన నయేన న తిరస్కారార్హౌ ॥

జాతిగుణవృత్తాద్యుపాధివశాత్ భాగవతవిశేషవిషయే శుశ్రూషాది ప్రవృత్తివిశేషస్య యథాశాస్త్రం నియమేసత్యపి శేషిత్వప్రతిపత్తిరన్యూనైవకర్తవ్యా. తావతాపి శేషత్వోచిత కించిత్కారరూప కైంకర్యస్య సిద్ధిః । ఏతాదృశభాగవతవిషయే క్వచిత్సంభవత్యపిస్ఖలనే తద్దైవతస్యక్షమాప్రార్థనీయా । అన్యథా స్వస్వరూపోచ్ఛిత్తిరేవ స్యాదితి నిష్కర్షః ॥

(౧౯) స్థానవిశేషః.

అథ యావజ్జీవమేవం స్వయంప్రయోజనతయా నిరపరాధానుకూలవృత్తిమతః త్వరావతశ్చ పరమైకాన్తినః అనుకూలమనుగుణమావాసస్థానం విమర్శనీయమ్. తత్రార్యావర్తాది పుణ్యదేశానాం యుగస్వభావేనేదానీం వ్యాకులతయా ప్రతిష్ఠిత చాతుర్వర్ణ్య ధర్మ ఏవ ప్రదేశః సముపాదేయః ॥

తత్రాపి భాగవశ్శ్రోత్రరః తామ్రపర్ణీ కావేరీ కృతమాలా పయస్విన్యాదిపుణ్యతీర్థోత్తరః భగవద్భాగవతాభిమానవిషయీభూతః

శ్రీరంగ హస్తిగిరి వేంకటగిరి యదుగిర్యాదిః సత్త్వోత్తరోపి క్షేత్ర విశేషః ముముక్షుభిః పరిగ్రాహ్యః ॥

(౨౦) నిర్యాణమ్.

అథ భగవచ్చరణావేవ శరణం ప్రపన్నాః భగవతా దత్తం హస్తమవలంబమానాః తేనైవ స్వాభిమతే దేశవిశేషే. పర్యవ స్థాపితాః సమభిషిక్త సార్వభౌమ మహిషీవత్ పారమైకాన్త్యాను గుణాం వృత్తిమాతిష్ఠేరన్ ॥

ఏవం స్థితేష్వధికారిషు ప్రారబ్ధ దుష్కృత విశేష వైచిత్ర్యా ధీనోహంకారః మమకారః తదధీనాపచారః ప్రయోజనాన్తరాభిలాషః తత్ప్రియుక్తో దేవతాంతరస్పర్శః బుద్ధి దౌర్బల్య ముపాయాన్తర ప్రత్యాశాచేత్యేవమాది వైపరీత్యవతాం ప్రారబ్ధ సుకృతవిశేషేణ పూర్వప్రపత్తి సంకల్పవిశేషేణ చాచ్ఛిద్రే కైంకర్యే ప్రతిష్ఠితవతాంచ అస్మాత్సంసారాత్ నిర్యాణే విలమ్బాఽవిలమ్బశ్చ సంభవతః ॥

తత్ర పూర్వేషాం ప్రపన్నానాం చార్వాకాదీనామివ అహం కార మమకారౌ న ప్రసరతః। గచ్ఛతః స్ఖలనమివ కదాచిత్ప్రసరన్తా వప్యుదీచ్య వివేకేన విలీయేతామ్। తథా సముద్భూతాశ్చాపరాధాః ప్రాయశ్చిత్తావధికాః శిక్షావధికాః అనుభవావధికా వా సంకల్పిత సమయాదర్వాఙ్నిరస్తా భవేయుః ॥

ఇత్థం ప్రయోజనాంతర రుచిరపి ముముక్షుత్వాపన్న ప్రతిషిద్ధేత్. ఉభయ భావనావతామివ కేషాంచిత్ సంభవంత్యామపి తస్యాం హితతమః పరమేశ్వరః కానిచిత్ప్రయోజనాన్తరాణి దర్శయిత్వా

తేషు అల్పాస్థిరత్వాది వివేకోత్పాదనముఖేన అరుచిముత్పాద్య సౌభరి కుచేలాదీనామివ కేషాంచిత్ భోగేనవా నిర్వేద ముత్పాద్య సంకల్పిత సమయానాం తత్సమయాత్పూర్వమేవ ప్రయోజనాంతర వైముఖ్యం జనయతి । సంకల్పిత సమయ రహితానాం వైరాగ్యావధికం తత్స్యాత్ ॥

దేవతాన్తర స్పర్శస్తు యాదృచ్ఛికేన పరమైకాన్తి సంసర్గేణ లజ్జావధికస్సన్నివర్తేత । కస్యచిత్సోఽపి ప్రతిష్ఠితశ్చేత్ పూర్వముపాయో నైవ నిష్పన్నః। సంభవేదపి పశ్చాన్నరకాదిః । అనుష్ఠితాంశస్తు అభిక్రమనాశ విరహాత్ యదాకదాచిన్నిష్పాదయేదేవోపాయమితి ॥

సమ్పూర్ణేన మహా విశ్వాసేనానుష్ఠితోపాయానాం బుద్ధి దౌర్బల్య ముపాయాన్తర ప్రత్యాశాచ నైవోద్భవతః। యద్యుద్భవతః మధ్యన్తహితః పూర్వః విశ్వాసః । తానపి సమ్పూర్ణ మహా విశ్వాసాన్ సమ్పూర్ణోపాయాంశ్చ కారయత్యేవ భగవాన్ ॥ ఏతాదృశాహంకార మమకారాది వైపరీత్య విధురాణామితరేషాం విలంబాదిశంకాపి నాస్తి । కింత్విచ్ఛావధికోవిలంబః । సంకల్పిత సమయావినాభూతశ్చ మోక్షః ॥

అథ నిరుపాధిక సర్వశేషీ నిరుపాధిక స్వతన్త్రః సత్యసంకల్పస్సర్వేశ్వరోఽస్యాధికారిణః సమస్త భయనిదానం నిగ్రహసంకల్పం సద్వారక ప్రపత్తి నిష్ఠానాముపాసన ప్రారమ్భ దశాయామివ ప్రపత్తి వాక్యోచ్చారణ ప్రథమక్షణ ఏవ పరిత్యజ్య తమేతదీయాంశ్చ నిత్యసూరి పరిషద్యంతర్భావ్య ఏతదీయానపరాధా న్నిరన్వయం వినాశ్య అనుబంధినామపి సర్వానపరాధాన్ అనుతాపాదినా పరిహారయిత్వా మనుగృహ్ణాతి ॥

అథాస్యాపేక్షిత మోక్షవిలమ్బే స్వయం సానుతాప స్త్వరమాణశ్చసన్ అస్య స్వానుబుభూషా ముత్పాద్య సంవర్ధ్య ప్రారబ్ధ శరీరావసానే పరమపదం ప్రాపయిషుః శరీరపాత సమయేఽస్యానుకూలప్రతికూలవర్గయోః సుకృత దుష్కృతే సంవిభజ్య మనుష్య పితృదేవానా మహాని రాత్రౌవా స్వసంకల్పిత సమయేఽప్రచ్యుత పూర్వ సంస్కారమనోరథం విధాయ ప్రశస్తా ప్రశస్త నియమరహితం తత్కాలోపస్థితం యత్కించిచ్ఛరీర విశ్లేష నిమిత్త ముత్పాదయతి ॥

అథ వాగాదికం బాహ్యేన్ద్రియదశకం మనస్యేకీకృత్య తాదృశం మనః ప్రాణవాయునా సంయోజ్య తాదృశంచ వాయుం జీవే సంయునక్తి। తం చ జీవం త్రిస్థూణ క్షోభదశాయాం స్థూలదేహాన్నిర్మథ్య సముద్ధృతైః పంచభిస్సూక్ష్మభూతైః సంయోజ్యాతివిహ్వలమేనం నిసర్గ సౌహార్దో హార్దః ఉపలాలయతి। ఇత్థం విద్వదవిద్వత్సాధారణోఽయం స్థూలశరీరా దుత్క్రాన్తిక్రమః ॥

అథ చోరాణామివాత్మాపహారిణాం స్వర్గ నరకాది గమన సాధన భూతాని మార్గాంతరాణి పిధాయార్చిరాది మార్గస్య ముఖభూతాయాం శతాధికాయాం బ్రహ్మనాడ్యాం ప్రవేశ్య సూర్య కిరణావలంబిన మేన మతివాహయతి ॥

అత్ర సప్త స్మృతిరపీత్యాది ప్రమాణ బలాత్ ప్రపన్నస్యాన్తిమస్మృత్యాదిషు నైవనిర్బన్ధ ఇతి ప్రతీయతే। ప్రతీయతేచ శరీర పాతసమయే కేవలం మదీయయైవదయయాఽతి ప్రబుద్ధ ఇత్యాదినా అన్తిమస్మృతి సంభవశ్చ. అనయో రవిరోధాయేత్థం కేచిదాచార్యాః సమాదధతే. అన్తిమ స్మృతిసంభవకథనం స్మృతిమపి ప్రపత్తి ఫల

త్వేన క్రోడీకృత్య భరన్యాసకర్తృత్వేన విషయీ కురుతే। అసంభవ కథనంతు కేవల భరన్యాస కర్తృత్వానితి ॥

తత్రాపి సంభవపక్షే ప్రాణిమాత్ర సాధారణాయా అన్తిమాయాః స్మృతేర్నిర్విషయత్వాసంభవాత్ భగవద్వ్యతిరిక్త విషయకత్వే తద్భావ ప్రాప్త్యానర్థపర్యవసానాత్ కేవల భగవత్సంకల్పాయత్తాన్తిమ స్మృతి సంభవ పక్ష ఏవ శ్రేయస్త్వయా స్వీకర్తవ్యః। ప్రమాణమపీమమర్థమేవ బోధయతి। అసంభవ బోధక ప్రమాణానితు భక్తేరివ స్వయత్న సాధ్యాంతిమస్మృతె రుపాయతయాऽనపేక్షితత్వం బోధయన్తీతి కేచిదాచార్యా అనుసందధిరే॥

అథాన్తిమస్మృత్యనంతరమేవ విద్వదవిద్వత్సాధారణో హార్ద పరమాత్మని విశ్రమస్సుషుప్త్యవస్థాతుల్యః। అథైతదవస్థాయా అనంతరం ప్రాజ్ఞ ప్రబోధితః ప్రవిష్టశ్చ బ్రహ్మనాడ్యాం సకృద్విభాతం యావత్కాలతత్త్వ మపున స్స్వాపం జాగర్తీతి ॥

(౨౧) అథ గతిచిన్తనమ్.

అథ వత్సలో హార్దః పరమాత్మా స్థూలశరీరలక్షణ బ్రహ్మపురాత్ బ్రహ్మనాడీరూప ప్రధానద్వారేణైనం ముముక్షుం ప్రస్థాప్యార్చి రహః పూర్వపక్షోత్తరాయణ సంవత్సర వాయ్వాదిత్య చన్ద్రామానవసంజ్ఞక వైద్యుతపురుష తత్సహకారి వరుణేన్ద్ర ప్రజాపత్యభిధానై రాతివాహికైః ప్రసిద్ధ తత్తల్లోకపాలైః నిత్యసూరిభిర్వా స్వయమేవ దేవయానపథంగమయత్యనుభావయతి చ తత్తల్లోకపాల కృతాం సపర్యామ్ ॥

అథ చిరకాల కాంక్షితం దేశవిశేషం ప్రాపయ్య కర్మఫల విశేషభోగార్థతయావినా కేవల విద్యయావస్థాపితం గత్యర్థమేవాను వర్తమానం సూక్ష్మశరీరం నదీతరణాయోపాత్తం పోతమివ వినివర్త్య విరజాం తారయిత్వా దివ్యశరీరం ప్రదాయ ఐరంమదనామకం సరో విశేషం సోమసవన సంజ్ఞకమశ్వత్థంచ ఉపగమయ్య మాలాఞ్జన చూర్ణ వాసో భూషణహస్తానా మప్సరసాం పంచశత్యా అభ్యాగమయ్య బ్రహ్మాలంకారం కారయతి ॥

అథాస్మిన్ బ్రహ్మగంధరసతేజాంసి ప్రవేశ్య భగవతః కుల దాసాః భాగవతా స్సమాగతా ఇతి అత్యాదరేణ క్రమశః ప్రత్యు ద్గచ్ఛత్సు మకుటాలంకృతేషు నిత్యసూరిషు దివ్యధ్వజపతాక తోర ణాద్యలఙ్కృతం అత్యుచ్చాతి దీర్ఘ ప్రాకారాలంకృతం గోపుర ద్వారం ఇంద్రప్రజాపత్యభిధానౌ తత్పాలకౌ సంగమయ్య పూర్ణ కుమ్భాద్యప్రాకృత రాజోపచారాన్ కారయిత్వాఽఽనందమయమణి మణ్టపే దివ్యాస్థానే ప్రవేశ్య ఆత్యన్తిక దుఃఖనివృత్త్యర్థం యథ్హా మనోరథం నిరతిశయ భోగ్య మాత్మానం స్వయమేవ ప్రదర్శ్య గుణా ష్టకావిర్భావం సంపాద్య స్వచరణారవిన్దోపధానతయా స్వీకరోతి। అథ సమాన భోగత్వ లక్షణ సాయుజ్య ప్రదానేన కాలతః స్వరూ పతోఽపరిచ్ఛిన్నానన్దైః నిత్యసూరిభి స్సహావస్థాపయతి ॥

ఇత్థం సమస్త ప్రతిబంధక నివృత్తిపూర్వకం స్వస్వరూపావి ర్భావపూర్వకంచ దేశకాలావస్థాసంకోచరహితం స్వమనోరథానుగుణై రతీయామనోరథ విషయీభూతం యావదాత్మభావినం సర్వం కైంకర్య వర్గమనుగృహ్య సనకాదిభిరపేక్షితైః నిత్యసూరిభిస్సాధారణమిదానీమేవ

గతేనానేనచ నిర్విశేషం సంశ్లిష్య కాన్తికాత్యంతిక నిత్యకింకరభూత స్యాస్యానందేన స్వయం నిరతిశయానందభాక్ భవతి ॥

అత్ర వస్వాది పద ప్రాప్తిపూర్వక మోక్షసాధనీభూత మధు విద్యాదినిష్ఠానాం మహాభారతాది ప్రతిపాదిత విద్యావిశేషనిష్ఠానాం సత్యలోకా దేవ మోక్షమధిగచ్ఛతాం చాధికారివిశేషాణా ముపదిశ్య మానాః మార్గక్రమవిశేషాః తత్తదధికారిణామేవ జ్ఞాతవ్యా ఇతి నాత్ర వివిచ్య తేషాం కథన మపేక్షితమ్ ॥

ఇత్థం స్వతన్త్ర ప్రపత్తినిష్ఠస్యార్చిరాదిగత్యనుసంధానాదికం సద్వారక ప్రపత్తినిష్ఠస్యైవ ఉపాయాంగతయా ప్రత్యహమకర్తవ్యమపి ప్రపత్త్యుపాయానుష్ఠానవేలాయా మధికార సిద్ధ్యర్థం ఫలార్థితాయాం సత్యాం ఫలపర్వ విశేషానుసంధానరూపతయా తత్రాన్తర్భవతి । ప్రపత్త్యనంతరంతు పూర్వ ప్రార్థిత పురుషార్థస్మరణరూపంసత్ నిరతి శయం పురుషార్థం ప్రాప్స్యామీతి ప్రీత్యతిశయం పరిపోషయచ్చ సత్ స్వయం ప్రయోజనం భవతి । తస్మాదత్ర సముదాయజ్ఞానాదపి అపేక్షితసిద్ధిరస్తీతి సిద్ధమ్ ॥

(౨౨) అథ పరిపూర్ణబ్రహ్మానుభవః.

అథానేన గతివిశేషేణ పరమంపద ముపగతవతః సర్వదేశ సర్వకాల సర్వావస్థాస్వపి సర్వేశ్వరం అనంతగుణ విగ్రహవిభూతిచేష్టి తేషు క్వచిదపి సంకోచమన్తరేణ నిరతిశయ భోగ్యతయా విషయీ కుర్వన్నను భవః పరిపూర్ణానుభవ ఇత్యుచ్యతే. అస్మిన్ననుభవే నిరతి శయ భోగరూపే ముక్తానాం భగవతశ్చైపదపి వైషమ్యవిరహాత్ పరమం సామ్య మిత్యుచ్యతే ॥

అత్ర భగవత్స్వరూపస్య భోగ్యత్వాత్ తదనుబంధీ సర్వోఽపి ప్రకారః భోగ్యః భవతి ముక్తానామ్। యథా రాజమహిష్యాః భోగ్యభూతస్య రాజ్ఞస్సంబంధి భోగ్య భోగస్థాన భోగోపకరణాదికం, అతస్సర్వప్రకారవిశిష్ట ఏవ సర్వేశ్వరో భోగ్యః। అత్ర నిరతిశయానుకూలత్వాత్ పరమ ప్రాప్యత్వాచ్చ భగవత్స్వరూపం, పరిపూర్ణానుభవప్రాప్తేః భోగ్యభూత సత్త్వోత్తర దేశవిశేష ప్రాప్త్యనంతర భావిత్వాత్ తాదృశో దేశవిశేషః, అస్య చానుభవస్యాశ్రయతయానుభావ్యత్వాత్ భగవద్విభూతిభూతం జ్ఞానానంద లక్షణం స్వస్వరూపం చేత్యేతత్త్రితయం పరమం పదమిత్యుచ్యతే ॥

అథ భగవత్స్వరూపరూపగుణ విగ్రహాదేః నిత్యవిభూతేః స్వస్వరూపస్య చ భోగ్యత్వేఽపి ప్రతికూలతయా ప్రత్యక్షాది ప్రమాణ ప్రసిద్ధం ముముక్షోస్త్యాజ్యతయా శాస్త్రవిహితం లీలావిభూతిగతం వస్తుజాతం కథం భోగ్యం స్యాత్? ఇతి చేత్—పిత్తోపహతస్య ప్రతికూలమపి క్షీరం పిత్తోపశాన్త్యనంతరం యథానుకూలమేవ భవతి, యథా హి నిగళబంధనబద్ధస్య రాజకుమారస్య ప్రతికూలమపి కారాగారం విమోచనానంతరం సార్వభౌమ పితృసమానభోగస్య తస్యైవానుకూలం భవతి తథా భగవత్సంశ్లేష విరహదశాయాం కర్మానుగుణం ప్రతికూలమప్యనుకూలం చేదం వస్తుజాతం నిరంతర భగవదనుభవదశాయాం నిరతిశయభోగ్యవర్గ ఏవాన్తర్భవితుమర్హతి। ఇత్థం బంధముక్తిదశాభేదేన తేషామేవ వస్తూనాం స్వభావభేదః భగవత్సంకల్పభేదనిబంధనః ॥

పరిపూర్ణానుభవజనిత ప్రీతివిశేషస్య పరీవాహరూపం కైంకర్యమితి సర్వత్ర సుస్పష్టమ్। తదానీం శ్రుతిసిద్ధం జక్షణాదికం జ్ఞాత్వాది

సంపాదనం చ పుణ్యాపాపరూప కర్మ నిరపేక్ష భగవదిచ్ఛానుగుణ స్వేచ్ఛానిబంధనతయా కర్మఫల విలక్షణానుభవ పరీవాహరూప కైంకర్యాన్తర్భూతత్వాత్ ప్రాప్తిరూపంసత్ యథాభిమత కైంకర్య పర్యంతః పరిపూర్ణపరబ్రహ్మానుభవ ఏవ ॥

సోయమనుభవః ఉత్తరావధిరహితః । భగవత్కైంకర్యాన్తర్భూత స్వచ్ఛంద విహారేణ లీలా విభూతి ప్రవేశేప్యేతదనుభవ సంకోచవిరహాత్ పునరావృత్తిర్నాస్తీత్యభిధీయతే । ఇత్థ ముత్తరావధి రహితమిమమనుభవం ప్రాప్స్యతాం చరమం శరీరం దేవమనుష్యాదిషు కీదృశమితినజ్ఞాయతే । యస్మాద్బ్రహ్మాదీనాం ధర్మవ్యాధాదీనాం చ మోక్షఃశ్రూయతే । తస్మాన్ముముక్షుదశాయాముత్కర్షాపకర్షాభ్యాం ముక్తిదశాయామనుభవ తారతమ్యం వదన్తః సర్వేషాం ముక్తానాం బ్రహ్మణశ్చ పరమసామ్యప్రతిపాదక శ్రుత్యాదికం విస్మరన్తి । ఆచార వైకల్యవతాం ముముక్షూణా మానందహ్రాస ఇతి కేషాంచిద్వచనం ప్రామాణికమపి ముక్తిప్రాక్కాలికానుభవ సంకోచాభిప్రాయకమ్ ॥

ప్రాక్తనముక్తాపేక్షయేదానీంతన ముక్తానాం బ్రహ్మానుభవాంశే కాలకృతసంకోచే సత్యప్యనుభవస్వరూపే న విశేషః । విష్ణు లోకాదిషు సాలోక్య సామీప్యాది భాజాం ముక్తవ్యపదేశస్తుదూర విప్రకర్షనిబంధనః । పరమపదప్రాప్త్యనంతరభావిసాయుజ్యమేవ మోక్షపదస్య ముఖ్యార్థః । తాదృశే చ మోక్షే సాలోక్యాదికం సర్వం సహస్రశతాదికమివాన్తర్భూతం, తస్మాత్తత్ర నాస్తి పరస్పరం వైషమ్యమ్ ॥

తత్రసాయుజ్యం సయుజోభావః । సయుక్చ ఏకస్మిన్ భోగ్యే భోక్తారౌ సహాన్వయీ । ప్రకృతేసప్రకార పరబ్రహ్మరూపేభోగ్యే

పరమాత్మా ముక్తశ్చ సహభోక్తారౌ భవతః । అతః ముక్తస్సయుగిత్యుచ్యతే। భోగ్యే తారతమ్యరాహిత్యం సాయుజ్యపదార్థః। భోగే తారతమ్యరాహిత్యంతు సార్ష్టితాపదార్థః ఇత్యనయోః క్వచిత్సహ ప్రయోగేపి న పౌనరుక్త్యమ్ ॥

ముక్తస్య జగద్వ్యాపారాభావేపి కృషికర్తా పితా నిర్వ్యాపారస్తత్పుత్రాదిశ్చ యథాకృషిఫలమనుభవతః తథా జగద్వ్యాపారజనిత మానందం స్రష్టా పరమేశ్వరః ద్రష్టాముక్తశ్చ సమమనుభవతః అతః ముక్తస్య జ్ఞానస్వరూపభోగాదిభిరేవ పరమం సామ్యం, జగత్కారణత్వ మోక్షప్రదత్వ సర్వాధారత్వ సర్వనియంతృత్వ సర్వశేషిత్వ సర్వశరీరత్వ సర్వశబ్దవాచ్యత్వ సర్వవేదవేద్యత్వ సర్వలోకశరణ్యత్వ సర్వ ముముక్షూపాస్యత్వ సర్వఫలప్రదత్వ సర్వవ్యాప్తజ్ఞానానందస్వరూపత్వ లక్ష్మీసహాయత్వాదయః ఛత్రచామరాదివల్లక్షణతయాభిధీయమానాధర్మాః ఈశ్వరస్యైవ ప్రతినియతాః। ముక్తస్యత్వాధేయత్వ విధేయత్వ శేషత్వాణుత్వాదయో ధర్మాః వ్యవస్థితాః ॥

క్వచిన్ముక్తః స్వతన్త్ర ఇతివచనమకర్మవశ్యార్థకమ్ । తర్హ్యస్వతన్త్రస్య ముక్తస్య కదాచిత్కేనాపి హేతునా పునరావృత్తిస్స్యాత్। ఇతిచేత్ - హేతువిరహాదితి ప్రతివిధీయతే। అత్ర హేతుః - కింస్వేచ్ఛా ఉత భగవదిచ్ఛా। నాద్యః, ముముక్షుదశాయామావిర్భూతమైశ్వర్యకైవల్య విషయకం వైరాగ్యం, ముక్తదశాయాం బ్రహ్మాత్మకతయైవ సర్వసాక్షాత్కారేణ కేవలానుభవ ప్రసంగవిరహాత్ పురుషార్థాంతర దోషాణాం నిత్యం ప్రత్యక్షీకృతత్వేన తదభిలాషాసంభవాచ్చ ప్రతిష్ఠితం భవతి ॥ ముముక్షుకాలికం చిదచిదీశ్వరవిషయకం హేయో

పాదేయ విషయకంచ జ్ఞానమిదానీం విచ్ఛేదసఙ్కోచరహితంసత్ వికసితం భవతి। భగవద్విషయవైలక్షణ్యేన పూర్వముత్పన్నం భక్తిశబ్దవాచ్యం ప్రీతిరూపాపన్నం జ్ఞాన మిదానీం శాస్త్రాణామప్యగోచరీభూతస్య భగవద్వైలక్షణ్యస్య సాక్షాత్కృతత్వేన నిరతిశయ ప్రీతిరూపతాపత్త్యా పరిపూర్ణం। తస్మాత్ వైరాగ్య జ్ఞాన భక్తీనాం సంకోచాభావాన్న స్వేచ్ఛయా పునరావృత్తి శంకా ॥

నాప్యన్యః—ముక్తస్య భగవతి ప్రీతే ర్నిరతిశయదశాపత్త్యా భగవతోప్యస్మిన్ ప్రీత్యతిశయః స్వేనాప్యపరిచ్ఛేద్యస్సన్నేతదీయేష్వపి ప్రవహతి। శాస్త్రవశ్యతారూపాధికారస్య నివృత్తత్వాత్ ముక్తిదశాయామాజ్ఞాతిలంఘనం నాస్తి। నాస్త్యేవచ భగవత్ప్రీత్యైవ స్వస్య ప్రీతిమత్త్వాత్ భగవదనభిమతానుష్ఠానమ్। తస్మాద్భగవద్విషయకా ప్రీత్యాఽఽజ్ఞాతిలంఘన విరుద్ధాచరణానా మసంభవాత్ భగవతోప్యస్మిన్ అప్రీత్యనుదయాత్ న భగవదిచ్ఛయాపి పునరావృత్తి శంకా ॥

తస్మాత్కైంకర్యపర్యన్త పరిపూర్ణ పరబ్రహ్మానుభవరూపమోక్షాఖ్యః పురుషార్థః అర్చిరాదినా దేశ విశేష ప్రాప్తేరనంతరం యావదాత్మభావీతి సిద్ధమ్ ॥

(౨౩) సిద్ధోపాయశోధనమ్.

ఇత్థమనాదేః కాలాత్సంసరతః అవసరప్రతీక్ష భగవత్కృపయా సమీచీన శాస్త్రముఖేన తత్త్వ హిత పురుషార్థ విశేషాన్ విజ్ఞాతవతో ముముక్షోః స్వాధికారానురూపం కంచనోపాయవిశేషం పరిగృహ్య కృతకృత్యస్యాస్య క్షేత్రజ్ఞస్య స్వనిష్ఠాభిజ్ఞానానుగుణమత్ర యావజ్జీవం యథాశాస్త్రం నిరపరాధంచానుష్ఠేయస్య కైంకర్య

రూప పురుషార్థస్య ప్రకారః, శరీరపాతానంతరమర్చిరాదిగత్యప్రాకృత దేశవిశేష ప్రాప్త్యనంతరభావ్యనవచ్ఛిన్న భగవదనుభవ పరీవాహ లక్షణ పరిపూర్ణ కైంకర్యరూప పరమపురుషార్థసిద్ధి ప్రకారశ్చ నిరూపితః ॥ అయమర్థానుశాసనభాగః ॥

అథ స్థిరీకరణభాగః । తత్ర సిద్ధోపాయ సాధ్యోపాయైతత్ప్రభావ విషయకో విచారః ప్రవర్తతే। తన్నిర్ణయస్యాస్మాకం సహసానుత్పాదస్తు పూర్వాపరాధమూలక స్వతంత్రేశ్వర సంకల్పాధీనః । తాదృశ సంకల్పరూపనిరోధ నివృత్తిశ్చ లక్ష్మీకటాక్ష సదాచార్యానుగ్రహ సత్సంప్రదాయసిద్ధిరూప ప్రధానకారణత్రితయాయత్తా। తత్ర లక్ష్మీకటాక్షః 'అస్తుమే' ఇతి ప్రార్థనాయాం, 'అస్తుతే తయైవ సర్వం సంపత్స్యతే' ఇతి శ్రీసూక్తి సిద్ధః ప్రసాదః । సదాచార్యానుగ్రహః తస్య వ్యాజవిశేషాః ఫలవిశేషాశ్చ పరాశర మైత్రేయ సంజయాశ్వలాయనాది వృత్తాన్తేషు సువ్యక్తాః। సత్సంప్రదాయసిద్ధిస్తు స్వస్మిన్ సత్త్వోత్తరే సమ్యగుపసన్నే సావధానే చ సతి ఖ్యాతిలాభపూజా నిరపేక్షస్య కారుణ్య పరతన్త్రస్య సదాచార్యస్య సకాశాత్ ప్రథమాచార్య సర్వేశ్వర ప్రభృత్యుపదేశపరంపరా ప్రాప్తస్య అనపేక్షిత విస్తారాపేక్షితసఙ్కోచరహితస్య తత్త్వహిత విషయకోపదేశస్య సంప్రాప్తిః ॥

బహుక్లేశే బుద్ధిచలనకారణే చ శాస్త్ర పరిశ్రమేఽనధికృతానాం పరమాస్తికానామయమేవోపదేశః ప్రాధాన్యేనోపాదేయః। ఇతరేషాం తు స్వజ్ఞానాయ కుతర్కవ్యామోహజ్ఞాపనాయచ సమీచీన యుక్తిభిస్సహ శ్రోతవ్యః। ఏవంవిధ శ్రవణవిధురాః కేచిద్ధైతుకాః వేదవిరుద్ధ తత్త్వకల్పనయా ప్రామాణికానర్థానపహరన్తి। సచాపహారః విభూతి

విషయకః విభూతిమద్విషయకశ్చ। తత్ర ద్వితీయః—శ్రియః పత్యుస్సర్వేశ్వరస్యాపహ్నవః, అతిరిక్తస్యేశ్వరత్వ కల్పనం, సర్వేశ్వరస్య విభూతికోట్యంతర్భావశ్చ। ప్రథమస్తు—ప్రకారాంతరేణ విభూత్యపహ్నవః, అంగీకారేపి తస్యాస్సంబంధం భగవతః ప్రతిషిధ్య స్వతన్త్రీకరణం, పారతన్త్ర్యేపి స్వస్యవా స్వసదృశస్యవా శేషీకరణం చ॥

అత్ర యః కశ్చిదప్యపహారో మృదుప్రజ్ఞస్య ప్రపన్నస్య విపరీత సంసర్గవశాత్సమాగతశ్చేత్స్వదత్తాపహారే పర్యవస్యేత్। తస్మాద్బహువిధేషు వ్యామోహకారణేషు హైతుక సంసర్గోత్యంతం దూరాత్పరిహరణీయః। యస్మాదస్య తాదృశ సంసర్గవశాద్బాహ్యత్వ సంభవేపి వ్యామోహాసంభవః సదాచార్య కటాక్షాత్ తత్పరిహారశ్చ తత్రతత్ర శ్రూయతే। తస్మాదారురుక్షూణాం తత్త్వేషు వ్యామోహస్సంభావిత ఏవేతి యుక్తః స్థిరీకరణభాగారమ్భః॥

తత్ర యథోద్దేశం సిద్ధోపాయే శంకా పరిహారానుదాహరిష్యామః। తాశ్చ శంకాః స్వాతన్త్ర్య సహజకారుణ్యమూలాః శేషశేషిభావసంబంధ విశేషమూలాః పత్నీ సంబంధమూలాశ్చేతి త్రిప్రకారాః। తత్రాద్యాః—అనాదేః కాలాచ్చేతనమిమమనాదృతవతః పరమేశ్వరస్యేదానీం కస్యచిత్స్వీకరణం కేవల స్వాతన్త్ర్య నిబంధనం, తస్మాదస్మాకం కిమర్థముపాయానుష్ఠానమితి కాచిదాశంకా। ఈశ్వరస్స్వతన్త్రోపి వైషమ్య నైర్ఘృణ్య దోషపరిహారాయ కస్మింశ్చిచ్చేతనే కంచన వ్యాజవిశేష ముత్పాద్య తం పురస్కృత్య రక్షతీతి తత్ర సమాధిః। వ్యాజవిశేషోపీశ్వర సంకల్పాధీనశ్చేత్ పూర్వమేవ కుతస్తథా న సంకల్ప ఇతి శంకాయాం కర్మ ప్రవాహస్యానాదిత్వాత్ విషమవిపాక సమయత్వాత్ కర్మానుగుణఫలప్రదత్వాభావే వైషమ్య

దోషప్రసంగాచ్చ అద్యపర్యంతం వ్యాజవిశేషస్యాప్యనవసర ఇతికార్య విశేషదర్శనేన కల్పనేతి సమాధానమ్ ॥

ఈశ్వరస్వాతన్త్ర్యస్యైవ నియామకత్వాభ్యుపగమేత్వితః ప్రాక్కదాప్యసంజాతస్య మోక్షశ్రద్ధాదేరిదానీమేవోదయె కిం నిదానమితి పర్యనుయోగో నిరుత్తర ఏవ భవేత్ । అనాదికర్మప్రవాహ వైచిత్ర్యస్య నిదానత్వాభ్యుపగమస్త్వీశ్వరాంగీకర్త్రనంగీకర్త్రోః సాధారణః । తర్హీశ్వరస్వాతన్త్ర్యం విఫల మితి చేన్న-కంచిద్వ్యాజవిశేషమవలంబ్యాభీష్ట సమయ ఏవ సంరక్షణౌన్ముఖ్యస్య తన్నివారక స్వతన్త్రాన్తరరాహిత్యస్య చ స్వాతన్త్ర్యనిబంధనత్వాత్ ॥

ఇత్థంచేమం చేతనం లీలోపకరణం కర్తుం ప్రధానకారణమీశ్వరస్వాతన్త్ర్యమ్ । సహకారికారణం ప్రవాహానాదిభూతం స్వతన్త్రాజ్ఞాతిలంఘనమ్ । తథా భోగోపకరణం కర్తుం స్వాభావిక మీశ్వరకారుణ్యం ప్రధానకారణమ్ । సహకారి కారణం వశీకరణ విశేషః । సచ యాదృచ్ఛిక సుకృత విశేషమూలకేశ్వరకృపానిబంధనః కారుణ్యప్రవాహ ప్రతిరోధక నిగ్రహశమనద్వారకశ్చ । ఏవ మీశ్వర స్వభావం వైషమ్యనైర్ఘృణ్యరాహిత్యం బంధమోక్షాది వ్యవస్థాంచ యథా ప్రమాణ మనుసంధాయ స్వాతన్త్ర్య విశిష్టం కారుణ్యమేవావలంబేత ।

యతః నిష్కరుణస్య స్వాతన్త్ర్యం కదాచిత్ బాధకం స్యాత్ అస్వతన్త్రస్య కారుణ్యం పరేషామనుపకారకం స్వస్యాపి క్లేశావహం, స్వతన్త్రకారుణ్యంతు సత్య సంకల్పత్వాత్ స్వస్యానందావహం ఆశ్రితానామనిష్టనివృత్తౌ ఇష్టప్రాప్తౌచ సమర్థం భవతి । అత ఏవావతార వృత్తాన్తేషు ప్రాయపరాణాం దుఃఖపలాయనాదికం ఆసురప్రకృతి మోహనాయ సాత్త్వికప్రకృతిరంజనాయచాభినయమాత్రమ్ । తదపి కృపామూలకం స్వతన్త్రస్య లీలారసావహం చ ॥

ఏవం పరహితవ్యాపారాశ్రయత్వాత్ ఆశ్రిత రక్షకః । ఉపాయాన్తర స్థాన నివేశా దుపాయః । రక్షణవ్యాపారఫలాశ్రయత్వాత్ శేషీ, అత ఏవ ప్రాప్యశ్చ భవతీత్యేవం ప్రకారవైశిష్ట్యం స్వరూపప్రయుక్తమితి ధర్మిగ్రాహకమానసిద్ధమ్ । తస్యచేశ్వరస్య జ్ఞానం శక్తిః కారుణ్యంచ ప్రధానోగుణః । తత్ర జ్ఞానశక్తీ నిగ్రహానుగ్రహసాధారణే । కారుణ్యమనుగ్రహాసాధారణమ్ । తచ్చ పరహితప్రావణ్యలక్షణమ్ ।

తదేతత్కారుణ్యం సర్వవస్తుసత్తాస్థితిప్రవృత్తిషు, ముక్తానామనావృత్తౌ, లీలావిభూతి సృష్టౌ, స్వావతారరూప శుద్ధ సృష్టౌ, శాస్త్రప్రవర్తనే, తద్ద్వారా తత్త్వహితవిషయకజ్ఞానోత్పాదనే, మోక్షశ్రద్ధా జననే తద్వ్యాజభూత సుకృతవిశేషే తత్తదధికారానురూప నిగ్రహశమనోపాయ ప్రదానే తత్రమనఆదికరణప్రేరణే ఉపాసకస్యాంతరాయ ప్రతిసమాధానే అకించనస్యోపాయాన్తర స్థానావస్థానే వ్యాజమాత్రేణానాది కాలసంచితానంతాపరాధానాదరణే సంసార నివృత్తి పూర్వకానంత సుఖానుభవప్రదానే ఆర్తానాం తదానీమేవ మోక్షప్రదానే యావజ్జీవం నిరపరాధప్రవృత్తిరూప ఫల మప్రార్థయమానానాం దృప్తప్రపన్నానాం ప్రారబ్ధకర్మాధీనాపరాధస్యానుతాపాది జననే నాధికారానురూప ప్రాయశ్చిత్త విశేషప్రవృత్త్యుత్పాదనే, అమృదుప్రకృతీనాం యమవిషయగమన మపేక్షితఫల ప్రతిబంధంచాన్తరేణ ఉపక్లేశలక్షణశిక్షణేచ ప్రధానం సామాన్యనిదానమ్॥

ఏవంభూతకృపావిశిష్టః పరమేశ్వరః సర్వపురుషార్థసాధకత్వాత్స్వసిద్ధత్వాచ్చ సిద్ధోపాయః । తస్య ప్రసాదనభూతః భక్తిప్రపత్త్యాదిః తత్తత్ఫలార్థిసాధ్యత్వాత్సాధ్యోపాయః । అతప్రపదన మధికారి విశేషణం, అనుపాయ ఇతి చ కేషాంచిదభిధానం ప్రపదనస్యాధికారి విశేషణలక్షణ శూన్యత్వాత్ యంకించనాధికారిణం ప్రతి కర్తవ్యతయా

విధీయమానత్వాత్ ఉపాసనాదేరప్యధికారి విశేషణత్వ ప్రసంగాత్ సాక్షాన్మోక్షోపాయత్వ బోధకానేక ప్రమాణదర్శనాచ్చ సిద్ధోపాయ ప్రాధాన్యాభిప్రాయమూలక మితి మన్తవ్యమ్ ।

తస్య ప్రాధాన్యంచ ప్రసాదనేన నిగ్రహశాన్తౌ సత్యాం స్వాభావికానుభవ ప్రయోజకత్వాత్ । తద్యథా-మహారత్నస్య కల్మషనివృత్తౌ సత్యాం స్వాభావికః ప్రభావికాసస్తదనుగుణ భగవత్సంకల్పమాత్రాధీనః । తథా ముక్తస్య జ్ఞానవికాసోఽపి తదనుగుణ సంకల్పవిశేష మూలకః । తస్మాత్సిద్ధోపాయ ప్రాధాన్యేపి తద్వశీకరణార్థం సాధ్యోపాయానుష్ఠానస్య న కోపి విరోధః ॥

అథ సంబంధవిశేషమూలక శంకా పరిహారః—

సర్వేశ్వరే సర్వశేషిణి పరమాత్మని స్వాత్మ సమర్పణం రక్షణ ప్రార్థనం విశ్వసనం, ఏవమాదికం సర్వం స్తనంధయప్రాయాణామస్మాకం మాతృస్తన్యస్య శుల్క ప్రదానవత్ స్వరూపవిరుద్ధ మితి శేషిభూత సిద్ధోపాయ ముఖేన సాధ్యోపాయస్వరూపం కేచిన్నిఘ్నన్తి । ప్రతిఘ్నన్తి చ తాన్ మహర్షీణాం శ్రీ భాష్యకారాదీనాం చ విశ్వాస పూర్వక ప్రార్థనాత్మనిక్షేపాద్యనుష్ఠానం తత్ర శాస్త్ర సంప్రదాయః ఉపదేశ పరమ్పరా చ । తస్మాత్ శేషత్వాది సంబంధస్య నిత్యత్వేపి శేషరక్షణస్య శేషిణః ప్రాప్తత్వేపి కర్మవశ్యానస్మానీశ్వరః కస్యచిత్సాధ్యోపాయవిశేషస్య పురస్కారం వినా న రక్షతీతి శాస్త్రవశ్యసిద్ధాన్తః ॥

అథ చ శాస్త్ర మనాదృత్య కేవలయుక్త్యవలంబనే ఈశ్వరస్యైవాసిద్ధ్యా శేషశేషిభావరూప సంబంధోపి న సిద్ధ్యేత్ । అతః "పరమేశ్వరస్యాపి రక్షణే ప్రాప్తః శేషభూతోయ మప్రాప్త" ఇతి కథనం రక్ష్యరక్షక భావస్య లోకదృష్ట ప్రక్రియామాశ్రిత్య ప్రదర్శనపరం, న తు సంబంధమాత్రస్య నిరపేక్షకారణత్వ ప్రదర్శనపరం । సంబంధమాత్ర

స్యైవ నియామకత్వే సర్వముక్తిప్రసంగః । స్వాతన్త్ర్యేణ వ్యవస్థాపనేతు పూర్వోక్తరీత్యా వైషమ్య నైర్ఘృణ్య ప్రసంగశ్చ ।

అథై తాదృశ సంబంధజ్ఞానమాత్రమపేక్షితం నతు రక్షాపేక్షాదిక మతో నానుపపత్తి రిత్యయుక్తమ్ । సంబంధజ్ఞానరహితానామపి అచిద్ద్రవ్యాణాం మృగ పక్ష్యాదీనాం స్తనంధయాదీనాం చ రక్షాపేక్షా రహితానాం రక్షణస్య లోకే దర్శనాత్ ॥ తథా దర్శనేపి శాస్త్రబలాత్సంబంధజ్ఞానమపేక్షిత మితి చేత్ శాస్త్రబలాదేవ రక్షాపేక్షాప్యపేక్షణీయా స్యాత్ । అథ సంబంధసహితః ప్రతిషేధాభావోపేక్షిత ఇతి చేత్ సుషుప్త్యాద్యవస్థాసు సర్వముక్తిప్రసంగః । అథ ప్రతిషేధయోగ్యదశాకాలీన తాదృశ ప్రతిషేధాభావో వివక్షిత ఇతి చేత్ ప్రతిషేధయోగ్యతారహితానామచితాం ప్రతిషేధతాంచ పశుపుత్రాదీనాం రక్షణాభావ ప్రసంగః ।

తర్హి స్వరక్షణార్థవ్యాపారే స్వస్య నాన్వయ ఇత్యాప్తవచనస్య కిం తాత్పర్య? మితి చేత్ యథాప్రమాణం స్వరక్షణౌపయికభరసమర్పణానంతరం స్వరక్షణార్థవ్యాపారే స్వస్య నైవాన్వయః । పూర్వమనుష్ఠితః సమర్పణవ్యాపారోపి సర్వకర్త్రాభగవతా బీజాంకురవదనాదిభూత కర్మప్రవాహ విశేషాధీన యాదృచ్ఛిక సుకృత విశేషరూపకారణద్వారాకారితః । అతస్సర్వరక్షకోభగవానేవ స్వయమస్మాక్ కస్మింశ్చిదుపాయవిశేషే ప్రవర్త్య తద్ద్వారా ప్రసన్నః సంరక్షతీతి వర్తితవ్యమిత్యత్రతాత్పర్యం, అన్యథా భోజనాది లౌకికవ్యవహారప్రవృత్త్యాదికమపి పరిత్యక్తవ్యం స్యాత్ । ఏవం చ భరసమర్పణదశాయాం ఖ్యాతిలాభపూజాఫలసంగకర్తృత్వోపాయత్వరూప కల్మష రహితానుసంధాన ప్రకార స్త్విత్థం సంగృహ్యతే—

స్వామీ స్వశేషం స్వవశం స్వభరత్వేన నిర్భరమ్ ।
స్వదత్తస్వధియాస్వార్థం స్వస్మిన్న్యస్యతి మాం స్వయమితి ॥

తస్మాత్ జననీ స్తన్యస్యేవ స్వత స్సిద్ధస్యేశ్వర ప్రసాదస్య స్తనంధయసమవేత స్తనపాన వ్యాపార ఇవ ఆస్మాకీన రక్షాపేక్షాదిః వ్యాపారః సఫల ఏవ। సిద్ధోపాయ స్వరూప మపి నిరస్త సమస్త దోష శంకాలేశావకాశ మితి ॥

అథ పత్నీ సంబంధ నిబంధన శంకా పరిహారః—

లక్ష్మ్యాః మోక్షం ప్రత్యుపాయత్వం నాస్తి ముక్తం ప్రత్యుపేయత్వం పునరస్తీతి కేషాంచిత్సిద్ధాన్తః । అత్ర మీమాంస్యతే— అనన్యోపాయత్వ విరుద్ధోపాయ ద్విత్వప్రసంగాత్ నోపాయత్వం శ్రియ ఇతి చేత్ అనన్య ప్రయోజనత్వ విరుద్ధ ప్రాప్యద్విత్వ ప్రసంగాత్ ప్రాప్యత్వమపి పరిత్యక్తవ్యం స్యాత్ । స్వాతన్త్ర్య కారుణ్య సంబంధ విశేషైరేవ భగవతో రక్షకత్వ మభిదధతాం నేష్టాపత్తిరత్ర సంభవతి శ్రియ ఇవోపాయ విశేషణీ భూత గుణ విగ్రహ వ్యాపార విశేషాణా మపి పరిత్యాగ ప్రసంగాత్॥

అథ గుణాదీనా ముపయోగ విశేషసంభవాత్ న పరిత్యాగ ఇతి చేత్ తదేతత్పత్నీసంబంధరూప విశేషణేపి తుల్యమ్ ॥ ఉపయోగ విశేషస్తు తత్తద్వస్తు స్వభావానుగుణః । ప్రకృతే పురుషకారత్వానుమతి ప్రదాతృత్వ భరస్వీకర్తృత్వాదిః ప్రమాణ సంప్రదాయ సిద్ధో వేదితవ్యః । పరాంకుశ వాల్మీకి హిరణ్యగర్భ కాశ్యప శౌనక పరాశర శ్రీపతి యామునార్య రామానుజాచార్య కూరేశ శ్రీవత్సాంక మిశ్ర వృద్ధముని ప్రభృతయో పీత్థమేవ శ్రియ ఉపయోగ విశేషం స్వస్వ ప్రబంధేషూదాజహ్రుః । తస్మాత్ శ్రియా

గుణవిగ్రహాదిభిశ్చ విశిష్ట ఏవ పరమేశ్వరః ఉపేయ ఇవోపాయోపీతి సిద్ధమ్ । విశిష్టైక్యాదుపాయైక్య వ్యపదేశః ॥

అథ సర్వమప్యుపాయవిశేషణం పరిత్యజ్య కేవల ధర్మిణ ఏవోపాయత్వముచ్యత ఇతి చేత్, తర్హి—ఉపాయత్వమపి తత్ర పరిత్యక్తవ్యం స్యాత్ తస్యాపి విశేషణత్వాత్। అతః విశేషణ ప్రయుక్తే నాతిశయేన విశేష్యస్య వైగుణ్యం నశంకితుం యుక్తమ్ ॥ కించ—విశేష్యస్య విశేషణ ప్రయుక్త ఏవాతిశయ ఇతి న నియమః, స్వరూపానుబంధ్యతిశయస్యాపి ప్రమాణ ప్రసిద్ధత్వాత్। ఏవం విశేషణీభూత శ్రియోపి స్వరూపానుబంధ్యతిశయోస్తి। అత ఏవాన్యోన్యాతిశయావహత్వేన విశేషణవిశేష్యయో ర్నిర్దేశః। ఉభయోరపి వ్యాసజ్యవృత్త్యేక శేషిత్వాశ్రయత్వాత్ హవిర్విశేషేఽగ్నా విష్ణు ప్రభృతీనామివ ఆత్మహవిస్సమర్పణ ప్రతిసంబంధిత్వం, ఏవం నిత్య పతిపారార్థ్యాత్ యాగకర్మణీవ పతిప్రాధాన్యేన శాస్త్రప్రవృత్తిః। యజమానైక్యమివైకత్వ వ్యపదేశశ్చ। తస్మాత్ శ్రియో భగవత్స్వరూప నిరూపకత్వేన తత్ప్రీత్యంతర్భూతత్వాత్ భగవన్తమభి దధత్సర్వమపి వాక్యం శ్రియమప్యభిధత్తే ఇతి సంప్రదాయః ॥

అథ సర్వాస్వప్యవస్థాసు—శ్రియోభగవదవినాభూతత్వే భగవదాలయాదిషు శ్రియః పృథక్ప్రతిష్ఠార్చనాదికం కథ ముపపద్యతే? ఇతిచేదత్రోచ్యతే—భగవతోఽర్చారూపం త్రివిధమ్. అధికారో లయోభోగశ్చేతి। తత్ర కామప్రధానం రూపమధికారః మదనగోపాలాది రూపమ్ । మోక్షప్రధానో లయో భోగశ్చ రామ కృష్ణాది రూపమ్। సర్వ పరివారాణాం భగవదన్తర్భావేనార్చనం లయః। పృథగర్చనం భోగః। ఏవం శ్రీరూపమపి త్రివిధమ్ । ఆలయ సమ్ము

ద్యర్థం పృథక్ప్రతిష్ఠాపితమధికారార్చనం, భగవతః వక్షః స్థలస్థితం లయః, పార్శ్వే స్థితం భోగ ఇతి । తత్రాధికారరూప శ్రీరూపస్యాలయాది సమృద్ధ్యర్థతయా శాస్త్రచోదితత్వాత్ నానుపపత్తిః ॥

తర్హి లయభోగార్చనపరాణాం అనన్య ప్రయోజనానాం ముముక్షూణాం కామ్యప్రధానాధికారార్చన ప్రణామాదికం కథ? మితిచేన్న, తత్రాపి విష్ణుపత్నీత్వస్య సుప్రతిష్ఠితత్వాత్ కామ్యప్రధాన భగవద్రూపేష్వివ మాతృత్వ స్వామిత్వాద్యుపాధిక ప్రణామాద్యాచారాణా మనుపపత్తేరభావాత్ । తస్మాత్సిద్ధోపాయ శబ్దవాచ్య మీమాంసాయా మేక శేషిత్వాశ్రయత్వాత్ ఏకాభిప్రాయవత్త్వాత్ పరస్పరప్రావణ్యాతిశయవత్త్వాత్ స్వరూపరూపాదిష్వపృథక్సిద్ధ సంసర్గ విశేషవత్త్వాత్ సుశ్లిష్టం శ్రీ విశిష్టమేవ పరమాత్మానం శ్రీమన్నారాయణ శబ్దః ప్రతిపాదయతీతి సాత్త్వికానాం సిద్ధాన్త తత్త్వమ్ ॥

(౨౫) అథ సాధ్యోపాయ శోధనమ్.

ఏవం పరిశోధితేపి సర్వజ్ఞే సర్వశక్తే పరమకారుణికే సర్వశేషిణి సపత్నీకే సర్వలోకశరణ్యే సిద్ధోపాయ విశేషే విజ్ఞాతేపి సంపూర్ణేపి సంసార వైరాగ్యే అనాద్యనువృత్తాజ్ఞాతి లంఘనమూలక భగవన్నిగ్రహ ప్రశమన నిదానస్య సాధ్యోపాయ విశేషస్య విజ్ఞానాభావే సిద్ధోపాయో నశక్యతే వశీకర్తుమ్ । తస్మాత్సాధ్యోపాయ విశేష జిజ్ఞాసాయాం సత్యాం అధికారే స్వరూపే పరికరే చ సమాశంకితాన్ దోషాన్పరిహరిష్యామః—తత్రాదావధికారగోచరవిచారః.

ప్రపత్తిః ఖల్వేషా కశ్చన వైదికధర్మః । యాగవిశేషరూపతయా న్యాసవిద్యాయామనుశ్రూయతే । సా కథం సర్వాధికారా భవితుమర్హతి? ఇతి కేచిద్వివదన్తే । సోఽయం వివాదః సర్వేశ్వరస్య సర్వశరణ్యత్వ ప్రతిపాదక శ్వేతాశ్వతరశ్రుత్యాది ప్రమాణ సహస్రేణ పరి

హృతః భవతి। ఉపాసనస్య త్రైవర్ణికాధికారికత్వే సమర్థితేపి ప్రపదనస్య సత్యవచనాదివత్ సామాన్య ధర్మత్వావగమాత్ యథాధికారం వైదికమన్త్రేణ వా తాన్త్రిక మన్త్రేణ వా సర్వేషామేతదనుష్ఠానస్య నానుపపత్తిః । అతఏవ కాకాదీనామపి ప్రపన్నత్వం శాస్త్రేషు శ్రూయతే । భగవదాశ్రయణ సామాన్యం సర్వసాధారణమితి మాంహి పార్థవ్యపాశ్రిత్యేత్యాదినా భగవతైవోక్తమ్, అతస్తద్విశేష భూతమిదం ప్రపదనం సర్వేషాం సాధారణం భవితు మర్హతి ॥

అథోపాసనస్యాపి సామాన్యాంతర్గతత్వాత్ సర్వసాధారణ్యం స్యాదితిచేత్ సత్యమ్ । ఉపాసనా ప్రారమ్భస్యైవ త్రైవర్ణిక శరీరావచ్ఛిన్నత్వ నియమః. తన్నిష్పత్తిస్తు యాదృశతాదృశ శరీరావచ్ఛిన్నేష్వపి ధర్మవ్యాధ తులాధారాదిషు దృష్టమ్. అతః ఉపాసనా ప్రారమ్భవత్ ప్రపదనస్య త్రైవర్ణిక శరీరావచ్ఛిన్నత్వ నియామక వచన విరహాత్ యాదృశతాదృశ శరీరావచ్ఛిన్నత్వేపి నానుపపత్తిః. తస్మాత్ శరణ్యశరణాగతి స్వభావజ్ఞానవతా మాకించన్యాదిమతాం సర్వజాతీయానామపి ప్రపత్త్యధికార స్సిద్ధ్యతి ॥

అథాస్య స్వరూప విచారః— విశ్వాసః ప్రపత్తిరితి కేచిదభిదధతే । తదభిధానం అధికారకోటావంగకోటౌచ ప్రవిష్టస్య విశ్వాసస్య ప్రాధాన్య కథనాభిప్రాయకం మన్తవ్యం । తత్రైవ— ప్రపత్తిర్విశ్వాసః, సకృత్ప్రార్థనామాత్రేణాపేక్షితం దాస్యతీతి విశ్వాసపూర్వకం ప్రార్థనమితి యావత్ ॥ ఇతి శ్రీ భాష్యకారాణాం ముక్తకవాక్యేనాపి ప్రాధాన్యవివక్షయా ప్రథమం విశ్వాసమభిధాయ భరతమునిప్రణీత లక్షణానురోధేన విశ్వాసపూర్వకం ప్రార్థనం ప్రపత్తిరితి నిష్కృష్యతే. అయమపి నిష్కర్షః ప్రార్థనాయాః రక్షా

పేక్షామాత్రసాపేక్షత్వ నిబన్ధన ప్రాధాన్యవివక్షా మూలకః। అన్యథా స్నానం సప్తవిధం స్మృతమితివత్ షడ్విధాశరణాగతిరిత్యపి వచనం ప్రపత్తివిధాబోధకం ప్రసజేత్ । తస్మాన్న్యాసః పఞ్చాఙ్గసంయుత ఇత్యాది ప్రమాణ బలాదాత్మ నిక్షేప ఏవాఙ్గీ, ఇతరత్సర్వమఙ్గమితి సాంప్రతం స్వీకర్తుమ్ ॥ వివక్షాభేదేనాఙ్గానామపి ప్రాధాన్యేన నిర్దేశః రాజభృత్యే రాజ్ఞైవాయ మిత్యాదిః లోకేఽపి ప్రసిద్ధః ॥

శరణం వ్రజేత్యాదౌ వ్రజప్రభృతి ధాతూనా మధ్యవసాయ వాచకానాముపాయత్వాధ్యవసాయాఙ్గక న్యాసనిక్షేపత్యాగాది శబ్దానాచ్యాత్మయాగ పర్యన్తత్వకథనం వాయవ్యం శ్వేతమాలభేతేత్యాదౌ ఆలంభ శబ్దస్య సంజ్ఞపనవాచకస్యతదఙ్గక యాగపర్యన్తత్వమివ వైదిక మర్యాదాయా అప్యనుగుణమ్ ॥ యాగో నామ అస్యై దేవతాయై ఇదం హవిరితి కశ్చన బుద్ధివిశేషః । ప్రకృతే శ్రీమన్నారాయణరూప దేవతాయై స్వాదుతమం స్వాత్మరూపమిదం హవిరితి బుద్ధివిశేషో యాగః । ఏవమేవ ముముక్షూణాం స్వరూపభర ఫలసమర్పణ రూప దశత్రయాత్మకః । క్వచిత్స్వప్రవృత్తి నివృత్తౌ భరన్యాసవ్యపదేశః తత్కార్యత్వాత్ । ఏవం చాఙ్గపఞ్చకసంపన్నాత్మరక్షాభరన్యాస ఏవ నిఖిలప్రపత్తి శాస్త్రేషు ప్రాధాన్యేన విధీయత ఇతి సిద్ధాన్తః పూర్వాచార్యాణామ్ ॥

అత్ర కేచిత్ పరమపురుషార్థతదుపాయాపేక్షాయాం సత్యాం స్వాత్మదాస్యమీశ్వరస్వామ్యంచ స్వభావసిద్ధమితి శాస్త్రజన్యం తత్త్వ జ్ఞానమాత్రేణ నకశ్చిద్విధివిషయోఽస్త్యుపాయోఽనుష్ఠేయః । తాదృశం చ తత్త్వజ్ఞానమేవ ప్రపదనమితి వదన్తి । తదేతత్ అధికారకోటిప్రవిష్టం వైదుష్యం సర్వపాపమూలాధారాభిసన్ధిత్యాగాత్మక దోషస్య నిష్కృతి)

యాత్వేన విహితమాత్మభరార్పణం న నిరుణద్ధి, యతః శాస్త్రజన్య శేషత్వాది విశిష్ట పరావరతత్త్వవివేకవత ఏవ అధికారవిశేషేణ పరికర విశేషేణ ఫలసంకల్పవిశేషేణచ సహితః శేషత్వ ప్రతిసంధానగర్భః స్వరక్షాభరన్యాసః అనాద్యపరాధమూలనిగ్రహ నివృత్త్యుపాయతయా విహితః । యతశ్చేదం శేషత్వవిజ్ఞానం న్యాసోపాసనాది సర్వనివృత్తి ధర్మసాధారణమ్। తస్మాదధికారలక్షణ మేతద్విజ్ఞానమ్ ॥ శేషత్వజ్ఞానం వినా మోక్షార్థవిహిత ధర్మానుష్ఠానం తు స్వయం శేషత్వజ్ఞానముప జనయ్య పూర్ణానుష్ఠానద్వారా మోక్షం జనయతి । అతోఽత్రవిధేయ మానం న భవతి శేషతాధీమాత్రం కిం తర్హి తత్సహితం భరన్యసనమితి॥

అన్యేతు_భగవత్యుపాయత్వాధ్యవసాయ ఏవ ప్రపత్తిః । సచ వాక్యమాత్రేణసిద్ధత్వాత్సిద్ధోపాయ ఇత్యుచ్యతే । శరణంవ్రజేత్యత్ర వ్రజతేః జ్ఞానార్థకత్వాదితి ప్రాహుః । తదపి విధిప్రత్యయఘటితశబ్ద స్వారస్యవిరుద్ధం, విరుద్ధం చ సపరికర ప్రపత్తివిధాయక స్ఫుటతరశాస్త్రైణాపి । భగవదుపాయత్వరూప తత్త్వోపదేశ పర్యవసానాత్ ప్రపత్తి స్వరూపోచ్ఛేదాపాదకం చేత్యవధేయమ్ ॥

పరేతు_ముముక్షుం ప్రతి సర్వధర్మస్వరూపత్యాగవిశిష్టస్వరక్షణార్థస్వవ్యాపారనివృత్తిరేవ ప్రపత్తిః చరమశ్లోకేన విధీయతే । తత్ర నివృత్తౌ విధ్యసంభవాత్ సవిశేషణే హీతిన్యాయేన సర్వధర్మస్వరూప త్యాగే విధిః పర్యవస్యతి । స ఏవ సాధ్యోపాయతయా విధీయతే ఇత్యాహుః । తత్ర విశేష్యస్య నివృత్తిరూపత్వేఽపి తద్విషయకయత్నస్యావర్జనీయత్వాత్, సాధ్యతయావిధీయమానస్య విశేషణస్యైవ స్వరక్షణార్థ స్వవ్యాపారత్వాచ్చ స్వోక్తివిరోధః సాంగప్రపత్తివిధాయక శాస్త్రవిరోధశ్చేత్యవధేయమ్ ॥

అత్ర కేచిత్ప్రత్యవతిష్ఠన్తే— ప్రపత్తేస్సాధనత్వం సిద్ధసాధనసహకారిత్వం వా సిద్ధోపాయ భూతేశ్వరనైష్ఠికత్వ సిద్ధత్వ పరమచేతనత్వ పరమ కారుణికత్వ సర్వ శక్తత్వ నిరపేక్షత్వాది స్వభావ విశేష విరుద్ధమితి। తచ్చ శ్రుతిస్మృతి విరోధ వ్యాప్తి శూన్యత్వాది దోష సహస్ర దూషితమ్। కించ— భక్తేః సాధనత్వాదావప్యేష ప్రసంగః సమానః। ఇష్టాపత్తిస్తు మోక్షసాధనీ భూతోపాసన పరతయా చరమ శ్లోకీయధర్మశబ్ద వ్యాఖ్యానాన్న ఘటతే। అథ బలీవర్దదమనాయ సైకతభారారోపణవత్ అనుపాయానామప్యుపాయత్వోపదేశే సతి అర్జునబుద్ధ్యా విషయీక్రియమాణా అధర్మా అపి ధర్మశబ్దేనానూద్యన్త ఇతిచేత్ పరమధర్మతయా ప్రసిద్ధానాం కర్మయోగాదీనాం నివృత్తిధర్మాణామప్యధర్మత్వే సుతరాం ప్రవృత్తిధర్మాణామధర్మత్వాపత్త్యా సకలశాస్త్ర వైయాకులీతి యత్కించిదేతత్॥

అథ భవతామప్యుపాసనస్యైవ ప్రపదనస్యాపి ధర్మశబ్దవాచ్యత్వాత్ సర్వశబ్ద సంకోచభియా సాధనత్వవేషేణ త్యాజ్యత్వే స్వీకర్తవ్యే సతి ప్రపదనస్య సాధనత్వం సిద్ధసాధనసహకారిత్వం వా స్వీక్రియమాణం చరమశ్లోక వ్యాఖ్యాన విరుద్ధమితిచేదుచ్యతే— అత్ర కిం సాక్షాత్సాధనత్వ బుద్ధిపరిత్యాగః ఆహోస్విత్ప్రసాదవత్తావేషేణాపి తత్పరిత్యాగో వివక్షితః। ఆద్యే— భక్తియోగాదేరపి సమానమేతత్। అన్త్యే— సర్వశబ్ద సంకోచభియా సనాతనధర్మస్య కృష్ణస్యాపి ధర్మశబ్దవాచ్యతయా తత్రాపి సాధనతాబుద్ధిపరిత్యాగప్రసంగః॥

అథాస్మిన్ శ్లోకే విధీయమానం ధర్మమపేక్ష్య భిన్నానాం ధర్మాణామేవ త్యాజ్యతాభ్యుపగన్తవ్యా ఇతి చేత్— తదేతదత్రైవ విధీయమానే శరణవరణేపి సమానమ్। తథాహి భక్తి ప్రపత్త్యోః

సాక్షాత్సాధనత్వా సంభవాత్ సిద్ధోపాయోపకారకతా వాచ్యా । సాచ—నోత్పాదకతయా, తస్య నిరుపాధికనిత్యత్వాత్। నాపి వర్ధకతయా, ఉపచయ రహితత్వాత్ । నాపి సహకారితయా, సదా పరిపూర్ణ సహజకారుణ్యాదిమత్త్వాత్। నాపి ద్వారతయా, ద్వారనిరపేక్ష కార్యోత్పాదన సమర్థ సత్యసంకల్పవత్త్వాత్ । అపిత్వనాద్యపచార పరమ్పరామూలసంసార హేతుభూత నిగ్రహోపశమనద్వారా భక్తి ప్రపత్త్యాదిక ముపకరోతీతి తత్త్వమ్ ॥

తదేతత్ప్రపదన ముపాసనం వా ఫలాన్తరాపేక్షిణాం జ్యోతిష్టోమాదివత్ భగవతః తత్తదనుగుణ ప్రీతివిశేషోత్పాదనముఖేన ఫలప్రదం భవతి। మోక్షాపేక్షిణాంతు శాన్తనిగ్రహ సిద్ధోపాయ సాధ్య యావదాత్మభావి పరిపూర్ణ కైంకర్యపర్యంతం ఫలం ప్రదదాతీతి వివేకః। తస్మాన్ముముక్షోః సర్వానిష్టనివృత్తిపూర్వక పరిపూర్ణ కైంకర్య పర్యంతా సర్వాపి ఫలపరంపరా సిద్ధోపాయసాధ్యా ప్రసాదనరూప సాధ్యోపాయమూలాచేతి సర్వాణ్యపి ప్రమాణాని అనాకులాని ॥

అత్ర కశ్చిదవిధేయ ప్రపదనవాదః । యథా—శరణవరణే రాగతః ప్రవృత్తిసంభవాత్ విధిరయుక్తః । యథా హి లోకే కశ్చిత్స్వరక్షణాసమర్థః సంనిహితం రక్షణసమర్థం స్వయమేవాశ్రయతి। తథా స్వస్వరూపం పరస్వరూపంచ సిద్ధపరేణ శాస్త్రేణ విజానీతే, ప్రవర్తతేచ స్వయమేవాశ్రయణే ఇతి ॥ సోఽయమనౌచిత్యమూలోక్తివాదః। లౌకికాశ్రయణే ప్రకారవిజ్ఞానవత్ అలౌకికాశ్రయణేపి అనేన ప్రకారేణ సమాశ్రితమేతాదృశమధికారిణం స్వీకరోతి భగవానితి విజ్ఞానమావశ్యకమ్ । తచ్చ కర్తవ్య పరశాస్త్రైకనిదానమ్ ॥

యద్యాశ్రితం స్వామీ సంరక్షతీత్యానుమానికో నిర్ణయః। తథాప్యుపాసనావిధాయక శాస్త్రమనర్థకం, సర్వేషామాశ్రయణే ఏవ ప్రవృత్తి సంభవాత్। ఉపాసన ప్రపదనయోస్సమర్థాసమర్థాధికారికత్వం తు నానుమానేన శక్యమవగన్తుమ్। కించ—రాజసేవావత్ భగవత్సేవాయాః మాలాకరణాదిరూపాయాః యథేచ్ఛమనుష్ఠానే ప్రత్యవాయాపత్త్యా తత్పరిహారాయ శాస్త్రానుసరణవత్ సదాచార్యోపదేశసాపేక్ష మన్త్రవిశేషాది పరికరసహిత ప్రపత్తి తత్ఫలయోః సాధ్యసాధనభావే అనుష్ఠాన ప్రకారేచ శాస్త్రమనుసర్తవ్యం లౌకిక ప్రపదన తత్ప్రకార తత్ఫలవిశేషదర్శిభిరపీతి ప్రపత్త్యవిధేయతా వాదో నిర్మూల ఏవ।

ఇత్థం యథాధికారముపాయాః విహితవత్యపి శాస్త్రే ఉపాసనాదీనాం స్వరూపవిరుద్ధత్వమభిదధతే కేచిత్, సోఽపి ప్రపత్తి ప్రశంసార్థోతివాదః। తథాహి—స్వరూప విరోధః కిం నాశకత్వాత్, కిమసంభవాత్, కిం వానర్థావహత్వాత్। నాద్యః—స్వరూపస్య నిత్యత్వాత్। న ద్వితీయః—భగవదాయత్తస్య జ్ఞానచికీర్షా ప్రయత్నాశ్రయత్వరూపస్య కర్తృత్వస్య జీవాత్మన్యభ్యుపగమాత్। నచ తృతీయః—నిషిద్ధకామ్యవద్బంధకత్వాభావేన అనర్థానాపత్తేః॥

అథ బ్రాహ్మణోఽహం క్షత్రియోఽహం గృహస్థోఽహమిత్యాద్యభిమానమూలకవర్ణాశ్రమధర్మస్య తదంగికోపాసనాదేశ్చ దేహాత్మవిభ్రమమూలకత్వేన దురనుష్ఠానతయా స్వరూప విరోధ ఇతి చెన్న—స్వరూపస్య బ్రాహ్మణ్యాద్యభావేఽపి ప్రాచీనకర్మవిశేషాధీన బ్రాహ్మణ్యాది విశిష్టశరీర సంబద్ధత్వాత్ యువత్వసంబంధం క్షుత్పిపాసాది పరిహారోపయుక్తకర్మణామివ వర్ణాశ్రమధర్మాణాం శక్త్యనుగుణానాం పరిత్యాగ

స్యాయుక్తత్వాత్। కించ — దేహాత్మ వివేకవతామేవ హి పారలౌకిక ధర్మాధికారః । సచాధికారః న స్వరూపే బ్రాహ్మణ్యాది ధర్మః । కిం తు బ్రాహ్మణ్యాది విశిష్ట శరీర సంబన్ధ ఏవ। అతస్సర్వధర్మ సాధారణస్య ప్రకృత్యాత్మవివేకస్య ఉపాసన విరోధ ప్రసంజనమపహాస్యం, అపహాస్యం చేదమత్యంతముపాసనస్యాహంకారగర్భత్వారోపేణ విరుద్ధత్వోపపాదనమ్। యదపి కర్మోపార్జిత కరణకళేబరాద్యుపాధి ప్రయుక్తానుష్ఠానతయా భక్త్యాదేః నిరుపాధిక స్వరూపవిరుద్ధత్వాశంకనం, తత్ స్వరూపవిజ్ఞానస్య ద్వయమన్త్రశ్రవణాదేశ్చ మనః ప్రభృతి కరణసాపేక్షతయా ప్రపదనేపి సమానమ్ ॥

అథాత్యన్తపరతన్త్రస్యాత్యంతాశక్తస్య స్వరక్షణార్థం కర్తవ్యోపాయవిధాన మనుపపన్నం, తతశ్చ భక్తియోగాదేః శేషత్వాననురూపత్వాత్ పారతన్త్ర్య విరుద్ధత్వాత్ అసంభావితత్వమేవేతిచేన్న — అనేకానర్థ ప్రసంగాత్। తథాహి — జీవగతం కంచనవ్యాజ విశేషమనపేక్ష్యమోక్షప్రదానే అనాది మోక్ష ప్రసంగః । మోక్షోపాయ విధాయక శాస్త్రానర్థక్య ప్రసఙ్గః । యథాశాస్త్రం భగవత్ప్రీత్యేక ఫలక కైంకర్యానుష్ఠానే ప్రపదనానుష్ఠానే చ స్వరూప విరోధ బుద్ధ్యాఽనధికార ప్రసంగశ్చ। ప్రపదనస్య సాధ్యతాతు ప్రాగేవసుస్థా। తస్మాత్ శేషత్వం పారతన్త్ర్యంచ తత్ప్రదత్త మర్యాదయా తదభిమతానుష్ఠానేన తదీయ కైంకర్య లాభౌపయిక మేవ। నైవచ విరుద్ధమ్ ॥

నన్వనన్యార్హ శేషభూతస్య పరమైకాన్తినః దేవతాన్తరద్వారకో వర్ణాశ్రమధర్మః తదంగకో భక్తియోగాదిశ్చైకాన్త్య విరుద్ధ ఇతిచేన్నైవం — పరమాత్మ విశేషణీభూత దేవతావాచకాగ్నీన్ద్రాది శబ్దార్థ కాంశ్చిద్విశేష్యపర్యంతతయా కాంశ్చిచ్చ సాక్షాద్భగవ

ద్వాచకతయా చానుసంధాయ ఫలాంతరం చానసనుసంధాయ స్వధర్మా నుష్ఠానం నైష్కర్మ్యం విరుణద్ధీతి భాష్యాదిష్వేవ వ్యక్తముక్తత్వాత్॥

యదపి శాస్త్రప్రరోచనార్థోభిచారాది విధిరివ ప్రపత్తి ప్రరోచ నార్థో భక్తి విధిరితి స్వార్థే తాత్పర్య విరహాత్ స్వరూప విరుద్ధ మితి । తత్ — అభిచారాదే స్తుచ్ఛఫలత్వాత్ భక్తే ర్మోక్షఫలత్వాత్ ఏకస్మిన్నధికారిణ్యేకస్మై ఫలాయ లఘూపాయ ప్రరోచక గురూపాయ విధానా యోగాచ్చానుపపన్నమ్ । తస్మాద్విహితత్వావిశేషాద్యథాధి కారముభయమపి పరిగ్రాహ్యం, విరుద్ధతర్కాదినా అగమ్యస్యైక కస్య బాధనేఽపరస్యాపి తుల్యన్యాయేన బాధసంభవాత్ సర్వా ప్రామాణ్యాపాతః ।

అథ చ విహితత్వేప్యాచార్యరుచి పరిగృహీతత్వ వైధుర్యాత్ కైశ్చిత్పరిగృహీతత్వేపి గవాలంభాదివద్యుగాన్తర విషయకత్వ సంభ వాచ్చ విరోధ ఇతి॥ ఏతదప్యసారం - కలావపి శఠారి నాథముని ప్రభృతిపూర్వాచార్య పరిగ్రహదర్శనాత్ । భగవన్ముక్తే స్సమయని యన్త్రితత్వానభ్యుపగమాచ్చ ।

తస్మాదుపాసనాదికం విరోధాన్తర విరహాత్ యథాశాస్త్ర మాతురస్యావగాహనాదికమివాకించనస్యాధికార విరుద్ధమిత్యేవ యుక్త మభ్యుపగన్తుమ్ । అత ఏవ - భక్త్యాదౌ శక్త్యాద్యభావా త్స్వతన్త్ర [illegible]గతయా ప్రపత్తిమవలంబితవన్తం శ్రుతిః స్మృతిః భగవచ్ఛాస్త్రంచ భూయసా ప్రశంసతి । అత ఏవచ - ప్రవృత్తిర్నివృత్తి ధర్మః ప్రపత్తి । తత్రాప్యధ్యాత్మయోగః । తస్మాదపి భగవద్యోగః బ్రహ్మ విద్యాపర్యాయః । తత్రాపి న్యాసనిక్షేపాది శబ్దశబ్దితః ప్రపదనా

భ్యోయోగః సుకరత్వ సకృత్కర్తవ్యత్వ శీఘ్రఫలప్రదత్వాదినా శ్రేష్ఠతమ ఇతి సర్వశాస్త్ర సారాంశః ॥

అథ పరికర విషయక వ్యామోహ పరిహారః—అనాలోచిత విశేషాశేష లోకశరణ్యే రిపూణామపి వత్సలతరే సకలకల్యాణగుణాకరే భగవతి కర్తవ్యం భరసమర్పణం ప్రతి ఆనుకూల్య సంకల్పః ప్రాతికూల్య పరిహారశ్చ సంభావిత స్వభావౌ, నత్వంగతయా నియత స్వభావావితి కేచిత్ । తదేతదంగాంగి విభాగ విధాయక సకలశాస్త్ర విరుద్ధమ్। స్వాభ్యుపగతనియమస్వభావే మహావిశ్వాసేఽతి ప్రసక్తంచ॥

యదపిచాత్ర కేషాంచిన్మతమ్—సర్వసాధారణ శాస్త్రార్థ విశ్వాస వ్యతిరేకేణ అంగభూతః కశ్చిన్మహావిశ్వాసోనామ నాస్తీతి । తదప్యతిశయిత విశ్వాసస్యాంగతయా విధానాత్ విశ్వాస తారతమ్యస్య లోకేపి సిద్ధత్వాచ్చ పరిహృతం । మన్దవిశ్వాసానాం ప్రపన్నాభాసానామపి సంకల్పిత సమయావధేః ప్రాగేవోపాయపూర్తిసంపాదనేన సంరక్షతి శరణ్య ఇతి శాణ్డిల్యాదిభిః సంస్మృతమ్ । తస్మాన్నియత స్వభావేన ఆనుకూల్య సంకల్పాదిపంచకేనోపస్కృతం ప్రపదనమిత్యనావిలం పరికరస్వరూపమ్ ॥

అథ సామాన్యతశ్శంకాపరిహారః—భక్తేః ప్రపత్తేర్వా సంకల్పభేదేన ఐశ్వర్య మోక్షాదిరూప విరుద్ధఫలసాధనత్వమనుపపన్నం, నహ్యేకమేవ బీజం నపునరభిసంధిభేదేన విజాతీయాంకురజననసమర్థం దృష్టమితి కాచిత్ శంకా। సాప్యేత్థం పరిహార్యా—అస్యార్థస్య ప్రబల ప్రమాణశాస్త్రైక సమధిగమ్యతయా కేవలన్యాయస్యాత్రానవతారః । ధార్మికమహోదారనరపతి సకాశాత్ విక్రేతుస్తత్సులభ్యలాభాపేక్షయా

ఉపహారబుద్ధి సమర్పిత తాదృశ రత్నలభ్యలాభేఽపి శయస్య దర్శన రూపో విపరీతోఽపి న్యాయః అస్తీతి ॥

అథ చావృత్త్యనావృత్త్యాదినా విషమస్వభావే ఉపాసన ప్రపదనే కథమేకఫలం సాధయితు మర్హత ఇతీతరాకాచిచ్ఛంకా। సాపి—యథా దేశభేదాత్కాలభేదాద్వా ... పాయయో రేకఫల సాధనతా, తథాఽధికారి భేదాదపీతి లౌకికే కృషి వాణిజ్యాదౌ శాస్త్రీయే మానస వారుణస్నానాదౌచ దృష్టేతి వివేక... నివార్యతే॥

తథా—స్వతన్త్ర ప్రపత్తిరూపోపాయైకరూపాద్యాప్య దృష్ట భేదేన ఫలవిలంబావిలంబానుపపత్తి శంకాపి—సంసారతాపజనితనిర్వేద తారతమ్యానుగుణ సంకల్ప తారతమ్యేన ఫలసమయ తారతమ్యమపి స నిబంధనమేవేతి సమాహితా భవతి। ప్రపన్నేషు కేషాం చిన్నాథ ముని ప్రభృతీనాం భగవత్సాక్షాత్కారః కేషాంచిత్తదభావః ఇత్యత్ర ప్రపత్తికాలిక ఫలసంకల్ప విశేషః ప్రారబ్ధ సుకృతవిశేషో వా నియామక ఇత్యప్యవధేయమ్ ॥

అథాపి కేచిత్—దృష్టార్థ ప్రపత్తౌ క్వచిత్ఫలాభావమవ ధార్య సకల ఫలసాధన సమర్థాయాం తస్యామతి శంకంతే। తేఽపి కర్మకర్తృసాధన వైగుణ్యమూలః క్వచిత్ఫల విరహనియమ ఇతి ప్రతి బోధయితవ్యా భవన్తి॥ ప్రకృతే కర్మవైగుణ్యం మహా విశ్వాసాది రాహిత్యమ్। కర్తృవైగుణ్యం పూర్వోక్తాధికారన్యూనత్వమ్। సాధన వైగుణ్యం యథాశాస్త్రం ప్రపత్త్యనుష్ఠానమూలభూత సమప దేశాది శూన్యత్వమ్। ఏతత్త్రివిధవైగుణ్యమన్తరేణానుష్ఠితం దృష్టార్థమపి ప్రపదనం ఫలావినాభూతమేవేతి ॥

అపరే పునరిత్థం మన్యంతే—సర్వశాస్త్రప్రవర్తకైః వ్యాసాదిభిః "ధ్యేయో నారాయణస్సదా, హరిరేవ సదా ధ్యేయః, స్మర్తవ్యస్సతతం విష్ణుః" ఇత్యాదిభిః వచనైః మోక్షసాధనతయాభక్తేరేవోపదిష్టత్వాత్ చరమశ్లోకోపి "మామేవయే ప్రపద్యంతే" ఇత్యాదివత్ అంగప్రపత్తిమేవ విధత్తాం న పునః స్వతంత్రాంకాంచిదితి ॥ అత్రోచ్యతే—"శరణం త్వాం ప్రపన్నాయె ధ్యానయోగ వివర్జితాః" ఇత్యాదిభిః ప్రమాణైః సిద్ధాయాం సత్యాం స్వతన్త్ర ప్రపత్తౌ "ధ్యేయో నారాయణః" ఇత్యాదికం వచనజాతమరోగస్య క్షీరపానమివ స్వయం ప్రయోజనతయా ప్రపన్నేష్యన్వేతీతి ॥

తస్మాత్సకల ఫలసాధనతయా భగవచ్ఛాస్త్రాది విహితం ప్రపదనం భక్తియోగారంభ విరోధి పాపనిబర్హణరూపోదాహరణవిశేషపరతయా అభాషిష్ట భగవాన్ భాష్యకారః । తస్మాదేవచ భాష్యగ్రంథస్య గద్యస్తుతేశ్చావిరోధ ఇత్యనవద్యమ్ ॥

అథ ప్రభావవ్యవస్థా — (౨౫)

ఇత్థం సిద్ధోపాయ విషయకః సాధ్యోపాయ విషయకశ్చ వ్యామోహాః పరిహృతః । అథ చైతాదృశోపాయవిశేష నిష్ఠప్రభావాతిరేకానతిరేకబోధక ప్రమాణ విచారమూలాః కాశ్చిచ్ఛంకాః పరిహ్రియన్తె। తత్రాదౌ జాతిః వ్యవస్థాప్యతే ॥

న శూద్రా భగవద్భక్తా విప్రా భాగవతాః స్మృతాః ।
సర్వవర్ణేషు తె శూద్రా యె హ్యభక్తా జనార్దనే ॥

ఇతి భగవద్భక్తిరూప ధర్మసద్భావాభావాభ్యాముత్కర్షాపకర్షనిర్దేశాత్ భగవద్భక్తాస్సర్వేప్యేకజాతీయా ఇతి కేచిన్మన్యంతే ।

తతోఽచ్యతే—భాగవత బ్రాహ్మణాం భాగవత శూద్రాంచ పృథక్పృథగుద్దిశ్య ప్రవృత్తం తత్తదాచార నియామకం సర్వం శాస్త్రమేకజాతీయత్వే వ్యాకుప్యేత్। సర్వేషాం భాగవతానాం సమత్వం బోధయచ్చ శాస్త్రం పరమ పురుషార్థ సామ్యతాత్పర్యకమ్। క్వచిత్ ఉత్కృష్ట కులలాభవచనమపి కులశబ్ద జాతిశబ్దయోర్భిన్నార్థకతయా వైష్ణవత్వోపాధికకులపరం। తతశ్చ భగవద్భక్తి విధురాః బ్రాహ్మణాః శూద్రవదనాదరణీయాః। భగవద్భక్తాశ్చ శూద్రా అపి బ్రాహ్మణవదాదరణీయా ఇతి శాస్త్ర తాత్పర్యమభ్యుపగన్తవ్యమ్। అన్యథా—

చండాలమపి వృత్తస్థం తం దేవా బ్రాహ్మణం విదుః।
చండాలాః ప్రత్యవసితాః పరివ్రాజకతాపసాః॥
న తేన స్థవిరో భవతి యేనాస్య పలితం శిరః।
బాలోఽపి యః ప్రజానాతి తం దేవాః స్థవిరం విదుః॥

ఇత్యాదిభిః నిందాప్రశంసాపరవాక్యైః వ్యాకుప్యేయుః। మన్వాదాస్సర్వా అపి॥

భాగవతాగ్రేసరో విదురోఽపి స్వజాత్యనుగుణమేవ వృత్తిమాతస్థౌ। సర్వజ్ఞా అపి వాసుదేవాదయః తస్మిన్ శూద్రత్వమభ్యుపయన్తి స్మ। యోగప్రభావాద్దేహన్యాసం కుర్వతస్తస్య విదురస్య ధర్మరాజానుష్ఠితో బ్రహ్మమేధ సంస్కారః తూష్ణీంవా వ్యక్తివిశేష నియతో వేత్యభ్యుపేయః। అన్యథా — నియతివిశేష నిబన్ధనేన పాణ్డవానాం దారసాధారణ్యేన సర్వోఽపి లోకో వ్యాకులస్స్యాత్। తస్మాత్ స్వజాత్యనుగుణ ప్రక్రియయైవ యుక్తం భగవన్తమారాధయితుమితి॥

విశ్వామిత్ర పరశురామాదీనాం తు వర్ణవ్యత్యాసః చరువ్యత్యాసాదినిదానతయా ఆకరే స్పష్టః। శఠకోపముని ప్రభృతీనాం వృత్తాన్త

నిశేషశ్చాత్ర న దృష్టాంతీ భవితు మర్హ త్యస్మాకమ్ । తత్త్వద్వి ్త్రాన్త పర్యాలోచనాయామపి నైవదృశ్యతే క్వాపి స్వస్వజాతివ్యతి క్రమః । సత్యప్యేవ మభ్యుపగంతవ్యం పూర్వపూర్వవర్ణా లాభదశా యామితరవర్ణసకాశాత్ భగవద్జ్ఞానస్యావశ్య సంపాదనీయత్వమపి । మన్త్రాదికం పరం బ్రాహ్మణ సకాశాదేవ గ్రహీతవ్యమితి ప్రమాణ ప్రతినియతమ్ ॥

తులాధారధర్మవ్యాధాదయోపి ధర్మజిజ్ఞాసూన్ బ్రాహ్మణాన్ సంపూజ్య సన్మార్గమాత్రముపదిదిశుః । న తు స్వచక్రు రాచార్య కమ్ । అత ఏవ భక్తేభ్యోపి మ్లేచ్ఛాదిభ్యః దానాదానాది వచనం న కన్యాగోచర మపితు జ్ఞానగోచర మితి వ్యాచక్రు ర్వ్యాఖ్యాతారః । వైష్ణవత్వేన పూజ్యత్వంతు సర్వత్ర సమమితి నిష్కర్షః ॥

ఏవం చ సత్త్వాదిగుణ తారతమ్య నిబంధనం శారీరం బ్రాహ్మ ణ్యాదికమేకమ్ । అన్యచ్చ శమదమాదిలక్షణం మానసికమ్ । తత్ర శారీరగుణవిశేషమూలాః జాతివిశేషాః ఉత్పత్తిసిద్ధాః యావదాశ్రయ భావినః । మానసికాస్తు తాదృశాః సర్వజాతి సాధారణాః। ప్రహ్లాదా దీనా మాజన్మసిద్ధాః । ఇతరేషాం సదాచార్య సంబంధ నిబంధనాః । తత్ర శారీర బ్రాహ్మణ్యాది గోచరాణి కాని చిచ్ఛాస్త్రాణి తన్మాత్ర ప్రతినియతాని । కానిచిచ్చ మానసబ్రాహ్మణ్యాది గోచరాణి పురు షార్థ తదుపాయార్హతా ప్రశంసాపరాణి సర్వసాధారణాని । అత్ర శరీరేణోత్కృష్టాః మనసాపకృష్టాశ్చే దారూఢ పతితా ఇతి మహతీం నిందా మవాప్నుయుః । శరీరేణాపకృష్టా అపి యది గుణోత్తరాః ప్రశంసాం పరమామేవాప్నుయుః । తత్ర శారీరో మానసో వా సము త్కర్షః గర్వహేతుశ్చేదావహతి మహాన్తమనర్థం । ఉభయ

విధోఽప్యపకర్షః స్వానుసంధానముఖేన నిర్వేదముత్పాద్య అకించనాధికారే స్వతన్త్ర ప్రపదనే పరంపరయా యది ప్రయోజకః తర్హి పరమం శ్లాఘాపదం భవతి ॥

ఇత్థం జాతి వ్యవస్థాయాం వర్ణవ్యవస్థాయాం చ సత్యామపి భాగవతత్వైక నిబంధన పూజ్యత్వాది ప్రతిపత్తేః నకశ్చిత్ప్రతిరోధః। తత్ర భాగవతేషు దేవతాంతర స్పర్శరహితా ఏకాన్తినః। దేవతాన్తర ప్రయోజనాన్తర స్పర్శరహితాః పరమైకాన్తినః। తత్రాపి విలంబాక్షమాః భగవతి న్యస్తభరాః స్వయం ప్రయోజనం కైంకర్యం కుర్వాణాః భాగవతాః షోడశవర్ణాః సువర్ణాః సవర్ణాః పారమైకాన్త్యవన్త ఇత్యన్యత్ర ప్రపంచః ॥ యత్తు భాగవతమహిమ విషయే—

నారాయణైకనిష్ఠస్య యాయా వృత్తిః (చేష్టా) తదర్చనమ్।
యోయోజల్పస్స స జపః తద్ధ్యానం యన్నిరీక్షణమ్ ॥
తత్పాదాంబ్వతులం తీర్థం తదుచ్ఛిష్టం సుపావనమ్।
తదుక్తిమాత్రం మన్త్రాగ్ర్యం తత్స్పృష్టమఖిలం శుచి ॥

ఇత్యాదికం వచనం, తత్ ప్రమాణం భవదపి ప్రవృత్తిశబ్దః న నిషిద్ధ వృత్తిపరః। కింతు దేశకాలాది వైషమ్య నిమిత్తకాపత్కాలీనానన్తర వృత్తిపరః। 'చేష్టేతి పాఠేఽపి స్వభావార్థశాస్త్రప్రాప్త నిమేషోన్మేషాదిచేష్టాపరః। నతు నిషిద్ధచేష్టాపరః। యత్కరోషి యదశ్నాసీత్యాదిశ్లోకస్యాప్యత్రైవ తాత్పర్యమ్। ఏవం జల్పశబ్దోఽపి న ప్రతిషిద్ధ వృథా జల్పపరః। బాహ్యకుదృష్టివిషయేషు కథాపరో వా। నిరీక్షణపదమపి న నిషిద్ధనిరీక్షణపరం, కింతు శాస్త్రదృష్టి ప్రాప్తనిరీక్షణ పరమ్ ॥

పాదామ్బుపదం నతు యాదృశతాదృశతోయపరం, కింతు భాగవత పాదోదక గ్రహణదశాయాం తస్య నారాయణైక నిష్ఠత్వే గుణాధిక్య ప్రదర్శనపరమ్ । ఉచ్ఛిష్టపదమపి పుంసురుపనయనాది ప్రకరణేషు పావనతయా శాస్త్రప్రాప్తస్యోచ్ఛిష్టవిశేషస్య గుణవిశేషం ప్రతిపాదయతి । ఉక్తిపదంతు తదుపదిష్ట తత్త్వహితవిషయక వాక్యజాతస్య పదానుసంధేయతా మవగమయతి । ఏవం వ్యవస్థానాదరే స్పృశ్యాస్పృశ్య భక్ష్యాభక్ష్యోపాదేయానుపాదేయాది వ్యవస్థాపనపరస్య సర్వస్యాపి శాస్త్రస్య సముచ్ఛేద ప్రసంగః ॥

తతశ్చ వేదవైదికశాస్త్రోక్త నియమానాం స్వరూపేణ పరిత్యాగస్తామసః । కుటుంబభరణా సమర్థతయా తురీయాశ్రమ పరిగ్రహీయ గార్హస్థ్యస్య పరిత్యాగఇవ ఆలస్యాదినా సర్వకర్మ పరిత్యాగః రాజసః । భగవానేవ స్వకీయేనాత్మనా స్వకీయైశ్చోపకరణైః స్వారాధనైకప్రయోజనాయ స్వశేష భూతమిదం కర్మకారయతీత్యనుసంధాన పూర్వకం స్వాధికారానుగుణస్య కర్మణః కరణం సాత్త్వికస్త్యాగః । ఏవమనుష్ఠాన జనిత భగవత్ప్రసాదస్య ఫలతయా మోక్షమప్యనపేక్షమాణస్య ప్రాగనుష్ఠిత ప్రపదన జనిత భగవత్ప్రసాదేనైవ సిద్ధో మోక్ష ఇత్యనుసందధానస్య కర్మానుష్ఠానం ముక్త కైంకర్యవత్ అరోగక్షీరసేవనవచ్చ సాత్త్వికత్యాగపరాకాష్ఠా ॥

సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్యేత్యత్ర భాష్యకారీయ ప్రథమయోజనాయాం న కర్మస్వరూప త్యాగో విధీయతే । అపి తు నిరుక్త బుద్ధి విశేషరూపః సాత్త్వికస్త్యాగః । సచబుద్ధి విశేషః స్వతన్త్ర ప్రపత్తి నిష్ఠస్య ప్రపత్త్యనుష్ఠానకాలె ఉత్తర కృత్యానుష్ఠాన కాలే చోపాదేయః । ద్వితీయ యోజనాయాం ఉపాయాంతరాణాన్వయోవగమ్యతే । సోప్య

సన్న్యాసః ప్రపత్తేః ప్రాగ్దైవాదాగతః అధికారకోటి ప్రవిష్టతయాఽనూద్యతే। పశ్చాత్తు ప్రపత్తినైరపేక్ష్య బోధకశాస్త్రేణ విధీయతే। ఏవమేకస్య పరిత్యజ్యేతి పదస్య అనువాదత్వం విధిత్వం చ వ్యవస్థిత పక్షద్వయాభిప్రాయేణ ననోపపద్యతే। తతశ్చ ప్రపత్తేః ధర్మాంతరనైరపేక్ష్యేఽపి స్వతంత్రాధికారప్రాప్త నిత్యనైమిత్తిక ధర్మపరిత్యాగః భగవదాజ్ఞాం రుణద్ధీత్యేవ నిష్కర్షః ॥

యద్యపి శ్రీమతి గీతాభాష్యే స్వతంత్రప్రపత్తిపరతయా చరమః శ్లోకో న హి వ్యాఖ్యాతః। తథాఽపి ప్రపత్తేస్సకలఫలసాధనరూపతాం ప్రకృత భక్తియోగలక్షణ ఫలవిశేషే ప్రదర్శయితుం ప్రవృత్తాయాం ద్వితీయయోజనాయాం ప్రపత్తే దుష్కరభక్తియోగపర్యంతోపాయాంతర స్థానాభిషేకోఽప్యభిమతోఽర్థః। తథా చ—

సుదుష్కరేణ శోచేద్యో యేన యేనేష్టహేతునా।
స స తస్యాహమేవేతి చరమశ్లోకసంగ్రహః। ఇతి సారసంగ్రహః॥

యత్త్విదం భారతవచనం—త్యజ ధర్మమధర్మం చ త్యజ సత్యానృతే అపి। ఉభే సత్యానృతే త్యక్త్వా యేన త్యజసి తత్త్యజ॥ ఇతి॥ తత్ర ప్రథమః పాదః కామ్యనిషిద్ధత్యాగపరః। ద్వితీయః—కైవల్యైశ్వర్యాభిసంధిత్యాగపరః। తృతీయః ఆదరోక్తత్యాగానువాదః। తురీయస్తు - త్యాగేఽపి కర్తృత్వం పరాయత్తమిత్యనుసంధానపరః॥ ఇతి॥

అథ—తస్మాత్త్వముద్ధవోత్సృజ్య చోదనాం ప్రతిచోదనామ్। ప్రవృత్తించ నివృత్తించ శ్రోతవ్యం శ్రుతమేవ చ। మామేకమేవ శరణమాత్మానం సర్వదేహినామ్। యాహి సర్వాత్మభావేన యాస్యసి హ్య

కుతో భయమ్ ॥ ఇతి శ్రీ భాగవతవచనే ప్రతిచోదనా విషయీభూత నిషిద్ధనివృత్తేః త్యాగవిధానాత్ తాదృశస్యచ త్యాగస్య నిషిద్ధానుష్ఠాన రూపస్య వైధత్వావగతేః ప్రపన్నే బుద్ధిపూర్వస్యాప్యుత్తరాఘస్యాశ్లేష ఇతి కేచిదభిప్రయన్తి ॥

తదేతత్ పాపస్యావశ్యానుష్ఠేయతా ప్రసక్త్యాత్యన్తముపహాస్యమ్ । పూర్వానుష్ఠానస్యానుష్ఠాన స్యేతరానుష్ఠాన స్వవచన స్వవచన విరుద్ధంచ ॥ తద్వచనాభిప్రాయస్తు—చోదిత ప్రవృత్తి విషయీభూతేషు ప్రతిచోదిత నివృత్తి విషయీభూతేషు ఆనుకూల్య సంకల్పాద్యతిరిక్తః కశ్చిదపి వ్రతంతత్ర ప్రపత్త్యఙ్గతయానోపాదేయ ఇతి । అతో వర్ణాశ్రమ జాతి గోత్ర ప్రవర చరణ కుల దేశ కాలావస్థానుగుణ సమయానురోధేనైవ సర్వైః భక్తైః భాగవతైశ్చ వర్తితవ్యమితిసిద్ధమ్ ॥

ప్రభావరక్షా (౨౬)

ఇత్థముపాయస్య ప్రభావోవ్యవస్థాపితః । అథ తత్ప్రభావ విషయకప్రమాదాః పరిహ్రియన్తే-విద్యాన్తరన్యాయేనోత్తరపూర్వాఘాశ్లేషవినాశః అధికారి సమవేతార్త్యనుగుణ్యేన ప్రారబ్ధ వినాశోపి మాశుచ ఇత్యస్యాభిప్రాయ ఇతి సిద్ధాన్తః ॥

అత్రేయమాశంకా—ఏవం సతి మహోపాయనిష్ఠః ప్రారబ్ధకర్మ విశేషఫలీభూతం దుఃఖం దుఃఖకారణీభూతం కర్మచ నోపలభేత । ఏవమప్రార్థితాపి ప్రారబ్ధ ఫలనివృత్తిః పంక్తి పావనత్వాదివద్ధితైషిణా భగవతా స్వయమేవ కుతోనదీయేత ॥ ఇతి ।

ఇదమత్రోత్తరం—యద్యప్యధికారీ స్వాభిలాషానుగుణ్యేన కంచిత్కాలమైహికభోగాన్ ప్రారబ్ధవశాదనుభవతి । యది చ తాన్

దుఃఖప్రసంగరహితానేవానుభవేత్ న తర్హ్యత్ర విరచ్యేత్ । న పుష్యేచ్చాస్య భగవదనుభవభోగ్యతా । తస్మాత్కఠినచేతసాం శిక్షా లక్షణానుగ్రహవిశేషోఽత్ర ప్రారబ్ధమూలక దుఃఖానుభవ ఇత్యను సంధేయః ॥

తత్ర నియతాయుషాం తావత్యేవకాలే సముద్వేగ జననార్థం అనియుషాంచ ఆయుష్కామీయేష్ట్యాదిషు నివృత్తి జననార్థం చాత్ర దుఃఖానుభవః హితప్రవర్తక ఉపాధ్యాయ ఇతి పూర్వాచార్యాణా మభిసంధిః ॥ యథా ప్రాణార్థినః కాకస్య ప్రాణదానేన సఫలేపి ప్రపదనే నేత్రశాతనం పునరపరాధ పరిహారాయ దుష్ప్రకృతితాయాః శిక్షణ మనుగ్రహలక్షణమేవ ॥

సకృత్కర్తవ్యస్యాపి ప్రపదనస్య శ్రూయమాణః ప్రభావః శాస్త్రోపప్లవగంధరహితవిషయె అసంకోచేనైవాభ్యుపేయః యథా క్షణకాలకృత పాపవిశేషస్య భూతసంప్లవావధికో నరకపాతః వాచని కోభ్యుపగతః । తస్మాత్ మాతాపితృహంతారమపి ప్రపన్నం భగవాన్ రక్షతీత్యాదికం వచనజాతం పూర్వాఘవిషయకత్వే నైవానుపపన్నమ్। ఉత్తరాఘవిషయకత్వే తు నిస్తారక్రమః పూర్వోక్త ఏవ ॥

తస్మాదస్మత్సిద్ధాన్తబద్ధాదరాః ముముక్షవః స్వోచితోపాయ ప్రవిష్టా భాగవతాశ్చ సంతోప్యనుపశాన్తార్థాద్యనుషంగాశ్చేత్ అసంభాష్యా ఇతి కేచన వైరాగ్యమాత్రప్రధానాః ప్రాహుః । అమార్గ ప్రవిష్టవిషయే వక్తవ్యాని వచనాని సన్మార్గఏవ స్ఖలతాం విషయే నైవ చిన్తనీయాని । ఏకాన్తేన భాగవతాః యాదృశతాదృశాచారా అపి అనువృత్తదోషా అపి ఉపక్లేశపరిభూతా అపి సాధుత్వేన బహుమన్తవ్యా

ఏవ । నైవచాపచరణీయా ఇతి సకలశాస్త్రసారార్థః । యతః నారక
లోకస్యాంకురక్షేత్ర సదృశే సంసారమణ్డలే స్వాధికారానురూపేషు
ముక్తిమార్గద్వారభూతేషు కర్మయోగాది పర్వసు ప్రవిష్టానామపి విష
యేఽవమతిః భాగవతాపచారఏవ । కిం బహునా — గోముఖవ్యాఘ్ర
న్యాయేన రావణ భిక్షు న్యాయేన చ భాగవత వేషధారిణోఽపి యావ
త్తత్త్వవిజ్ఞానం భగవద్రూపనామభ్యా మాదర్తవ్యా ఏవ । ఏతా
దృశ శైలూషవృత్తివిషయకం న లింగం ధర్మకారణమిత్యాదికం
వచనమ్ ॥

యథా తథావాపి భగవన్నామసంకీర్తనస్య ప్రభావాతిశయం
ప్రతిపాదయతో వచననిచయస్య శ్రద్ధా వికలమపి అభిజ్ఞాన విధురమపి
బుద్ధిపూర్వానుచ్చరితమపి సాంకేత్య పారిహాస్యాద్యభిసంధ్యంతరసంవ
లితమపి ప్రయోజనాంతర సంగసహితమపి దోషాన్తరావియుక్తమపి
నామసంకీర్తనం భగవత్ప్రద్వేష రహితానాం పావనతమమ్ । న తు
భగవత్పరివాదాన్తర్నీతనామకీర్తనమపి పావనతమమిత్యభిప్రాయః ।
గోపికా కంసచైద్యాదీనామివ యమనాకయాపి విధయా భగవత్సంబన్ధః
పావనతమ ఇత్యాద్యర్థకం వచనజాతమపి భవాంతరసంసిద్ధాధికారివిశేష
విషయకమితి పూర్వాపర వృత్తాన్త ప్రతినియతమ్ । తదభిధానంతు —
ప్రద్వేషాభావ ప్రరోచనాయ న తు తథాఽనుష్ఠానాయేతి తత్త్వమ్ ॥

ఏవం భగవత్క్షేత్రే శరీరవిశ్లేషాదే ర్మోక్షోపయికతాకథనమపి
పశ్వాదివద్వా ప్రాతికూల్యరహితానాం మోక్షోపకారకతాపరమ్ ।
అన్యథా భగవద్విగ్రహాద్యపహారాయ ప్రవృత్తానాం తత్ర విశిష్టశరీ
రాణామపి మోక్షప్రసంగః । తస్మాదీశ్వర ప్రాతికూల్య శేషతయా
ఉపాదీయమానం కించిదపి క్షేత్రవాసనామకీర్తనాదికం నోపకారకం

కింతు నితరాం బాధకం, ఆనుకూల్య లేశతయోపాదీయమానం కించిదపి వికలమపి క్షుత్రబంధ్వాదీనామివ సకలంచసత్ సర్వమనిష్టం శమయతి ప్రాపయతి చ సర్వమభీష్టమితి శాస్త్రసారార్థః ॥

తస్మాత్స్వసంకల్పనియతేన కేనాపి వ్యాజేన ముక్తైశ్వర్య మనుగృహీతుం పరిగృహీతానా మాశ్రితానాం దోషానపాకరోతి సర్వేశ్వరః స్వయమేవేత్యభిసంధాయ దోషదర్శనేనానాదర మకుర్వతాం గుణదర్శనేన మరుభూమౌ శీతల మధురజలదర్శనేనేవ హృష్యతాం భాగవత సంగత్యాత్రాత్మానం కృతార్థయతాం శ్రీపతిపరిగృహీతానామస్మాకం కదాచిత్క్వచిదపి న హానిరితి వ్యవస్యతాం పరమపద సామ్రాజ్యాయ పట్టాభిషిక్తా వయమిత్యనుసంధాయ కరణత్రయేణాపి సాంప్రీతం కల్యాణమేవాచరితు మితి నిష్కర్షః ॥

ఇతి శ్రీమద్రహస్యత్రయసారసంగ్రహే
ద్వితీయః పరిచ్ఛేదః.

శ్రీమతే నిగమాన్త మహాదేశికాయ నమః.

శ్రీః

మూలమన్త్రాధికారః—(౨౭)

అథ రహస్యత్రయస్య పదవాక్య యోజనా క్రమో నిరూప్యతే—తత్ర ప్రథమం రహస్యం పరశేషతైకరస స్వరూపాదిక ప్రకాశ్య సమస్త ప్రతిబంధక నివృత్తిపూర్వక పరమపురుషార్థరుచి శ్రద్ధా జననముఖేన ఉపాయాధికారం పూరయతీతి సత్తాం చ లంభయతీతి చ ధారక మిత్యుచ్యతే ॥

ద్వితీయం త్వత్థం పూర్ణాధికారస్య ఫలాపేక్షా పూర్వకోపాయానుష్ఠానప్రకారం సకృదుచ్చరితం సద్విశదయతీతి సదానుసంధానేన కృతార్థయతీతిచ భోగ్య మిత్యుచ్యతే ।

తృతీయం పున రేతాదృశముపాయ విశేషం విదధత్ ఉపాయాపయిక జ్ఞానవిశేషోపచయ హేతుతయా పోషకంచేత్యభిధీయతే। తత్ర సర్వత్ర సర్వస్యాప్యర్థస్య శబ్దతోఽర్థతో వా వేదితవ్యత్వేపి ఏకైకస్యైకైకత్ర తాత్పర్యమితి వ్యవస్థితిః ॥

మూలమన్త్రే ప్రథమపదే ప్రథమాక్షరేణ సంక్షిప్తం శరణ్యస్వరూపం ద్వితీయ తృతీయపదాభ్యాం ప్రతీతముపాయముపేయంచ క్రమశః ప్రకాశయతి ద్వయమ్। తత్రోత్తమ పురుషేణ వివక్షితం అధికారివిశేషం అభిప్రేతం చోపాయాన్తరనైరపేక్ష్యం సమర్థ్య సంక్షిప్తం విరోధినివృత్త్యంశంచ విశదయతి చరమశ్లోకః ॥

ప్రథమరహస్యే ప్రణవః [illegible] కేచిదాహుః। స్వరూప ప్రతిపాదక మాత్ర పర ఇతి కేచిత్। తత్రాద్యే [illegible]

సర్వవాచకమూలేన సర్వవాచ్యమూల నారాయణవాచకేన కారణత్వం తదనుగుణ గుణయోగశ్చ వివక్షితః । తథా రక్షణ ప్రీణనాది ధాతువిశేష నిష్పన్నత్వేన నిరుపాధిక రక్షకత్వాదికం వివక్షితమ్ । స్వరూపనిరూపకతయా దేవతాంతరవ్యావర్తకతయా ఉపయోగవిశేషవత్తయాచ లక్ష్మీవైశిష్ట్యమప్యర్థతో వివక్షితమ్ । ఉకారస్య లక్ష్మీవాచకత్వే శాబ్దమేవ ॥

సోఽయమకారః ప్రథమపక్షే సమ్ప్రదానార్థక లుప్తచతుర్థ్యేక వచనాంతః । ప్రణవస్య సమర్పణ కరణమన్త్రత్వేన విధానాత్ తస్యచానుష్ఠేయార్థ ప్రకాశకత్వావశ్యకత్వాత్ । సమర్పణీయస్య తృతీయాక్షరేణ ప్రథమాంతేన ప్రతిపన్నత్వాత్ ఉద్దేశ్యస్య ప్రకృతిమాత్ర సిద్ధత్వాత్ తదనుగుణ విభక్తేః స్వీకరణీయత్వాత్ ॥

మనజ్ఞానే, మనపరిమాణే, ఇత్యాది ధాతువిశేషనిష్పన్నత్వేన మకారః జ్ఞానస్వరూప జ్ఞానగుణకాణుపరిమాణ జీవవిశేషరూపానుసంధాతృవాచకోపి సర్వశేషోపలక్షకః । జీవసామాన్యవాచకోపి విశేషపర్యవసాయీతివా అస్మచ్ఛబ్ద సమానార్థక ఇతివాఽత్ర ప్రభేదాః । సమర్పిత ఇతిపదమధ్యాహార్యమ్ । తథాచాకారవాచ్య స్వభావవిశిష్టాయాహం సమర్పిత ఇత్యుపాయ పరవాక్యార్థః ॥

ద్వితీయపక్షే — అకారస్తాదర్థ్యార్థకలుప్తచతుర్థ్యేకవచనాన్తః । ఉకారస్త్వవధారణార్థకః । అవధారణస్యాన్యయోగ వ్యవచ్ఛేదరూపత్వే అనన్యశేషత్వసిద్ధిః । అయోగవ్యవచ్ఛేదరూపత్వే పృథక్సిద్ధ్యనర్హత్వసిద్ధిః । తథాచ — అకారవాచ్యస్వభావ విశిష్టాయానన్యార్హ నిరుపాధిక శేషభూతోఽహ మితి స్వరూపపరవాక్యార్థః ॥

ఏవం నమశ్శబ్దస్థః మకారః ప్రణవస్థమకారఇవ ప్రత్యగాత్మ వాచకషష్ఠీ విభక్త్యంతః। విభక్త్యర్థస్తు ప్రకృతవివక్షిత శేషత్వ లక్షణస్సంబంధ విశేషః। నకారో నిషేధార్థకః। నిషేధానుయోగీచ అనుషక్త ప్రణవ మకారార్థః। తథాచ—స్వనిరూపిత శేషత్వా భావవానహమితి వాక్యార్థః। గుణానాం ప్రధానానువర్తితయా స్వ వ్యతిరిక్త సమస్త వస్తునిరూపిత నిరుపాధిక స్వామిత్వాభావవానితి ఫలి తార్థః। ఇదమేవ విశేష నిర్దేశప్రయోజనమ్। యద్వా—అహం నమమేతి స్వస్య స్వనిర్వాహకత్వం వ్యవచ్ఛిద్యతే। నిర్వాహ్య నిర్వా హక భావరూప స్సంబంధః షష్ఠ్యర్థః। నిర్వాహకత్వమేవవా స్వాతం త్ర్యమ్। యద్వా—స్వాతంత్ర్యమితిపద మధ్యాహార్యమ్। న మకా రానుషంగః। నమమ స్వాతంత్ర్యమిత్యర్థః। తచ్చ నిరపేక్ష కర్తృ త్వాహంత్వమ్। తథాచ—శ్రీమత ఏవ నిరుపాధికం స్వామ్యం స్వాతంత్ర్యంచ। జీవస్య పారార్థ్యం పారతన్త్ర్యం చేతి తారనమసోః సారార్థః॥

తథా—నమశ్శబ్దస్యాహిర్బుధ్న్యసంహితాగీత్యా స్థూల సూక్ష్మ పరరూపాస్త్రయోర్థాః విద్యంతే। తత్ర స్థూలోర్థః సపరి కరాత్మనిక్షేపః। సూక్ష్మార్థోఽహంకార మమకార నిషేధః। పరా ర్థస్తు—నకారః గత్యర్థకః। మకారః ప్రధానార్థకః విసర్గః పురుషోత్త మార్థకః। తథాచ—పరమాత్మైవ ముఖ్యోపాయః స్వప్రాప్త్యయ ఇతి॥

అథ నారాయణపదార్థః—నరస్య భగవతః ఇమే నారాః సర్వాణి తత్త్వాని। జన్య జనకభావ స్సంసర్గః। తేన స్వ వ్యతిరిక్త సర్వ వస్తునిరూపిత సర్వవిధ కారణత్వసిద్ధిః। ఈయతే ఇత్యయన మితి కర్మ వ్యుత్పత్త్యా వ్యాప్య మిత్యర్థః। నారాః అయనం యస్యేతి బహు।

స్త్రీహిణా సర్వవ్యాపకత్వసిద్ధిః । తదనుగుణ నిరతిశయసూక్ష్మత్వాది సిద్ధిశ్చ । ఈయతేఽస్మిన్నిత్యధికరణ వ్యుత్పత్త్యా నారాణామయనమితి తత్పురుషేణసర్వలయాధికరణత్వే వివక్షయాచపూర్వోక్త సర్వార్థసిద్ధిః ॥

అథవా—రీయతే ఇతి రః క్షయిష్ణుః వికారీ అచిదితియావత్। నరః నరః నగనైకాది శబ్దవత్ న శబ్దేన సమాసేన తద్విలక్షణః । చిదిత్యర్థః ॥ తేషాం సమూహః నారాః తేషా మయన మితి తత్పురుష పక్షే ఈయతేఽనేనేతికరణవ్యుత్పత్త్యా సర్వోపాయత్వం, ఈయతే సావితి కర్మవ్యుత్పత్త్యా సర్వోపేయత్వం, ఈయతేఽస్మిన్నిత్యధికరణ వ్యుత్పత్త్యా సర్వాధారత్వం సిద్ధ్యతి ॥ నిరుక్తోపాయత్వోపేయత్వోప యుక్తం పరత్వం సౌలభ్యంచార్థాత్సిద్ధ్యతః ॥ తథా—బహువ్రీహిణాఽన్తర్వ్యాప్తిః తత్పురుషేణ బహిర్వ్యాప్తిశ్చ సిద్ధ్యతః ॥

తతశ్చతుర్థీతాదర్థ్య సమ్ప్రదాన యోగ్యోపపదభేదేన యథార్హం గ్రాహ్యా ॥ తథాచ—రక్షకత్వం స్వామిత్వం ఉపాయత్వం నియంతృత్వం ఉపేయత్వం ఇత్యేతే భగవదాకారాః క్రమశః అకార చతుర్థీ నమోనారాయణ చతుర్థీ బోధ్యాః । తథా—అనన్యార్హ శేషత్వా నన్యోపాయత్వానన్యోపేయత్వాని జీవాత్మాకారాః ప్రధానాః క్రమా త్పదత్రయ బోధ్యా ఇతి విశేషః ॥

అత్ర నిష్కృష్టయోజనావిశేషాస్తు—మన్త్రోఽయమేక మేవ వాక్యం వాక్యద్వయం వాక్యత్రయమితి చ సమ్ప్రదాయ ప్రభేదాః । తత్రైకవాక్యత్వపక్షే ఉపాయపరం, ఉపేయపరంచేతి యోజనాద్వయమ్ । ద్వివాక్యత్వపక్షే—స్వరూపపరం, ఉపాయపరం ఉపేయపరం, ఇతి యోజనాత్రయమ్॥ త్రివాక్యత్వపక్షే—ప్రథమవాక్యద్వయం స్వరూపపరం, అనంతరమేకం వాక్యం ఉపేయపరమితి స్వరూపోపేయ

పర ఇత్యేకో యోజనావిశేషః ॥ ప్రథమమేకం వాక్యం స్వరూపపరం అనంతరవాక్యద్వయం ఉపేయపరమితి తాదృశ ఏవ ద్వితీయః ॥ ప్రథమవాక్యం స్వరూపపరం అనంతరద్వయం ఉపాయపరమితి స్వరూపోపాయపరఇతి తృతీయః ॥ ప్రథమముపాయపరం అనంతరద్వయముపేయపరమితి ఉపాయోపేయ పరస్తురీయః । క్రమేణ వాక్యత్రయం స్వరూపోపాయోపేయ పరమితి పంచమః ॥ ఆహత్య దశవిధో యోజనా విశేషః ॥ తదర్థాస్తు—

(1) ప్రథమః—ప్రణవప్రతిపాద్య స్వభావవిశిష్ట నారాయణోద్దేశ్యకమాత్మరక్షాభర సమర్పణం కరోమీతి ॥

(2) ద్వితీయః—ప్రణవప్రతిపాద్యస్వభావవిశిష్టనారాయణోద్దేశ్యకాం శేషవృత్తిం కరవాణీతి ॥

(3) తృతీయః—అకార నారాయణశబ్ద వాచ్య సర్వరక్షకత్వ సర్వాధారత్వాది విశిష్టాయైవ అహం నిరుపాధికానన్యార్హశేషభూతః । నమమహ్యం నవా కించిదపి మహ్యమ్ । నచ మమ నిరపేక్షం స్వాతంత్ర్యమితి ॥

(4) తురీయః—నిరుపాధికహవీరూపోయమాత్మా అకారవాచ్య నారాయణాయైవ భరతయా సమర్పితః । నమమేతి ॥ అత్ర సమర్పిత ఇతి పదాధ్యాహారః ॥

(5) పంచమః—అహమకారవాచ్య నారాయణాయైవస్యాంనమమస్యామితీష్ట ప్రాప్త్యనిష్టనివృత్తి ప్రార్థనారూపః । అత్రస్యామితి పదాధ్యాహారః ॥

(6) షష్ఠః—అకారార్థాయైవాహం శేషః । నమమహ్యమ్ । నారాయణాయ భవేయమితి । అత్ర భవేయమితిపదాధ్యాహారః ।

తదర్థస్తు---నారాయణోద్దేశ్యకం సర్వదేశదశా కాలోచితం సర్వవిధ కైంకర్యం కరవాణీతి ॥

(7) సప్తమః---అకారార్థాయైవాహం శేషః। నమమస్యాం నారాయణాయైవస్యామిత్యనిష్ట నివృత్తీష్ట ప్రాప్తి రూపోపేయ ప్రార్థనా రూపః ॥

(8) అష్టమః---అకారార్థాయైవాహం శేషః । నమమస్యాం నారాయణాయ స్యామిత్యనిష్ట నివృత్తీష్టప్రాప్తి ప్రార్థనోపలక్షితాత్మ నివేదనపరః ॥ అయనశబ్దే కరణవ్యుత్పత్త్యా భగవతః ఉపాయత్వస్యసిద్ధత్వాత్ ॥

(9) నవమః---అకారార్థాయైవ మకారార్థోఽహం భరత్వేన సమర్పితః । నమమస్యాం, నారాయణాయైవస్యామ్ ॥ ఇతి ॥

(10) దశమః---అకారార్థాయైవాహం శేషః । తస్మై ఆత్మ రక్షాభర సమర్పణం కరోమి ॥ న్యాస్యాయుణాయ భవేయమ్ ॥ సర్వదేశ సర్వకాల సర్వావస్థోచిత సర్వవిధ కైంకర్యం కరవాణీత్యర్థః ॥

ఇత్థం స్వరూపోపాయోపేయేషు ఏకస్య ద్వయోర్వా శాబ్దత్వేపీతర స్యార్థత్వమవగంతవ్యమ్ । సర్వేషాం శాబ్దత్వం చరమయోజనాయాం సిద్ధ్యతీతీయమేవ స్వరసతమాయోజనా ॥ ఇతి సర్వం చతురశ్రమ్ ॥

ఇతి మూలమన్త్రాధికారః.

అథద్వయాధికారః—(౨౮)

ప్రథమరహస్యే మధ్యమపదేన శబ్దతోఽర్థతో వా విహితము పాయవిశేషం తృతీయపదేన అభిహితం పురుషార్థవిశేషంచ విశదం ప్రకాశయతి ద్వితీయం రహస్యం । కఠవల్ల్యాం శ్రీప్రశ్నసంహితాదౌ చామ్నానాన్మన్త్రోఽయం శ్రుతిమూలకస్తాన్త్రికః । పూర్వాచార్య వాక్యమేతదితి కేషాంచిత్ప్రవాదోఽపి ఆప్తోపదిష్టమిత్యాద్యర్థః పరమాచార్యేణేశ్వరేణోపదిష్టమితి పరిగ్రహాతిశయార్థో వానుసంధేయః ॥

అస్యచ మన్త్రస్యోపాయోపేయరూపస్య వరణ సమర్పణ రూపస్య వాఽర్థద్వయస్య ప్రతిపాదకతయా ద్వయమితి వ్యవహారః । తస్మాదుపాయోపేయాంతరస్పర్శరహితః అత్రముఖ్యోఽధికారీ । తాదృశస్య మహావిశ్వాసవతః సముదాయ జ్ఞానపూర్వకమ్ సకృదస్యోచ్చారణమేవోత్తారకమితి శాస్త్రసమ్ప్రదాయవిదాంమతమ్ । యథా కథంచిద్భగవన్నా[illegible]రవచన పరామర్శేన కైముతికన్యాయసిద్ధః శాస్త్రసిద్ధోఽపిచ శరణ్యశరణాగతి తత్ఫల విశేషాత్ కార్త్స్న్యేన ప్రతిపాదయతో మన్త్రవిశేషస్య ప్రభావాతిశయః ॥

ద్వయస్యాస్యార్థమేవ సదాచార్యసమ్ప్రదాయసిద్ధం వివృతవాన్ పృథుగద్యేన భగవాన్ భాష్యకారః । తస్మాద్గద్యోక్తా స్సర్వేప్యర్థా అత్ర వివక్షితాః । గద్యేచాత్రద్వయమిత్యనంతరం వ్యాఖ్యాతప్రాయమితి పదముఖ్యాహృత్య వ్యాఖ్యానవ్యాఖ్యేయ భావస్సంగమనీయః । అనంతర భాగస్తూత్తర ఖణ్డవివక్షితార్థపరఇతి భావ్యః । విభావ్యశ్చ—ఏవమర్థానుసంధానేన సహ సదాద్వయంవక్తేతియోజనయాపి మూలమూలిభావః । ప్రపన్నస్య పరభక్త్యాదిమూలక కైంకర్య

లాభోక్తిస్తు దేహావసానకాలికహార్దానుగ్రహమూలక ఫలదశాతత్వేనేతి నానుపపన్నమత్ర కించిదపి ॥

తత్రాదౌ శ్రీమన్నారాయణపదేన శరణ్యం పరతత్త్వం ప్రకాశ్యతే । విశిష్టస్య శరణ్యతామవధారయతి శ్రీమత్పదమ్ । శ్రీశబ్దనిర్వచనంతు — శ్రిఞ్ సేవాయామితిధాతోః కర్మణి కర్తరిచ శ్రీయతే శ్రయతే ఇతివా శ్రీః ఇతి నిష్పద్యతే । తత్ర — స్వోజ్జీవనార్థిభిరాశ్రీయతే శ్రయతేచ సర్వేశ్వరం స్వాశ్రితానుజ్జీవయితుమిత్యర్థవివక్షాయాం వాత్సల్యాతిశయ నిబంధనం పురుషకారత్వముక్తం భవతి । సర్వైస్సేవ్యతే స్వయంచ భగవంతం సేవతే ఇత్యర్థవివక్షాయాం సర్వశేషిత్వం భగవచ్ఛేషత్వం చోక్తం భవతి । సర్వవస్తుభిః శ్రీయతే సర్వంచవస్తుశ్రయతే ఇత్యర్థ వివక్షాయాం సర్వాధారత్వం సర్వవ్యాపకత్వం చోక్తం భవతి ॥

ఏవం — శ్రు [illegible] ఇతిధాతోః ణ్యంతాదణ్యంతాచ్చ శృణోతి శ్రావయతీతి శ్రీరితినిష్పద్యతే । తతశ్శ్రీశ్చేతనానామార్తధ్వనిం శృణోతి శ్రావయతి చ భగవన్తమిత్యర్థ వివక్షాయాం పురుషకారకృత్యముక్తం భవతి ॥ తథా — శరణాగత సంరక్షణ లక్షణం ధర్మం భగవతస్సకాశాత్ శ్రుత్వా శ్రావయతి సమయవిశేషేచ భగవంతమిత్యర్థ వివక్షాయాం శ్రియోతిశయితమానృశంస్యముక్తం భవతి । తథా భగవతస్సకాశాత్ లోకహితం శ్రుత్వా శత్రూణామపి హితం శ్రావయతీత్యర్థ వివక్షాయాం లోకానుగ్రహైకస్వభావత్వముక్తంభవతి ॥

ఏవం — శౄహింసాయామితిధాతోః శృణాతీతి శ్రీరితినిష్పత్తౌ ఆశ్రితానాముపాయవిరోధినః ప్రాప్తివిరోధినశ్చ సమస్తస్యాపి పాపస్య నివర్తకత్వముక్తంభవతి॥ ఏవం — శ్రీఞ్ పాకే ఇతి ధాతోః శ్రీణా

తీతి శ్రీరితి నిష్పత్తౌ ఆశ్రితానాం కైంకర్య పర్యంత గుణ పరిపాకం జనయతీత్యుక్తం భవతి । ఏతేష్వర్థేషూపాయత్వోపయుక్తాః పూర్వ ఖణ్డే ప్రాప్యత్వోపయుక్తాస్తూత్తరఖణ్డే చానుసంధేయాః ॥

సామాన్యతః శ్రీమానిత్యుక్తావపి శ్రుతివశాచ్ఛ్రియో జగన్మాతుః పతిరిత్యర్థవివక్షయా పత్న్యాః పారార్థ్యం పత్యుః పరత్వం సౌలభ్యంచ ద్యోత్యతే । నిత్యయోగవివక్షయాతు—ఫలదశాయాముపాయదశాయాంచ శ్రియోఽవినాభావః ప్రతీయతే ॥

ఇత్థమపేక్షితం శ్రియః పురుషకారత్వమప్యధికయతి నారాయణ పదప్రతీతో గుణగణః । తత్ర—వాత్సల్యస్వామిత్వ సౌశీల్య సౌలభ్య సర్వజ్ఞత్వ సర్వశక్తత్వ పరమ కారుణికత్వ స్థిరత్వ పరిపూర్ణత్వ పరమోదారత్వ ప్రభృతయః ఉపాయత్వోపయుక్తాః ప్రాధాన్యేనాను సంధేయాః । ఉపేయత్వోపయుక్తాశ్శేషిత్వ [illegible]య భోగ్యత్వాద యస్తూత్తరఖణ్డే [illegible]

శ్రీమన్నారాయణ చరణావిత్యత్ర పదత్రయపక్షే తవేతిపద మధ్యాహార్యమ్ । చరణావితి దివ్యమంగళ విగ్రహముపలక్షయతి । తేన నిత్యదివ్యమంగళవిగ్రహయోగః ప్రధానతమోగుణోఽనుసంధేయః । అనుసంహితశ్చ భగవతో దివ్యాత్మస్వరూపే ప్రాగుపదర్శితే గుణగణే చ విశదప్రకాశ విరహిణాం జ్ఞానసంకోచం వినివర్తయతి । తాదృశ ప్రకాశ శాలినోఽపి కేచిదాచార్యాః దివ్యమంగళవిగ్రహభోగ్యతాతి శయేన భగవద్విషయే స్వాత్మానం దేహాత్మవాదినమాహుః ॥ తస్మాన్ముముక్షూపయుక్త శుభాశ్రయత్వయుక్తం దివ్యమంగళవిగ్రహ ముపాదేయతమం విదుః । అత్ర చిత్తాలంబనసౌకర్యాతిశయేన దాస

త్వోచిత్యాతిశయేన కృపోత్తంభకత్వాతిశయేన భోగ్యత్వాతిశయేన చ చరణావేవాశ్రయణీయౌ। శ్రీవిశిష్టస్య శరణ్యతాయాం విశేష్యస్య సర్వశక్తత్వ విరోధాది ప్రసంగస్తు విశేషణస్య పురుషకారతాయామపితుల్యః। అత్రేశ్వరస్వాతన్త్ర్య నియతత్వేన సమాధానం తత్రాపి తుల్యమ్ ॥

ఉపాయశ్శరణశబ్దార్థః। భగవత ఉపాయాన్తర స్థాననివేశేన స్వయత్నవినివృత్తిః; తయా చ భరన్యాసః ఫలతి ॥ ఉపాయాన్తర స్థానాపత్తి[illegible] ప్రపత్తిప్రకార ప్రదర్శనాయైవ సర్వఫలోపాయ భూతస్యాపి భగవతః విశిష్యేదానీముపాయత్వేనానుసంధానమిహ దర్శితమ్। ఉపాయాన్తర భూతభక్తిస్థానే ప్రపత్తేర్నివేశేపి ప్రపత్త్యంగక భక్తి సాధ్యం ఫలం ప్రపత్తివశీకృతేశ్వరీయ సహజ కారుణ్యాది స్వభావ నిబంధనమితి భగవత ఏవ తత్ర నివేశ ఇతి వ్యవహారః। సచనివేశః— అకించనస్యమమో[illegible]న్తరానుష్ఠానభరమనన్తేనైవఅనుష్ఠానసాధ్యః ఫల జననసంకల్పః భవతైవ భరతయా స్వీకర్తవ్య ఇతి ప్రార్థనయా భరస్వీకారలక్షణః ॥ ఏష ఏవ నిష్కృష్యమాణః స్వనిర్భరత్వపర్యంతం భరసమర్పణమిత్యుచ్యతే। తథాచ సాంప్రతముపాయశబ్దేన స్వయత్న వినివృత్తిపర్యంతభరసమర్పణం వివక్షితమితి సాంప్రతమేవ ॥

యతోఽపాయత్వ ప్రార్థనాసమర్పణయోః పృథగుక్తిః తత్రోపాయపదేన నిరుక్తార్థా వివక్షయా, భరసమర్పణస్పష్టీకరణాయ పృథగుక్తిరితి ప్రయోజనకల్పనయా వా, త్రింశలక్షణే సమర్పణే భరసమర్పణస్యానేనపదేన వివక్షయా వా పునరుక్తిః పరిహర్తవ్యా। ఏతాదృశం కేవల లక్ష్మీశోపాయత్వం విశేషతో న్యాసవిద్యాయాం వేద్యాకారః। తదాక్షిప్తశ్చ జ్ఞానశక్త్యాదిః ॥

ప్రపద్యే ఇత్యనేన మహావిశ్వాసరూపోధ్యవసాయవిశేషః ప్రత్యేతవ్యః । యాదృశే చ సతి విశ్వాసే తతః కదాపి న సంశయో న్మేషః తాదృశః ప్రథమక్షణావచ్ఛిన్నః ప్రపత్త్యంగభూతః । మాద విశ్వాసమప్యధికారిణం విశిష్యకటాక్షయితుం ప్రవృత్తః పూర్ణవిశ్వాసం కారయతీతి ప్రమాణప్రమితమ్ । ఇత్థమహావిశ్వాసకథనేనాపి ప్రార్థనా కథితా భవతి । అస్యామేవ ప్రార్థనాయాం గోప్తృత్వవరణమన్తర్భూతం న పృథగ్భూతం వేదితవ్యమ్ ॥

ఇదమత్రావధేయమ్—ఇష్టప్రాప్త్యనిష్టనివృత్తిలక్షణం ఫల ముత్తరఖణ్డేన ప్రార్థ్యతే । అంగప్రపత్తినిష్ఠస్యేవ స్వతంత్రప్రపత్తి నిష్ఠస్య భక్తిలక్షణోపాయ ప్రార్థనాఽస్తి । ఫలోపాయ పృథగ్భూతః సాధ్యాంశః ప్రార్థనీయోఽస్తి । తస్మాదకించన భరన్యాసి శరణ్యస్యైవ ఉపాయాన్తరస్థానాపత్త్యా భరస్వీకారాంశః ప్రార్థ్యత ఇతి వక్తవ్యం, తథాచ పూర్వోత్తరఖణ్డయోస్సంపిణ్డిత వాక్యార్థః—అకించనాయ మహ్యం భవతైవోపాయస్థానే స్థిత్వాఽభిమత ఫలవిశేషో దాతవ్య ఇతి యథోక్తమాత్మరక్షాభరనిక్షేపం కరోమీతి విశిష్ట ప్రార్థనాన్వితః పర్యవస్యతి ॥

అథోత్తమ పురుషేణ సిద్ధోపాయవశీకరణ లక్షణః పురుష ప్రయత్నసాధ్యః వ్యాజవిశేషః స్వకర్తృకతయా సిద్ధ్యతి । తదా చిత్యాఽనుగుణో భవతి కార్పణ్యరూపః పరికరః । ఏవమకించనాధి కారికభరసమర్పణ లక్షణోపాయకథనేన ధర్మాన్తరనైరపేక్ష్యమ ప్యర్థసిద్ధం భవతి । ఏవం చ శబ్దాన్వితేన ప్రపద్యే ఇతి పదేన మహా విశ్వాస గోప్తృత్వ వరణాత్మసమర్పణ కార్పణ్యరూపాణి చత్వారి

నిర్దిష్టాని । సవిశేషణ నారాయణపదేనానుకూల్యసంకల్పః ప్రాతికూల్యవర్జనంచ నిర్దిష్టే । ఇతి వివేకః ॥

పరికరాశ్చైతే సకృదేవానుష్ఠేయాః । వర్తమాన నిర్దేశస్తు బర్హిర్లవననిర్వాపాది మన్త్రేష్వివానుష్ఠానకాలాభిప్రాయమూలః । అత్ర — వర్తమాన నిర్దేశేన వర్తమాన దేహావధికం ప్రపత్తేరనుష్ఠాతవ్యత్వం వివక్షితం, యావత్ఫలం ప్రపత్తిపరికరభూతమహావిశ్వాసానువర్తనం వివక్షితం, ప్రపత్త్యనుష్ఠానవేళాయాం సంకల్పితస్యానుకూల్యాదేః ప్రపత్తిపరికరతయా యావత్ఫలమనువర్తనీయత్వం వివక్షితం, రాగప్రాప్త ప్రపత్తిలక్షణభోగానువర్తనం వివక్షితమితి పక్షచతుష్టయం ప్రమాణ విరుద్ధం వేదితవ్యమ్ ॥

ఇత్థం పూర్వఖణ్డేన సర్వశరణ్యత్వం శరణాగతిస్వరూపం తత్పరికరః తత్రాధికారి[illegible]త్యేతచ్చతుష్టయం ప్రకాశితమ్ । తేనానన్యోపాయత్వం సిద్ధం । మహోదారభూతస్య శరణ్యస్య సర్వోత్కృష్ట విషయకస్య వశీకరణవిశేషస్య, శేషత్వైకరసస్య స్వస్వరూపస్య చానురూపం ఫలం సమస్త విరోధి నివృత్తిపర్యన్తం కైంకర్యముత్తరఖణ్డేన ప్రార్థ్యతే । తేనానన్య ప్రయోజనత్వముక్తం భవతి ॥

అత్ర సవిశేషనారాయణశబ్దః ప్రాప్యత్వానుగుణం స్వామిత్వాదికం అనన్తగుణవిభూతి విశిష్టస్య స్వామినః సర్వైరపి ప్రకారైః నిరతిశయం భోగ్యత్వంచ యథాప్రమాణం ప్రాధాన్యతః ప్రకటయతి । ఏవముభయవిభూతివిశిష్టస్య ప్రాప్యతాయామపి, ఆత్మహవిరుద్దేశ్యతయా, శేషత్వనిరూపకతయా, తన్నిబంధన కైంకర్య ప్రతిసంబంధితయా చ దంపత్యోః ప్రధానప్రాప్యతాం ప్రదర్శయతి

శ్రీమచ్ఛబ్దః । శ్రీశబ్దస్య ప్రాగుక్తార్థేషు సేవ్యత్వాదికమత్ర వివక్షితమ్ । శ్రీమత ఇత్యేతావతా విశేష్యసిద్ధావపి సర్వవిధ కైంకర్యోపయిక ప్రీతివిశేష ప్రయోజకీభూత పరిపూర్ణానుభవలాభాయ నారాయణాయేతి విశేష్యపదమ్ ॥ తాదర్థ్య లక్షణ శేషత్వస్య సిద్ధతయా తదనురూపం సాధ్యం పరిపూర్ణానుభవపూర్వకం కైంకర్యం ప్రార్థనీయం చతుర్థ్యా లక్ష్యతే । తేన భవేయ మితి పద మధ్యాహార్యమ్ ॥

ఏవం ప్రాధాన్యేన ప్రథమమిష్టప్రాప్తిం సంప్రార్థ్యానంతర మనిష్టనివృత్తిర్నమసా ప్రార్థ్యతే । ఇష్టప్రాప్తినయైవ సామాన్యతోఽనిష్టనివృత్తి సిద్ధావప్యనన్యోపాయత్వా నన్యశేషిత్వా నన్యప్రయోజనత్వ ప్రత్యనీకరూపాణాం రక్షణవిరోధి శేషత్వ విరోధి కైంకర్య విరోధినా మనిష్ట విశేషాణాం వినివృత్త్యై పునరుపన్యాసః । అత్రాపి స్యామితిపదమధ్యాహార్యమ్ । నమమస్యామితి తదర్థః । ఇయం అహంకార నివృత్తి ద్వారా సర్వానిష్ట నివృత్తి పరా యోజనా । కించిత్స్యాదితి వాక్యమధ్యాహార్యమ్ । నమమ కించిత్స్యాదితి తదర్థః । ఇయం సర్వవిషయ మమకార నివృత్తి ద్వారా సర్వానిష్ట నివృత్తి పరా యోజనా । అత్ర కేచిత్కాలాంతరానుభవన్యాయేనశంకితైః స్వాధీనస్వార్థ కర్తృత్వ స్వాధీనస్వార్థభోక్తృత్వాది లక్షణైః ప్రధానదోషైరసంస్పృష్టమిష్టం ప్రార్థ్యతే ఇత్యనుసందధతే । కేచిచ్చ నమసా నిర్భరత్వముచ్యతే ఇతి స్వనిర్భరత్వపర్యంతం భరసమర్పణముచ్యతే ఇత్యనుసందధతే ॥

ఇదమిష్టప్రియమపి నమమేతివత్ అహం శ్రీమతే నారాయణాయేతి భర ఫల సహితం స్వాత్మానం పరమాత్మని సమర్ప్య నమమేతి తత్ర స్వసంబంధో నిషిధ్యతే ఇతీయం సమర్పణ పరా యోజనా ।

అత్ర పూర్వఖణ్డోఽంగపంచక పరః । ఉత్తరస్త్వంగిపరః । చతుర్థీ పర సంబంధవిధితత్పరా । నమస్తు స్వసంబంధ నిషేధ తత్పరమ్ । పరనిర పేక్ష కర్తృత్వాది నిషేధ తత్పరం వా । వస్తుతస్తు - స్థూలప్రక్రియ యా నమశ్శబ్దస్య సమర్పణవాచిత్వ ముచితం వక్తుమ్ ॥

ఇదమత్ర వివేక్తవ్యమ్—కృత్స్నస్య ద్వయస్యాత్మసమర్పణ పరత్వే స్వరూపానురూపః ఫలవిశేషోఽర్థ సిద్ధో భవతి । ఉత్తరఖణ్డస్య పూర్వోక్తరీత్యా ఫలపరత్వే పూర్వఖణ్డే శరణశబ్దాన్విత క్రియాపదేన సమర్పణం వివక్షితమిత్యనుసంధేయమ్ ॥

ఏవం ద్వయఘటకపదైః క్రమేణశబ్దతోఽర్థతశ్చ ప్రకాశితానాం ప్రధానానాం పదార్థానామయమనుక్రమః—పురుషకారయోగః తన్నిత్యత్వం ఉపాయవైశిష్ట్యం శరణ్యగుణపూర్ణత్వం సంబంధవిశేషః దివ్యమంగళవిగ్రహయోగః తత్ర శేషభూతస్యోచితమవలంబనం తతోఽపాయత్వప్రకారః ఉపకరణవిశే[illegible] పరికరవిశేషాః ప్రాప్య వైశిష్ట్యం గుణవిభూతి విశిష్ట ప్రాప్యత్వం కైంకర్య ప[illegible]సంబంధిత్వం కైంకర్యప్రార్థనా సర్వవిధ కైంకర్యలాభః సర్వానిష్టనివృత్తిః తస్య చాత్యంతికత్వం పరాధీనం పరార్థంచ కర్తృత్వం తథావిధంచ భోక్తృత్వమిత్యాదయః తదపేక్షితాశ్చ మార్దవాదయ ఇతి ॥

యద్యపీదం మన్త్రరత్నం శారీరకశాస్త్రవత్ ఉత్పత్తిక్రమమను సృత్య తత్త్వహితపురుషార్థాన్ ప్రతిపాదయతి । తథాపి "ముము క్షుర్వై శరణమహం ప్రపద్యే" ఇతి శ్వేతాశ్వతరమన్త్రవదర్థక్రమా నురోధేన ఫలప్రతిపాదకం వాక్యం ప్రథమమనుసంధేయమ్ । తథా మూలమన్త్రేఽప్యయం క్రమ ప్రకారో వివక్షిత ఇత్యాచార్యాణా మాశయః ॥

అతస్త్రిరహస్యత్రయాణామవాన్తరవాక్యానాముపాయప్రధానతయా ఏకవాక్యతాపర్యవసానప్రకారస్త్విత్థమ్—సర్వస్వామినః సర్వప్రకార నిరతిశయభోగ్యస్య శ్రియా నిత్యయుక్తస్య నారాయణస్య చరణయోః శేషత్వైకస్వరూపానురూపస్య సర్వదేశ సర్వకాల సర్వావస్థోచితస్య సర్వవిధస్య పరిపూర్ణ కైంకర్యస్య ప్రతిబంధకీభూత సర్వకర్మ నివృత్తి పూర్వకస్య ప్రాప్తయె అత్యంతాకించనోఽహం స్వరక్షాభరాదిషు మమాన్వయో యథా నస్యాత్తథా శ్రీమతో నారాయణస్య చరణయోః అంగపంచకసంపన్నమాత్మరక్షాభరసమర్పణం కరోమీతి ॥

ఇతి ద్వయాధికారః.

చరమశ్లోకాధికారః—(౨౯)

ఏష నారాయణః శ్రీమాన్ క్షీరార్ణవనికేతనః ।
నాగపర్యంకముత్సృజ్య హ్యాగతో మధురాం పురీమ్ ॥

ఇత్యుక్తరీత్యా శ్రియఃపతిః సర్వేశ్వరః సాధుపరిత్రాణాయ దుష్కృద్వినాశాయ ధర్మసంస్థాపనాయచ ద్వారకానాయకత్వేనావతీర్య నిరతిశయ సౌలభ్యేన పాణ్డవానాం శరణముపగతానాం దూతస్సన్ అర్జునం రథినం ఆత్మానం తస్యవిధేయం సారథించ చకార । సచార్జునః స్వాత్మానం నిమిత్తీకృత్య సర్వేశ్వరః స్వప్రతిజ్ఞాం సత్యాపయిష్యతి । పరోక్షేచ బంధుజనాః వినశిష్యంతీత్యనధాస్థానస్నేహ జనిత శోకేన అస్థానకారుణ్యేన యుద్ధేష్వాచార్యాదీనాం హననం పాపం కర్మేత్యధిమాత్రభయేనచ వ్యాకులస్సన్ శ్రేయో జిజ్ఞాసయా భగవంతమేవ శరణం ప్రాపద్యత ॥

సోఽపి భగవాన్ తస్య శోకాద్యపనోదనాయ దేహాదివ్యతిరిక్తస్య పరశేషతైకరసస్య నిత్యస్యాత్మనః స్వరూపం నిరుక్త్వాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానవతః పరమపురుషార్థలాభాయ పరంపరయా కారణభూతం కర్మయోగం జ్ఞానయోగం సాక్షాత్కారణం భక్తియోగంచ సపరికరముపాదిక్షత్ ॥

అథచావిలంబేన పరమపురుషార్థప్రాప్తయే సముపజాతత్వరాతిశయం, ఉపాయదౌష్కర్యనిశ్చయాత్, అపేక్షితజ్ఞానశక్తిసమవధానేఽప్యతిశయితావధాన చిరకాల సాధ్యోపాయ స్వభావ విమర్శజనితాభిమతసిద్ధ్యనిశ్చయాచ్చ నిరతిశయశోకావిష్టం అర్జునం వ్యాజీకృత్య పరమకారుణికో గీతోపనిషదాచార్యః సకలవిధ పురుషార్థసాధారణ సాధనభూతం ఆనుకూల్య సంకల్పాద్యతిరిక్త పరికర నిరపేక్షం క్షణమాత్రసాధ్యం రహస్యతమముపాయవిశేషం శ్రోతవ్యశేషరహితం యథా తథా ఉపదేశపర్యవసానభూతేన చరమశ్లోకేన సకలలోకరక్షార్థముపదిశతి—సర్వధ[illegible]ర్మా[illegible]ముద్యప[illegible]వద్గీతాభాష్యే ద్వితీయయోజనాయాం ప్రపత్తేరుపాయవిరోధి నిరసన మనుగృహీతం । గద్యేతూపేయవిరోధినిరసనమ్ । తథాప్యుభయత్రోభయముపాదేయం నాన్యతరేణాన్యతరద్వ్యవచ్ఛేదనీయమ్ । న్యాయసామ్యాత్ ప్రమాణాంతరానుసారాచ్చ ప్రపదనస్య సకలాభిమతసాధనత్వమనాకులమ్ ॥

శ్రుతిసిద్ధస్యాస్యరహస్యతమస్యార్థస్య శరణ్యేన సర్వేశ్వరేణ స్వయముపదిష్టత్వాత్ పద్యమిదముపాయవిశేషప్రధానమపి శ్వేతాశ్వతరే ముముక్షుర్వై శరణమహం ప్రపద్యే ఉత్తమపురుషశ్రవణవశౌచిత్యాయాత మధ్యమపురుషఘటితం సదపి అవశ్య కర్తవ్యత్వోపయుక్తాచార్యానుజ్ఞారూపవిధావపి పర్యవస్యతీత్యవధేయమ్ ॥ అత్ర

పూర్వార్ధముపాయం విదధాతి । ఉత్తరార్ధం ఫలనిర్దేశాదిముఖేన తచ్ఛేషభూతమ్ । విధిర్నామ—ఆప్తస్య హితకామస్య నియోగః । సచ లిఙాదిశబ్దవాచ్యః ప్రవర్తకః అభిప్రాయః ॥

ధర్మశబ్దః శాస్త్రైకసమధిగమ్యం పురుషార్థసాధనమభిధత్తే । బహువచనం అంగివ్యక్తి బాహుల్యం వ్యనక్తి । సర్వశబ్దః పరికర సామస్త్యంవక్తి । పరికరస్యాపి ధర్మలక్షణ క్రోడీకృతత్వాత్సామానాధికరణ్యోపపత్తిః । తథాచ సకలాఙ్గసహిత సకలాంగిలాభః । ఏకశబ్ద ప్రతిసంబంధితయా సర్వశబ్ద యోజనాయాం అంగిభూత నానావిధానాం ధర్మాణాంకాత్స్న్యం కథయతి । సామాన్యేన ప్రయుక్తోప్యత్ర ధర్మశబ్దః ప్రకరణవశాత్ మోక్షసాధనతయా శాస్త్రవిహితాని నానాప్రకారాణ్యుపాసనాన్యభిదధాతి ॥

పరిత్యజ్యేత్యత్ర ధాత్వర్థస్త్యాగః ఆకించన్యానుసంధాన మూలకోపాయాన్తరవైరాశ్యమ్ । సర్వశబ్దార్థః సర్వేణాపిప్రకారేణ తస్యాతిశయితత్వమ్ । తచ్చ పూర్ణానుష్ఠానాశక్తౌ యథాశక్త్యనుష్ఠానం తదశక్తౌ అనుకల్పానుష్ఠానం తత్రాప్యశక్తౌ ప్రపాయోపాయానుష్ఠానం వా కరిష్యామీతి సర్వప్రకారాయాః దురాశాయాః రాహిత్యేన విశిష్టత్వమ్ । ల్యప ఉత్తరకాలికత్వమర్థః । అవస్థిత ఇత్యధ్యాహారః॥ తథాచ “అనిత్యమసుఖం లోకమిమం ప్రాప్య భజస్వమామ్ ” ఇత్యాదివత్) సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్యావస్థితస్త్వమిత్యనువాదః । అస్యాధికారి విశేష ప్రదర్శనం ప్రయోజనమ్ ॥

అథవా—పరిత్యజ్యేత్యంతస్య ‘ఉపసీయ వేదమధ్యాపయేత్’ ఇత్యాదివద్విధిరూపత్వే—ఆకించన్య ప్రతిసంధానరూపం కార్పణ్యం

ప్రపత్త్యంగతయా విధీయతే ఇత్యభ్యుపగన్తవ్యం, తాదృశానుసంధాన లాభశ్చ ధాత్వర్థే జ్ఞానమప్యంతర్భావ్య సర్వధర్మకర్తృకత్వకర్మక త్యాగం విజ్ఞాయ సర్వధర్మస్వరూపయోగ్యతా రాహిత్యమనుసంధాయేత్యర్థ వివక్షయా కథంచిత్ వక్తవ్యః । వస్తుతస్తు—పరిత్యజ్యేత్యస్యానపేక్ష్యేత్యర్థ వివక్షయా స్వేతరస్య కస్యాపి శమదమశౌచాచమనాది లక్షణస్య ధర్మస్యాపేక్షాభావో నైరపేక్ష్యమత్ర విధీయతే ఇతి యుక్తః పంథాః ॥

అత్ర విధిపక్షే—కర్మయోగ జ్ఞానయోగ భక్తియోగరూపాణాం స్వరూపతస్త్యాగోంగతయా విధీయత ఇతి వాక్యార్థ వర్ణనం ప్రపత్తేస్సర్వాధికారికత్వవిరుద్ధమ్ । ధర్మానుష్ఠానశక్తం ప్రతిహి ధర్మత్యాగో విధీయేత । శక్తమాత్రాధికారికత్వాభ్యుపగమస్తు అకించనాధికారికత్వ పర సర్వశాస్త్రసమ్ప్రదాయవిరుద్ధః । భగవదత్యంత పరతంత్రతయా సర్వోపాయేష్వశక్త ఏవేతి త్యాగవిధిరేవ యుక్త ఇతివాదోఽపి, అశక్తతయైవ త్యాగస్యస్వతః ప్రాప్తతయా విధేయత్వాసంభవేన విరుద్ధః । విరుద్ధశ్చ తుల్యన్యాయతయా శరణం వ్రజేత్యుత్తరవిధినాపి । శక్తం ప్రతివిధిరశక్తం ప్రత్యనువాద ఇతికల్పనంతు ఏకప్రయోగ విరుద్ధమ్ ॥

శక్తమాత్రాధికారికత్వే గురులఘూపాయ వికల్పానుపపత్తిః అర్థాద్యర్థినః కృషివాణిజ్యాదిలక్షణ గురులఘూపాయ వికల్పోఽధికారి విశేష వ్యవస్థయైవోపపన్న ఇతిలోకేపి సిద్ధమేతత్ । అథ శక్తస్యైవ లఘూపాయ ప్రరోచనార్థం గురూపాయం పిధాయ తస్యైవ నిషేధః క్రియతే ఇతిచేత్—అధికారి భేదాభావే వ్యాహతమేవైతత్ । అను

పాయానాముపాయత్వేనవిధానంతు శ్రుతిస్మృత్యాదీనామప్రామాణ్య
ప్రసంగదూషితమ్ ॥

అథ పూర్ణజ్ఞానవిశ్వాసః ప్రపదనేఽధికురుతే మందజ్ఞానవిశ్వా
సస్తూపాసనే ఇత్యధికారివిశేష సిద్ధిరితి చేత్ — పూర్ణజ్ఞానవిశ్వాసవతాం
పరమాస్తికానాం చరమంచశ్లోకం దృష్టవతాం వ్యాసాదీనాముపాసనా
నధికారప్రసంగః। వస్తుతః ప్రపన్నానామేవ తేషాం లోకసంగ్రహార్థ
ముపాసనానుష్ఠానమితి కల్పనంతు స్వాధికారవిరుద్ధేన అనుష్ఠానేన లోక
సంగ్రహణస్య ప్రత్యవాయాపాదకత్వాత్ సంన్యాసినామపి స్వాశ్రమ
విరుద్ధేన గృహస్థైకాంతధర్మేణ లోకసంగ్రహకరణప్రసంగాపాతాచ్చ
పరాహతమ్। అనుచితం చ కైంకర్యబుద్ధ్యాపి ప్రపన్నానాం స్వాధికార
విరుద్ధధర్మానుష్ఠానమ్ ॥

అథ స్వవిహిత స్వశక్యయావద్ధర్మాణాం స్వరూపేణ పరిత్యా
గోంగతయా విధీయేత తస్మిన్పక్షే, స్వస్వాధికారికత్వవిరోధః సర్వత్ర
శక్యయావద్ధర్మత్యాగసంభవాత్॥ ఇతి చేదత్రోచ్యతే — ప్రపత్త్యుత్తర
కాలావచ్ఛిన్నః త్యాగో వా ఆహోస్విత్ ప్రపత్త్యనుష్ఠానక్షణావచ్ఛి
న్నో వా వివక్షితః। ఆద్యే స్వీయవర్ణాశ్రమధర్మాన్ అహింసాసత్య
వచనాది సామాన్యధర్మాన్ ఆచార్యవందనాదివిశిష్టధర్మాంశ్చ పరి
త్యజ్య పశుమృగపక్ష్యాదివద్వర్తితవ్యం ప్రపన్నైరితి స్యాత్। అనంతరే —
తదానీమసంభావితానాం త్యాగవిధికల్పనానర్థక్యాత్ సంభావితా
నాం చ క్షేత్రవాసశిఖాయజ్ఞోపవీతోర్ధ్వపుండ్రాదీనాం పరిత్యాగస్య
ప్రపత్త్యంగతా స్యాత్ ॥

అథ స్యాత్ కర్మాదీనాం స్వరూపత్యాగాసంభవేఽపి ఉపాయతా
బుద్ధిత్యాగవిధిరితి ॥ నస్యాత్। ఉపాయతా బుద్ధిత్యాగపూర్వకమను

ష్ఠిత స్వరూపస్యాంగతాపాతేన అకించనాధికారికత్వ నైరపేక్ష్యాద్య సిద్ధ్యాపత్తేః । దేవతాంతర ధర్మత్యాగస్తూపాసక సాధారణ ఇతి న కశ్చిద్విశేషః । తస్మాదుక్తః పంథా ఏవ సుపన్థాః ॥

అత్రాస్మిన్నైరపేక్ష్య విధిపక్షే ప్రతియోగి ప్రాప్తిస్తు విద్యాంతరాంగతయాధీతానాం వర్ణాశ్రమధర్మ శమదమ గతిచింతనాదీనాం సర్వవేదాన్త ప్రత్యయ న్యాయాయాతముపసంహార ముపజీవతీతి స్ఫుటమేతద్వేదాన్తవిదామ్ । తతశ్చానుష్ఠానం త్యాగో వా ప్రపత్తేః సాంగం, కింతు అత్రాశక్య నైరాశ్యమధికార కోటిం ప్రవిశతి । నిత్య నైమిత్తికానుష్ఠానమాజ్ఞానుపాలన లక్షణం కైంకర్యకోటిం ప్రవిశతి । ప్రపత్త్యనుష్ఠాన కాలావచ్ఛిన్నస్యానుకూల్యసంకల్పమాత్రస్యైవాంగతయా శ్రవణాత్ అనంతర కాలావచ్ఛిన్నమనుష్ఠానం ఆజ్ఞా కైంకర్యతయా స్వవిధిప్రయుక్తం న తు తాదృశ సంకల్ప ప్రయుక్తమితి న తస్యాప్యంగత్వశంకాప్రసంగః ॥

తర్హి నిత్యనైమిత్తికానంతర్భూతానాం ప్రభూత కైంకర్య లక్షణానాం కర్మణాం కిం ప్రయోజకమ్? నతావదుపాయాంతరం పరిత్యక్తవ్యత్వాత్ నాప్యుపాత్తోపాయః నిరపేక్షత్వాత్ । నాప్యకరణే ప్రత్యవాయః నిత్యనైమిత్తిక విలక్షణత్వాత్ । నచాపి ఫలాన్తరం హేయత్వాత్ । న చ స్వయంప్రయోజనత్వం పారతన్త్ర్య విరుద్ధత్వాత్ । న చ భగవదభిప్రాయః అనపరోక్షత్వాత్॥ ఇతి ॥ అత్రోచ్యతే—భగవద్విషయక ప్రీతివిశేషఏవ । సచ సత్త్వోత్తర స్వస్వభావానుగుణః సుహృత్సుతాద్యుపలాలనేష్వివ భగవత్ప్రీణనేషు శాస్త్రదృష్టేషు ప్రవర్తక ఇతి వేదితవ్యమ్ ॥

అథ నచాసౌ ప్రపన్నః శాస్త్రవశ్యః అపితు స్వరూపవశ్యః స్వరూప వివేక ఏవహి అస్య త్యాజ్యోపాదేయ విభాగనిర్ణాయక ఇతి। నైవమ్—శాస్త్రానాదరేణ కేవలం స్వరూపవిజ్ఞానం ప్రభవతి త్యాజ్యోపాదేయౌ వివేచయితుం, అపితు స్వరూపవివేకః సూచయత్యౌచిత్యమాత్రం అన్యథా యావన్మోక్షాపరోక్షమాత్మరుచేరేవ నియామకత్వాత్ ఉపచారాపచార విభాగానుపపత్తిః। విధినిషేధ విభాగానుపపత్తిశ్చ॥ అత ఏవ కుర్యాత్ప్రీత్యైవకారితః। ఇతి యామునముని వచనేపి ఏవకారః న శాస్త్రం వ్యవచ్ఛినత్తి కింతు ప్రీతేః ప్రేరకత్వాతిశయం ద్యోతయతి॥

ఏవంచ ప్రపన్నానామపి శాస్త్రవశ్యత్వానపగమాత్ శాస్త్రోక్తకైంకర్యాణామేవ కర్తవ్యత్వాచ్చ విధినిషేధలంఘనపక్షః విహితనిషిద్ధత్యాగపక్షః వర్ణాశ్రమధర్మమాత్రత్యాగపక్షః తత్ర వికల్పపక్షః అనుష్ఠానపక్షే భగవత్ప్రీతిలక్షణాభ్యుదయాభావః కేవలం నతు ప్రత్యవాయ ఇతి పక్షః తథా లోకవిరోధరూప ఏవ ప్రత్యవాయ ఇతి పక్షః ఇత్యాదయః పక్షాః శాస్త్రసంప్రదాయ విరుద్ధా వేదితవ్యాః॥ యద్యపిచ సంధ్యాదివిధయః ధర్మశాస్త్ర సూత్రేషు ఇతిహాస పురాణేషు భగవచ్ఛాస్త్ర సంహితాసుచ భిన్నభిన్న ప్రకారా దృశ్యంతే। తథాఽపి తత్తత్సంప్రదాయ నియతః తత్తద్విశేష ఇతి నా వ్యవస్థా ప్రసంగః॥ తథా శాస్త్రవ్యవస్థా సిద్ధ్యర్థం భక్తజన్మాది చింతనమపి నానర్థమావహతి, అపితు అవజ్ఞార్థమేనతత్ అనర్థమాదధాతీతి॥

తథాచ విధిపక్షే—కార్పణ్యానుసంధానం ధర్మాంతర నైరపేక్ష్యం అశక్యారంభ నివర్తనం అశక్యాభినివేశనివర్తనం బ్రహ్మాస్త్ర

న్యాయేన ధర్మాంతర విరోధశ్చేత్యేతే పంచార్థాః। అనువాదపక్షే అధికారవిశేష ఇతి షడిమె ప్రథమపాదార్థాః ॥

అస్మింశ్చోపాయ విశేషే భగవతః నిరపేక్షోపాయత్వం విశేషతో ద్యాకారః। తత్ర ప్రధానతయా పరికరతయాచాపేక్షితా స్సర్వాకారాః మామేకమిత్యనేన వివక్ష్యంతే। తత్రాదావవతార రహస్యజ్ఞానమూలం సర్వసౌలభ్యం స్వాతంత్ర్యం శుభాశ్రియత్వ లక్షణదివ్యమంగళ విగ్రహయోగిత్వం అవసర ప్రతీక్షత్వమభిముఖత్వం స్వామిత్వవాత్సల్య జ్ఞానశక్తి కారుణ్యాదికంచ మామిత్యనేనవివక్ష్యతే॥

ఏకశబ్దేనతు ప్రాప్యస్యైవ ప్రాపకత్వం నిరపేక్ష కర్తృత్వం ప్రపత్తేః వ్యాజమాత్రత్వం ఉపాయాంతరాసహితత్వం తదంగైరప్య నన్వితత్వం సకల సాధ్యసాధనత్వం చేతి షడర్థాః ప్రతిపాద్యంతే। కేచిత్తు ఏకశబ్దేన దేవతాంతరం వ్యావర్తయన్తి। తేన శ్రియమపి వ్యవ చ్ఛిన్దన్తి। తతశ్చోపాయద్విత్వ ప్రసంగం వారయన్తి। తత్తు—అనన్య పరానేక శ్రుతిస్మృతి గురూక్త్యనుసారేణ విశిష్టస్యైవ ప్రపత్త్యవ్యత్వ నిర్ణయాదసుందరమ్॥ అన్యేతు భగవతి స్వవిషయక స్వీకారస్యాపి నైరపేక్ష్య బుద్ధిరేక శబ్దార్థ ఇతి కథయన్తి। తత్రాపి దృష్టివిధిత్వా పత్త్యావ్రజేతి స్వవచన విరోధాపత్త్యాచ అస్వరసతావేదితవ్యా॥

తత్ర సిద్ధోపాయం ప్రతి సాధ్యోపాయస్య ప్రపదనస్య వ్యాజ మాత్రతాముపజీవ్య "ప్రపదనం నామ—సంబంధజ్ఞానమాత్రం సిద్ధో పాయ ప్రతిపత్తిమాత్రం అనివారణమాత్రం అనుమతిమాత్రం అచిద్వ్యావృత్తిమాత్రం చైతన్యకృత్యం చిత్తసమాధానం అధికారి విశేషణ మి"త్యతివదన్తి విద్వాంసః। ఏతత్సర్వం శరణం వ్రజేతివిధి విరుద్ధ సమానహతిచాతిప్రసంగమ్॥

తథాహి—ఆద్యపక్షద్వయే తాదృశజ్ఞానస్య వాక్యజన్యరూపత్వే మోక్షోపాయత్వే చ అవిధేయ జ్ఞానవాదాభ్యుపగమాత్ భాష్యాది విరోధః । అనన్తర కర్తవ్య జ్ఞానరూపత్వే తు ఇష్టాపత్తిః । అనివారణ మాత్రమితి తృతీయపక్షే స్వస్మిన్ననివారణ శక్తేరభ్యుపగన్తవ్యత్వాత్ ఈశ్వరస్యేశ్వరత్వం సఙ్కుచితం స్యాత్ । అపరాధకరణేన నివారయతి చేత్ ప్రసాదనకరణేన భవితవ్యమ్ । స్వరతఃశాథః స్వవ్యాపారేణ నివారయతి చేత్ సుషుప్త్యాద్యవస్థాసూపాయసిద్ధ్యా మోక్షప్రసఙ్గః । అనుమతిమాత్రమితి తురీయపక్షే చైతన్య కృత్యమితి షష్ఠపక్షే చ ఉపాసనా విశేషప్రసఙ్గః । అచిద్వ్యావృత్తిమాత్రమితి పఞ్చమపక్షే తు ప్రాతికూల్యస్యాప్రయోజకత్వాత్సర్వముక్తిప్రసఙ్గః । చిత్తసమాధాన మితి సప్తమపక్షే సమాధానస్య ఫలానుపయుక్తత్వే పురుషరుచి భేదేన భిన్నత్వాత్ యథేష్టాచరణ ప్రసఙ్గః । ఉపయుక్తత్వే త్విష్టాపత్తిః ॥ అధికారి విశేషణమిత్యష్టమపక్షేఽపి ప్రపదనస్య ఫలతత్కామనాభ్యాం భిన్నత్వాత్ విధేయాన్తరశూన్యత్వాచ్చ ప్రతిక్షిప్తో వేదితవ్యః ॥

శరణం ప్రపద్యే ఇత్యనేన సపరికరాత్మనిక్షేపోఽభిధీయతే । ప్రపద్యే ఇత్యత్రానుష్ఠాత్రనుసన్ధానరూపత్వాదుత్తమపురుషః । అత్ర త్వభిముఖచేతనం ప్రతి విధీయమానత్వాన్మధ్యమపురుషః । అత్యన్త పరతన్త్రస్యాపి చేతనస్య జ్ఞానేచ్ఛాపూర్వక ప్రయత్నాశ్రయత్వరూపం కర్తృత్వం స్వాభావికం ఫలదశా సంసారదశా సాధారణమ్ । ఫలదశాయాం కైఙ్కర్యకర్తృత్వం కేవలమీశ్వరేచ్ఛానువిధాయి స్వేచ్ఛానిబన్ధనమ్ । సంసారదశాయాం బన్ధహేతురాకార ఏవ త్యాజ్యః ॥ మోక్షహేతుస్తూపాదేయ ఏవ । కస్మింశ్చిత్ కార్యవి[illegible] తాదృశ ప్రవృత్త్యాశ్రయత్వాత్ జీవః కర్తా ప్రవర్తకత్వాదీశ్వరః కారయితా ।

తాదృశ ప్రవృత్తేరవిహంతృత్వాదుపేక్షకః । అనుమతత్వాదనుమన్తా । సహప్రవృత్తత్వాత్సహకారీత్యుచ్యతే ఇతి విషయభేదాదవిరోధః ॥

ఏవం స్వబుద్ధిపూర్వక ప్రవృత్తిశక్తేః జీవస్య నియోగయోగ్యత్వాత్ వ్రజేతి విధిర్నానుపపన్నః । ఏవం విహితస్య నిక్షేపస్య సకృత్కృతశ్శాస్త్రార్థ ఇతి న్యాయస్యాపవాద విరహాత్ సకృదేవ ప్రపన్నాయేత్యాదివచనబలాచ్చ సకృత్కర్తవ్యత్వం సుప్రతిష్ఠితమ్। సర్వశక్తే పరమోదారేచ న్యస్తభరస్య ఫలవిలంబే స్వాభిప్రాయ విశేషమంతరేణ హేత్వంతరవిరహాత్ అస్యోపాయ విశేషస్య ప్రారబ్ధాంశ నివర్తనం విశేషః ॥

ఏవం పూర్వార్ధేన విలక్షణముపాయం విధాయ ఉత్తరార్ధేన తచ్ఛేషభూతేన అనిష్ట నివృత్తిలక్షణం ఫలముద్దిశతి—అహమితి ॥ తత్రోత్తమ పురుషేణాహమితి సిద్ధావప్యధికోక్తిః అర్థస్వభావేన సర్వపాపవిమోచనోపయికాఘటితఘటనా శక్త్యాదికం ప్రధాన ఫలిత్వాదికంచ ద్యోతయతి ॥ త్వామితిపదం అధిగతపరావరతత్త్వవివేకం మయిన్యస్తభరం కృతకృత్యం కర్తవ్యాంతర శేషరహితమర్థం వ్యనక్తి । ఏవం మోక్షప్రదం ముముక్షుం చ నిర్దిశ్య బంధకం సాంసారిక పుణ్యపాపజాతం వక్తి—సర్వపాపేభ్య ఇతి ॥ ఏతచ్చ ప్రపత్తేః సర్వఫలసాధనతయా తత్తదధికారానురోధేన తత్తదభీష్ట ప్రతిబంధక స్యోక్తిముపలక్షయతి ॥ పాపం నామ శాస్త్రవేద్యమనర్థసాధనమ్ । అనర్థశ్చ ప్రతికూల ప్రాప్తిరనుకూల నివృత్తిశ్చ । సర్వశబ్దః ప్రతిబంధక కర్మణాం కార్యకారణరూపేణ సంతన్యమానం అవిద్యావాసనారుచి ప్రకృతిసంబంధ ప్రవాహమపి పాపరాశౌ ప్రవేశయతి ॥

మోక్షయిష్యామీతి ॥ అనేనాధికార్యభిసంధిరేవ నియామకో
నతు మదభిసంధిరితి విజ్ఞాయతే । సర్వపాపవిమోచనం నామ అనాది
కాల విపరీతానుష్ఠానజనిత నిగ్రహాభిప్రాయ పరిత్యాగః । సోఽపిమ
త్ప్రసాదాత్పరాం శాన్తిమచిరేణాధిగచ్ఛతీత్యాకారకో భిప్రాయవిశేషః।
ఏతాదృశ పుణ్యపాపలక్షణ సంసారకారణస్యాత్యంతిక నిరాసస్తు—
అన్తిమదశాయాం సుకృతానాం సుహృదుపాయనం దుష్కృతానాం
ద్విషదుపాయనం, నతూపాయారమ్భదశాయామేవ, అన్యథా ఆశ్రిత
విషయకానుకూల్య ప్రాతికూల్యయోః ప్రాతికూల్య పరిహార లక్ష
ణస్య క్షమాపణస్య చ నిరవకాశేన వైయర్థ్యప్రసంగః । అన్యా
నుష్ఠిత కర్మణామన్య సంక్రమేఽతిప్రసంగస్తు ముముక్షు విషయకాను
కూల్య ప్రాతికూల్య లక్షణోపచారాపచారరూప కర్మనిబంధనత్వా
త్సంక్రమణస్య పరిహృతః । తథాచ ముముక్షు విషయేనుకూలేన
భవితవ్యమితి విభావ్యమ్ ॥

ఇత్థం సకల ప్రతిబంధక నివృత్తి కథనేన సేతుభంగే స్రోతః
ప్రవృత్తివత్ ఆవరణభంగే ప్రకాశప్రసరవచ్చ స్వతః ప్రాప్తః పరిపూర్ణ
భగవదనుభవావిర్భావః కథితో భవతి । ఆత్మమాత్రానుభవరూపం
కైవల్యంతు న సర్వపాప నివృత్తిపూర్వకం, సత్యాం సర్వపాపనివృత్తౌ
భగవదనుభవ సంకోచే కారణవిరహాత్ కేవలాత్మానుభవ కారణ
భూతస్య బ్రహ్మానుభవ ప్రతిబంధకీభూతస్య చ కర్మణస్సత్వే సర్వ
పాపనివృత్త్యనుపపత్తిశ్చ ॥ శాస్త్రశ్రవణదశాయాం యోగదశాయాం
చ జాయమానో బ్రహ్మానుభవః సుకృతవిశేషమూలః కర్మాయత్తః
పరిమితః విచ్ఛేద సహితశ్చ । ముక్తదశాయాం జాయమానస్తు
సంకోచవిచ్ఛేదకారణవిరహాత్ పరిపూర్ణవిషయః పునర్విచ్ఛేదరహి
తశ్చ । తాదృశానుభవ ప్రవాహః సర్వవిధ కైంకర్యసమూహః ॥

ఏవముపదిష్టేఽర్థే విశ్వాసదార్ఢ్యార్థం పునః ఫలితార్థమాహ—మా శుచ ఇతి ॥ అత్ర నివర్తనీయశ్శోకః న యథావస్థితాత్మోపదేశనివృత్తః బంధువినాశనిమిత్తః ప్రాక్తనః అపితు మాశుచ సంపదం దైవీ మితి వాక్య నివర్తనీయ శోకాంతరవద్వ్యలక్షణః। తథాహి—చిరకాలసేవ్యం అన్తరాయ బహులం అత్యంతావహితానామపి కృచ్ఛ్రసాధ్యముపాయం ఫలవిషయం చాత్యుత్కటమభినివేశం పర్యాలోచ్య శోచన్తమర్జునముద్దిశ్య క్షణకాలసాధ్యం సర్వాంతరాయరహితం సుకరముపాయవిశేషముపదిశ్య తతః ఫలసిద్ధౌనిర్భరో నిస్సంశయశ్చ భూయా ఇత్యుపదేశేసతి ఉపాయాంతరాది దౌష్కర్యాది మూలక ఏవాయం శోకో నాన్య ఇతి స్ఫుటమేవైతత్ ॥

అత్ర మాశుచ ఇత్యనేన శోకనిమిత్తానాం సర్వేషామప్యంశానాంమోచనీయత్వావగమాత్ ఆర్త్యతిశయవతాం తదానీమేవ సర్వపాప నివృత్తిః। శరీరావసానే మోక్షకాంక్షిణాం మందార్తిమతాం తదానీమ్। తతాప్రార్త్యాయుశ్శేషస్యానిష్టతమత్వే ప్రపత్త్యంతరవశీకృత సర్వశక్తి సంకల్పేన శేషాంశస్యాపి నివృత్తౌర్భవతి ॥ ఆర్తదృప్తభేదస్తు సుకృత తారతమ్యమూలక భగవదనుగ్రహ తారతమ్య నిబంధనః। తత్పూర్వార్తప్రపత్తావాత్మహనన దోషప్రసంగఇతిచేత్ ప్రాయశ్చిత్త విశేషేష్వివ నదోషప్రసంగః। పరంతు దృప్తస్య చిరంజీవితుమిచ్ఛతః చికిత్సాద్యతిలంఘనేన కాయవియోజనేస్త్వేవాత్మహింసనాపరాధః ॥

కించాత్రాభిధీయమానాయాః శోకనివృత్తేః కేనాపిప్రకారేణ సంకోచవిరహాత్ ఉపాయవిజ్ఞానే తదనుష్ఠానేచ యే సర్వ ప్రకారాః శోకహేతవః తేపి నివర్త్యంతే। యతోనుష్ఠానపర్యంతత్వమంతరేణ నోపదేశజనితం జ్ఞానం సప్రయోజనమ్। ఇతరథా కులింగశకునిసామ్యా

పత్తిః । తతశ్శోచ్యపాయానుష్ఠానస్య పూర్వాపరమధ్యదశాసు అధికార విశేష ముపాయవిశేష ముత్తరకృత్యవిశేషం పరిపూర్ణ కైంకర్య పర్యన్త ఫలవిశేషంచ పర్యాలోచ్య సంభావితానాం శోకానాం నివృత్తిప్రకారస్త్విత్థమ్—అనుష్ఠీయమాన శరణాగతిధర్మస్య జాతి వర్ణాశ్రమాది విశేషనియమ విరహాత్ ప్రాప్యరుచిః ప్రాపకవిశ్వాసః కార్పణ్యాదికంచాస్తి చేత్ అనధికార నిబంధనశోకో నిర్నిబంధనః । సాధ్యలక్షణశ్శోచ్యపాయ విశేషః సపరికరః క్షణకాలసాధ్యః సుకరః ఆవృత్తినిరపేక్షః, ఉపాయాంతరావ్యవహితః దుష్కర పరికరాంతర రహితః ఫలసమయనియమ వికలశ్చ । సిద్ధస్తు లఘూపాయమాత్రే ణాపి వశీకార్యః ఫలప్రదాతా శరణ్యః సర్వసులభః విశ్వసనీయతమః పరమకారుణికః నిరంకుశ స్వతంత్రః । అతః సర్వప్రకార విపరీతో పాయాంతరావలంబననిబంధనః శోకో నిర్హేతుకః ॥ ఏతాదృశోపా యానుష్ఠానాదనంతరం ఆజ్ఞయానుజ్ఞయా వా క్రియమాణాని సర్వాణి కర్మాణి ప్రపత్త్యపరికరాణీతి తేషాం దేశకాలాది వైగుణ్యేన వైకల్యే సత్యప్యుపాసనస్యేవాస్యాఅపి పరికర వైకల్యశంకయాశోకః త్యాజ్యఏవ । కించ భగవత్కైంకర్యానర్హత్వాపాదకాని బుద్ధి పూర్వాణి మహాభాగవతాపచారరూపాణి కర్మాణి సముత్పాదయతః దగ్ధపటతుల్యతామాత్మానమాపాదయతః ప్రారబ్ధస్య పాపవిశేషస్య ప్రశమాయ ప్రపత్త్యనుష్ఠానకాలే సంకల్పవిశేషం తదనంతరకాలేవా ప్రపత్త్యంతరమనుతిష్ఠన్ నిరపరాధం చోత్తరకృత్యం చికీర్షన్నుత్తరాప రాధ ప్రసంగనిమిత్తం శోకం ప్రభవతి పరిత్యక్తుమ్ । ఏవం నిరపరాధ ముత్తరకృత్యమనాకాంక్షమాణానాముత్తరాఘం ప్రసక్తమపి మృదు చేతసామనుతాపాదిమూలకేన పునః ప్రపదన లక్షణేన ప్రాయశ్చిత్తేన కఠినచేతసాం శిక్షాలక్షణేనాప క్లేశాదినావా ప్రశమయతి శరణ్య ఇతి

బుద్ధిపూర్వాపరాధమూలక నరకాది మహాక్లేశ సంభావనా హేతుకః పరిత్యక్తవ్యః శోకః । దృప్తస్య విలంబేనాప్యపేక్షితసమయే ఫల సిద్ధౌ సంశయ విరహాత్ కేనాపికారణవిశేషేణ సుకృత విశేషలక్షణస్య ప్రపదనస్యాపి వినాశ స్సంభవేత్సంభవేద్వా పాపవిశేషేణ జననాన్తరమాత్మనః ఇత్యపి శోకః పరిత్యక్తవ్యః ॥ అనన్య ప్రయోజనస్యాస్య ప్రపన్నస్య పరమఫల ప్రతిబంధకీభూతానాం, సర్వేషాం పాపానాం నివృత్తత్వాత్ కేవలాత్మానుభవాదిలక్షణై రత్యంతరాయైః ఫలవిలంబ శంకయానశోకావకాశః ॥

ఏవం సర్వప్రకారశోకహేతుభ్యో మోచనీయతయా మదీయానుగ్రహ విషయీభూతస్య తవశోకః ఉపాయవిశేషవైలక్షణ్యస్య సిద్ధోపాయభూతశరణ్య ప్రభావస్య న్యస్తభరతయా కృతకృత్యస్యతవ స్వభావస్యచ నాత్యంతముచితః । ఏవంచరమశ్లోకే సారతమస్యమాశుచ ఇత్యంశస్యతాత్పర్యం, ఏతచ్చ ఆత్మీయ చరమదశాయాం సదాచార్యాః సచ్ఛిష్యేభ్యస్సముపదిశేయుః । తతశ్చ చరమశ్లోక చరమవాక్యార్థః సుతరాం రహస్యతమఇతిధ్యేయమ్ ॥

అథచాస్మిన్ శ్లోకే సముపదిష్టానామర్థానామయమనుక్రమః— అధికారవిశేషః ఆకించన్య పురస్కారః దుష్కరపరికరాంతర నైరపేక్ష్యం అశక్య ప్రవృత్త్యనౌచిత్యం దుష్కరాభి నివేశవైయర్థ్యముపాయవిశేషాతిశయశ్చేత్యేతే (6) ప్రథమపాదార్థాః । శరణ్య విశేషః తస్య సులభత్వ సుశీలత్వాది గుణపూర్ణత్వం హితతమోపదేష్టృత్వంచేత్యేతే (3) మామిత్యస్యార్థాః। ప్రాప్యస్యైవ ప్రాపకత్వం నిరపేక్ష సర్వవిషయ నివృత్త్యుత్సాహ కర్తృత్వం, వ్యాజమాత్ర ప్రతీక్షత్వం ఉపాయాంతరవ్యవధాన నిరపేక్షత్వం పరికరాంతర నిరపేక్ష

ప్రసాద్యత్వం సర్వఫలాన్యక్షి శరణ్యత్వం శరణ్య వైశిష్ట్యం చే(7)త్యేక పదార్థాః । ఉపాయాంతర స్థానవివేశ్యత్వం భరస్వీకర్తృత్వ మిత్యేతౌ (2) శరణపదార్థౌ। భరన్యాసరూప సాధ్యోపాయవిశేషః। తస్య పరికరాః । సర్వాధికారత్వం సకృత్కర్తవ్యత్వం సుకరత్వం అవిలంబితఫలప్రదత్వం ప్రారబ్ధనివర్తనక్షమత్వం ఇత్యేతే (7) వ్రజ ధాత్వర్థాః । అధికారిణః పరాధీన కర్తృత్వం శాస్త్రవశ్యత్వం చేత్యే తౌ (2) మధ్యమపురుషార్థౌ । పరమకారుణికత్వం సుప్రసన్నత్వం నిరంకుశ స్వతంత్రత్వం దుర్నివారత్వం పరానపేక్షత్వం అవసర ప్రతీ క్షత్వమిత్యేతే (6) అహమిత్యస్యార్థాః । శరణాగతస్య కృతకృత్యత్వం పరిగృహీతముపాయం ఫలంచ ప్రతి కర్తవ్యాంతరరాహిత్యం భగవ దత్యర్థ ప్రియత్వం ఇత్యేతే (3) త్వామిత్యస్యార్థాః । త్రైకాలక విరోధి న్యాయస్త్వం విరోధివర్గవైచిత్ర్యంచేత్యేతౌ (2) సర్వపాప శబ్దార్థౌ । ఈశ్వరసంకల్పమాత్ర నివర్త్యత్వం ప్రపన్నేచ్ఛానియత విరోధి నివృత్తికాలవత్వం విరోధి నివృత్తిస్వరూపం కైవల్య వ్యావృత్త యథావస్థితస్వరూపావిర్భావః పరిపూర్ణో భగవదనుభవః సర్వవిధ కైంకర్యలాభః అపునరావృత్తిశ్చేత్యేతే (7) మోక్షయిష్యామీత్య స్యార్థాః । పూర్వం శోకహేతుప్రాచుర్యం పశ్చాచ్ఛోకానర్హత్వం నిస్సంశయత్వం శోకనివృత్తిః నిర్భయత్వం హర్షవిశేషః శరీరపాతకాల ప్రతీక్షత్వం నిరపరాధ కైంకర్యరసికత్వం ఇత్యేతే (8) చరమ వాక్యార్థాః । తథాచ త్రిపంచాశత్సంఖ్యాకా అర్థవిశేషాః ప్రధానా అనుష్ఠాః । తనుబాధినశ్చ స్వయమూహనీయాః ॥

అయమత్ర విశిష్టవాక్యార్థః—అల్పజ్ఞోల్పశక్తిః పరిమితకాల వర్తీ విలంబాసహిష్ణుశ్చ త్వం దురధిగమాని దురనుష్ఠానాని విలంబిత

ఫలాన్యుపాయాన్తరాణ్యన్తరేణ సర్వసులభం సర్వలోకశరణ్యం శర ణ్యత్వోపయుక్త సర్వాకార విశిష్టం మామేకమేవోపాయతయాధ్యవ స్యాంగపంచక సంపన్నమాత్మరక్షాభర సమర్పణం కురు। ఏవ మను ష్ఠితోపాయం కృతకృత్యం మదేకరక్షణీయం అత్యర్థప్రియం త్వాం పరమకారుణికః సుప్రసన్నః నిరంకుశ స్వతంత్రః స్వార్థప్రవృత్తః అహమేవ సంకల్పమాత్రేణ బహుప్రకారాదనంతాద్దురత్యయాత్ సర్వస్మాద్విరోధివర్గాత్ అపునరంకురంవిమోచ్య పరిపూర్ణమదనుభవేన తుల్యభోగం విధాయ తాదృశానుభవ పరీవాహరూప సర్వదేశ సర్వ కాల సర్వావస్థోచితాశేష కైంకర్యం అంగీకృత్యానందయిష్యామి కించిదపి విచింత్య శోకం మాకృథా ఇతి॥

ఇతి చరమశ్లోకాధికారసారార్థః.

ఆచార్యకృత్యాధికారః—(30)

ఏవం పరమాచార్యం సర్వేశ్వరమారభ్య 'సదాచార్య సంప్రదాయేన సమాగతాః సింహస్తన్యవద్విజాతీయైరనాస్వాదిత రసాః రహస్యత్రయార్థాన్సంగృహ్య స్వయమనుసంధాయ సాత్త్వత సంహితా భగవద్గీతా వసిష్ఠకరాళసంవాద శాండిల్యస్మృతి సాత్యకి తన్త్రాద్యుక్త గురుశిష్యనియమ మనుసృత్య శరణ్యానుమత్యాహృతా పాదక సాత్త్వికతాస్తిక్యాది గుణశాలిభ్యః దైవప్రకృతిభ్యః పరీ క్షిత గుణేభ్యః సచ్ఛిష్యేభ్యః ప్రకాశ్య తద్విపరీత గుణేభ్యశ్చ ప్రచ్ఛాద్య కృతార్థాభవన్తి నః పూర్వాచార్యాః। తథా తత్త్వహిత పురుషార్థస్వరూపమభీప్సితం సంగ్రహరుచీనాముపదిశన్తి। యథా దేహేంద్రియాదిలక్షణాచేతనవిలక్షణః నిత్యః చేతనోస్తి ప్రత్య

గాత్మా । ఏతాదృశచేతనాచేతన విలక్షణః సర్వాంతర్యామ్యేకః శేషీ పరమాత్మాస్తి । ఏతం పరమాత్మానమంతరేణ స్వయమన్యో వా సకశ్చి దపి ప్రభవత్యాత్మానమవితుమితి తత్త్వస్వరూపమ్ । అనాదేశ్చకాలా త్సంసరతః గర్భవాసాదిలక్షణ క్లేశనివారణాయాచార్యానుగృహీత ద్వయవచనముఖేన శ్రీమన్నారాయణ చరణౌ శరణముపగమ్యాత్మా త్మీయంచ యత్కించిత్తత్సర్వం తస్మిన్ సమర్పణీయమితి హితస్వరూ పమ్ । ఏవం సదాచార్యసముద్దిష్టవర్త్మనా పరిగృహీతః పరమాత్మా నైవ పరిత్యజతి కదాచిదపి క్వచిదపి కేచనచిదపి హేతునేతి శేషేణేతి విశ్వాస్యాపవర్గపూర్వరంగభూతయా నిరపరాధానుకూల్య వృత్త్యావర్తి తవ్య మిత్యుత్తరకృత్యస్వరూపమితి ॥ ఇత్యాచార్యకృత్యమ్.

శిష్యకృత్యాధికారః—(౩౧)

అథ శిష్యకృత్యమ్—ఇత్థం రహస్యతమం సర్వమప్యర్థం పరమ దరిద్రస్య సదనఏవ నిధిమివ నిదర్శయతః పరమోపకారకస్యాచార్యస్య విషయే కృతజ్ఞేనాద్రోగ్ధ్రాచ వర్తితవ్యమితి శ్రుత్యాద్యనుశాసనం న ప్రత్యుపకార ప్రదర్శనార్థమ్ । అపితు ఐహికాముష్మికగర్హాహేతా పాదక దుస్సహ ప్రత్యవాయానుదయార్థమ్ । తథా క్వచిత్సర్వస్వాది దానస్మరణమపి ప్రణిపాతాదివత్ కతిపయకర్తవ్యప్రదర్శనపరం, న తు నైస్పృహ్యేణ కారుణ్యేనచోపదిశతోనన్యప్రయోజనస్య ప్రత్యుప కారపరమ్ । దేవవదాచార్యోపాసన శ్రవణమపి శాస్త్రచక్షుః ప్రకా శకం భగవదనుభవవద్విలక్షణస్యాచార్యానుభవస్యావిచ్ఛేదార్థమ్ । న తు ప్రత్యుపకారార్థం, యతోత్రాచార్యవిషయే ప్రత్యుపకా రాహిత్యం సకలశాస్త్ర సముద్ఘోషితమ్ । తతోత్ర క్వచిత్ ప్రత్యుప కారదృష్టిర్మహతీవినష్టిః ॥

అథ విద్యాగ్రహణాదనంతరం శిష్యస్య కర్తవ్యానీమాని— యథా—విజ్ఞానవిపరీతానుష్ఠానేన కపాలస్థతోయవత్ ఇతరానుపజీవ్యత్వానాపాదనమేకమ్। వైరాగ్యాభావేన కాకవాశితవత్ నిష్ప్రయోజనత్వానాపాదనం ద్వితీయమ్। ప్రయోజనాంతరలోభేన గణికాలంకారవత్ కుత్సితత్వానాపాదనం తృతీయమ్। అర్థతృష్ణయైవ విక్రేయగంధవత్ క్షుద్రత్వానాపాదనం తురీయమ్। యోగ్యాయోగ్యవివేకవైధుర్యేణ పరిషత్పృథుకఖాశాసామ్యతానాపాదనం పంచమమ్। అపాత్రోపదేశేన కపికరగత కుసుమమాలాసాదృశ్యానాపాదనం షష్ఠమ్। ఇత్యాదీని॥

వ్యపదేశోఽపి వసిష్ఠవ్యపదేశన్యాయేన ఆచార్యవ్యపదేశస్సముపాదేయః। ఉపదేశోఽపి గురుపరంపరా ప్రకాశపూర్వకః కృతజ్ఞత్వానుసంధానపూర్వకః ఉపదేష్టవ్యార్థమాహాత్మ్యసూచన పూర్వకశ్చ కర్తవ్యః। ఏవంవిధ నియమ సహకృతోపదేశమంతరేణ పుస్తకనిరీక్షణాంతర్ధాన శ్రవణాదినాగృహీతమపి జ్ఞానం చౌర్యలబ్ధాభరణాలంకరణమివసాధ్వసమేవ పదే పదే సముత్పాదయేత్। జనయేచ్చ ప్రత్యవాయమ్। ఆచార్య సకాశాదపిగృహీతం ప్రణిపాతాది నియమరహితంచేత్ కాలి పురుష ప్రతిగ్రహలబ్ధాభరణాలంకరణవత్ జుగుప్సామనర్థంచాపాదయేత్। ఏవం న్యాయాగతస్యాప్యర్థస్యాన్యేషాముపదేశః గురుప్రకాశరహితశ్చేత్ మూలసందేహేన శిష్యస్యాతిశంకనం, అనాదరణీయత్వం జ్ఞానవైశద్యపూర్వక భగవదనుభవలక్షణ సంపద్వినాశః ఆత్మసత్తాహేతుభూత శేషత్వానుసంధానపూర్వక స్వనిష్ఠాలక్షణాయుః క్షయశ్చ భవేయుః॥ గురుప్రకాశసహితోఽప్యుపదేశః గురూపదేశవిరుద్ధశ్చేత్ విప్రలంభకత్వమశాస్త్రీయోపదేశేన పాపిష్ఠత్వం చ ఆపాదయేత్॥

సచ్ఛిష్యస్య ప్రాప్తేప్యవసరే న కృతశ్చేదుపదేశః లుబ్ధత్వం భగవదాజ్ఞాతిలంఘిత్వం చ స్యాతామ్ ॥ తస్మాద్యథా రాజసమీపే ప్రదీపవాహః కస్మింశ్చిత్కార్యాంతరే రాజ్ఞా నియుక్తస్సన్ తాదృశ దీపవహన సమర్థస్య ప్రాప్తస్యాపరస్య కస్యచిత్కరే ప్రదీపం ప్రదాయాపసరతి తథా ప్రాప్తే సుపాత్రే స్వాచార్యేణోపదిష్టమేవార్థం ఆచార్య ప్రకాశన పురస్సరముపదిశేత్ । కారణాంతర విశేషేణ సమధిగతమప్యర్థ విశేషం వ్యాసప్రసాదన్యాయేన అధిగతమిత్యవబోధ్యోపదిశేత్ । నతు సామర్థ్యవిశేషేణేతి । తథాచ సతి సర్వైరాదరణీయ తమోయమర్థః స్యాత్ । స్వయమపి కృతజ్ఞమూర్ధన్య ఇతి సాత్త్వికైః ప్రశంసనీయః స్యాత్ । పత్యాధర్మేతి ఉపనిషద్భిరౌపనిషదేన పరమ పురుషేణ స్వసదృశ ప్రమాణభూత ఇతి ఆదరణీయశ్చ భవేత్ ॥

ఇతి శిష్యకృత్యమ్.

నిగమనాధికారః—(32)

అథ శాస్త్రనిగమనమ్—

ఇత్థం పరమపురుషార్థ ప్రాప్త్యుపాయానుష్ఠానోపయికేన సదాచార్య కటాక్షాతిశయేన సారం నిష్కృష్య ప్రధాన ప్రతితన్త్రా సవధార్యార్థపంచకం నిశ్చిత్య తత్త్వత్రయం వివిచ్య దేవతాపార మార్థ్యమధిగత్య ముముక్షుర్భవతి (7) । అధికారివిభాగము పాయవిభాగం ప్రపత్తియోగ్యత్వం పరికరవిభాగంచ విజ్ఞాయ సాంగం ప్రపద్యమనుష్ఠాయ కృతకృత్యోభవతి (13) ॥ తతః స్వనిష్ఠామభి జ్ఞాయ ఉత్తరకృత్యం పురుషార్థకాష్ఠాం శాస్త్రీయనియమనం అప రాధ పరిహారంచ కుర్వన్ స్థానవిశేషే నివసన్ నిర్యాణం ప్రాప్య గతి విశేషేణ పరిపూర్ణం పరంబ్రహ్మానుభవతీతి (22) రహస్యత్రయా అర్థా అనుశిష్టాః ॥

ఏవమనుశిష్టా అర్థాః సిద్ధసాధ్యోపాయ శోధనాభ్యాం ప్రభావ వ్యవస్థా రక్షాభ్యాంచ స్థిరీకృతాః । ఇత్థం స్థిరీకృతానామర్థానాం పద యోజనా విభాగేన రహస్యత్రయేఽనుసంధానసరణిః ప్రదర్శితా । ఏతేషామర్థానామవిప్లవాయ యథాశాస్త్రం సంప్రదాయప్రవర్తనార్థం ఆచార్యకృత్యం శిష్యకృత్యం (32) చ నిరూప్య శాస్త్రమిదం పరిసమాప్యతే । ఏవమస్మిన్ శాస్త్రే సముపదిష్టాస్సర్వేఽప్యర్థాః శ్రుతి స్మృతి సంప్రదాయైః సమీచీనానుకూలన్యాయసహకృతైః అజ్ఞాన సంశయవిపర్యయాణామంతరేణావకాశలేశం యథాశ్రుతం యథా హృదయముపపాదితాః, ప్రాగుపదర్శిత నియమమనుసృత్య సత్సంప్రదాయనిష్ఠసదాచార్య సకాశాత్సమ్యగుపసన్నైః శ్రోతవ్యాశ్చ । శ్రుతిస్మృతి శరణైః పూర్వాచార్యైః విశోధితకణ్టకే నిరస్తాపరాధ లేశావకాశే పథి విచరతాం సర్వవిధ క్లేశవినాశః పరమేపదే శ్రియః పత్యుస్సర్వేశ్వరస్య చరణారవిందయోః సర్వదేశ సర్వకాల సర్వావస్థోచితాశేష శేషతైకరతిరూప నిత్యకైంకర్యప్రాప్తిశ్చ భవతి । తస్మాత్ శ్రీమతో నారాయణస్య చరణావేవ ఉపాయదశాయాం ఫలదశాయాం చోపజీవ్యావితి సర్వం కల్యాణతమమ్ ॥

ఇతి శ్రీరహస్యత్రయసారార్థసఙ్గ్రహే

తృతీయః పరిచ్ఛేదః.

రహస్యత్రయసారార్థః సంక్షేపాత్సమగృహ్యత ।
లక్ష్మీపురం శ్రీనివాసదాసేన సుధియాంముదే ॥

గ్రన్థశ్చాయం సమాప్తః

వాసుదేవః ప్రీయతామ్.